

Szépirodalom

Háy János versei	5
Vörös István versei	15
Lackfi János versei	22
Oberczián Géza: Ciprus	25
Szántai János: Bukowien töredékek, avagy a balladai homályzóna	43
André Ferenc versei	48
Sánta Miriám versei	52
Demeter Arnold versei	54
Mái Attila rövidprózái	56
Ádám Szilamér: A fájdalom megtisztít	67

Pályakép

Kézművességről, népi mesterségekről, hagyományátadásról és folytatásról (Simó Márton beszélgetése Lőrincz Zsuzsannával, az Artera Alapítvány képviselőjével)	74
--	----

Aranyág

Halász Péter: „A föld költészete”	93
---	----

SZÁRHEGYI ÍRÓTÁBOR 2022: ANTOLÓGIÁK NÉPE

Pál Sándor Attila: A magyarországi fiatal/nemzedéki antológiákról	108
Sántha Attila: A Tizenegyek antológiája és a „székely mágikus realizmus”	123
Zsidó Ferenc: Erdélyi antológiák vetélkedése az 1930-as években	133
Balázs Imre József: A szocialista realizmus magyar nyelvű antológiai Romániában	140
Demeter Zsuzsa: Hogyan olvassunk antológiákat? (Az <i>Alapművelet</i> és az <i>Ajtók</i> című antológia)	150
Tamás Dénes: A líra új helyzetéről (Címtelen föld – a fiatal erdélyi metamodern líra)	163

Szemle

Mitruly Árpád: Ceaușchwitzek repertoárja, avagy a XX. század második felén gyártott politikai fegyver, a vice (Zsigmond Győző: <i>Veszélyes humor</i>)	169
Borsodi L. László: Hol lakik Daphné? (Dimény H. Árpád: <i>Fák Daphnének</i>)	176
Előfizetők névsora	181

E lapszámunkat Ferencz S. Apor munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövetei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RO
Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Háy János

LELKI CSATÁRA SERKENTŐ
TROMBITASZÓ

Ha lelkedben vitéz vagy, tanácsomnak helyt adj,
abból ki ne hagyj, tőlem el ne maradj!

Szívedben meg ne fagyj, félelemtől ne olvadj,
viadalra virradj, mert diadalmad lesz nagy.

Derék harcra készülj, hogy meg ne szégyenülj!
Semmitől se rémülj, reményben el ne hülj!

Légy hű mindhalálig, véred hullásaig!
Harcoldj végső lépig, életed fogytáig.

Lelki fegyver nélkül a kézíved szűkül,
de lelked fegyveréből kézíved bővül.

Ki igazán vitéz, s nem csak amaz, imez,
az ő pajzsa réz, s a teremtőre néz,

Tudja, emberi kéz mily keveset intéz,
s hogy a világ sem méz, hisz komoran néz.

Ki e verset írta, csak jobbotat akarta,
mert szükséged látta, s megkeserült rajtad.

RETTENTŐ NAP

A világ most ijesztő kísértet,
amit sem a hold, sem a nap nem ér el,
hol jót a rossznak mérlegén mérnek,
hol a bűnök egymástól alig férnek.

Kik sötétséggel voltak befedve,
isten színétől messze elrekesztve,
most minden ízükbén retteghetnek,
mert a teremtető elé vettetnek.

Rettentő napjuk nekik ma kel fel,
fény sugarain át az igazság terjed el,
látszani fognak, kik fertőben fetrengtek,
kik tele vannak töltve bűnökkel.

Lábai alatt siralmas örvénybe,
süllyedez az isten mindegyik lépése,
fertőben jut el a világnak végére,
kő nehezedik megfáradt szívére.

JÖVENDÖLÉSEK

Meglásd, a napot a fekete ég befogja,
mindahányan a sötétnek leszünk a foglya.
Világtalanok lesznek lakói a földnek,
ami eddig épnek látszott, mind összetörnek.
A mennyekből bűzös és mérgező fellegek
szállnak, s az emberek úgy hullanak, mint legyek.
A tengerek és a szelek veszettül zúgnak,
közeledik a vég szolgának és úrnak.
Elmerül alattunk sok ezer tartomány,
nem marad utánuk, csak az üres homály.
A világ csak pusztul tovább, de nem tér meg,
a bűnbén fetrengők még mindig nem félnek,
a teremtetőtől megbocsájtást nem kérnek,
a vég hozza immár mindenkinek a véget,
mert addig lesz gonosz, amíg tart az élet.

A BUJDOSÓ

Sűrű változások érdeklik az embert,
miként a szélvészek kergetik a tengert.
De a mi világunk megszorító vaskert,
parancs és kényszer ránk bilincseket vert.

Párához hasonló életünk csak ínség,
kezdetben siralom, aztán keserűség.
Az életed útja sikamlós, mint a jég,
nem tudja senki sem, mikor jön el a vég.

Az elmém nincs helyén, naponta búban forr,
és nem segít rajtam se gondolat, se bor.
Szerelmem öregbül, megújul bánatom,
hiába akarnám, többé nem láthatom.

Bujdosásra indult örömtelen fejem,
de nélküle sehol nem találok helyem.
A szegény bujdosó mindig talál okot,
hogy megváltoztassa a helyet, hol lakott.

A madár fészkében, melyet egyszer rakott,
ha jön az ősz, abban vénhedni nem szokott.
Én is így vándorlok, keresem szállásom,
de nincs olyan hely, hol volna maradásom.

FELFORDULT A VILÁG

Felborult az idő, s felfordult a világ,
az ég mindenestől hullt a földek alá,
tenger az egeknek felhőibe borult,
múltunk lett a jövő és jövőnk lett a múlt.

Csillagok a földön, vadak égen járnak,
halak az erdőben fák között sétálnak,
kősziklák porrá és folyóvízzé válnak,
a levegőégben nagy hajók úszkálnak.

Vert cipel veretlent, a vak szemest vezet,
sánta itt a fürge, ép láb mankón mehet,
rák jó lovat előz, bolha várat vehet,
nemest minden paraszt segge alá tehet.

Macskát fog az egér, a galamb sast kerget,
ürge rókát üldöz, cinke pedig ölyvet.
Kappan görényt eszik, bárány farkast emészt,
szúnyog zúgásától szenved minden bölény.

Kövihal vidrát rág, legyek fognak fecskét,
tyúk eszi a rókát, méhecske a medvét,
beteg doktort gyógyít, kígyó gólyával él,
a rongyos cifrán jár, kopasz haja fejék.

A poros utakon kompok hajókáznak,
a habos vizeken fataligák járnak,
a szabadság lába bilincsbe van verve,
a rabság ott sétál, ahol van épp kedve.

A tenger porrá ég, s parázsra fagy a tűz,
a dunai hajó rénszarvasokat üz.
A szabó törvényt szab, tímár szerződést ír,
ötvös patkol bocskort, kocsin jön a rémhír.

Pór visel koronát, varga varr tanácsot,
törvényt farigcsálnak a jókedvű ácsok,
ha valaki mondja, a kurva anyátok,
a válasz csak annyi, áldás legyen rátok.

Gazdagok bendője feneketlen katlan,
okosnak számít az, aki itt tudatlan.

Hiába tanultál, a tudás mit sem ér,
ha ereidben nem csorog nemesi vér.

Ahány lat bátorság kalmárok szívében,
ahány róf okosság csendőrök fejében,
ahány igaz garas cselszövő zsebében,
annyi igazság van ország törvényében.

Mint eke hat ökröt, hintó hat lovat húz,
mint nyúl agarat úz, a szarvas vadászt nyúz,
miképpen a márványkőből lehet a gúzs,
úgy lehet kutyából szalonna, halból hús.

Disznónak a moslék, nem a finom ebéd,
kutyához sem illik feldíszített szekér,
találja meg újra a világ a helyét,
kapja vissza végre mindenki a fejét.

LABANCORSZÁG

Mit érdemelsz, magyar, ki szabadságodnak,
mit érdemelsz, aki nemzeted javának,
ki neki támadtál szépséges hazádnak,
aki vérét iszod atyáid fiának?

Sirasd inkább magad, sirasd a károkat,
sirasd az elhagyott szabadságodat,
sirasd, hogy a várak helyén csak kőhalom,
sirasd, hogy csak sírni tudhat az én dalom.

Méltó, hogy könnyekben ússzanak a földek,
mert a vér vörösre festett minden zöldet.
Zokogva borulj le sírján a nemzetnek,
mert eladtad hazád a hazug németnek.

MAGYAROK ROMLÁSÁRÓL

Keresztény magyarság, előtted nem újság,
hogy sűrű gonoszság ront és a sok gazság.
Mint látónak vakság, veszted nyomorúság,
mert nem talál otthont benned a jóság.

Mekkora gyávaság, szörnyű lelki restség,
előtted semmiség, a rút becstelenség.
Búsul az istenség, nincsen itt nyugalom,
tudnotok kell, hogy ez vétek és fájdalom.

A kegyetlenkedés, a sok részegség,
a buja öltözék, a bűnbe merülés.
A veszekedés és az egymásra törés,
mindez nyakadhoz szorított éles kés.

Lelked úgy lesz boldog, s csapás rajta nem fog,
ha szíved háborog, sírás között forog.
Előtted a bálvány, sátáni maradvány,
az isteni tudomány mennyei takarmány.

Nem lesz ez a török a hazánkban örök,
s mint keserű bürök, lesz akkor az öröm,
mert szavunk csak ellenük mennydörög,
a magyar könnyörög, arcán könnye görög.

Mi volna jó és szép, igaz keresztény nép?
Ha a bűnbánat tép, úgy lesz az ország ép.
Az alázat, ami megmenti a hazádat.
Íme a mennyei kép, s Teremtőd hozzád lép!

TÖREDÉK

Igen munkálkodnak és.....rajta
És igen vigyáznak.....
És igen szánakoznak.....
És igen serénykednek.....

A bolond parasztok.....
Az istentől kérik, hogy.....
Az ő földesuruk elvesztését.....
Kitépni a belét.....

A bolond falu, bolond népe.....
.....azt kérte
És ő szarra szóra lett a nemzet vitéze,
Két kezével.....pedig jobb lenne élve

..... meg a törököket,
..... a törököket,
..... . törököket,
..... meg a törököket.

A magyarokat.....meg a törököket,
..... még háromszázzal,
és még négyvel.....egy egész néppel,
nyakukat..... pusztá kezével.

És mikor azzal végzett, odajött vala,
És még azt is.....megölte vala,
És.....kitekerte vala,
Tette, mert.....ilyen vala.

KÖNYÖRGÉS

Nagy keserőségemben,
kínzó gyötrelmemben
ne hagyj elesnem, isten!
Szegénységnek pusztító
kisértete szorongat,
kárvallásnak bánatja
súlyt, betegség tántorgat,
vigaszt csak nálad lelhetek,
ne hagyj elesnem, isten!

Gennyedt sebek a testemen,
szívemnek nyugalmát nem lelem,
senki nem maradt mellettem,
akik szerettek, elmentek,
ne hagyj elesnem, isten!

Aki volt, már csak emlék,
de az emlék már nemlét,
mert csak az van, aki most van,
aki meg tudja mutatni a testét,
s nem bújik el egy gondolatban,
ne hagyj elesnem, isten!

Mert aki nincs, az semmi,
s aki van, az minden,
vele van világ,
nélküle másnak van,
de neki nincsen.

Ha nem leszek, nem
csak én szűnök meg, hanem
megszűnik a minden.
Nagy keserőségemben
ne hagyj elesnem, isten!

KÖZBESZÉD

Kétségbeesek és rettegek, hogy a föld alatt leszek, hogy hiába minden vagyon, megszűnik, aki vagyok. Megszűnik a jó, megszűnik a rossz, megszűnik nekem a világ, ha már nem vagyok. Közbeszédbe ezért fogok, bár tudom, hogy nincs irgalom:

Három dolog, mi kínoz engemet,
mennem kell, de nem tudom, mikor megyek,
halnom kell, de nem tudom a helyet,
s e nemtudástól veszttem el a kedvemet.

Ezt mondják azok, kik a magából kifordult világban élnek, akiket evilágon tart az anyagérdek, akiknek csak kincs és test az élet. De nekünk, kik hiszünk a teremtésben, hiszünk az újraéledésben, épp a visszajáról szól az ének:

Hogy mikor és hol, nem tudom,
de tudom, hogy kell, s hová jutok,
nem anyag vagyok és bűn, nem félek,
tudom, hogy az élet után van élet.

FORRÁSMEGJELÖLÉS

Alább a verseket inspiráló szövegek pontos helyét adjuk meg a közlés sorrendjében. A legtöbb a sokkötetes *Régi magyar költők tárában* szerepel, ezt a továbbiakban RMKT rövidítéssel használjuk.

Leiki csatára serkentő trombitaszó. Köleséri Sámuel: A' lelki csatára serkengető trombita szó (RMKT, 11. k. 9. o.)

Rettentő nap. Hubai János-kódex, Michael Tholdi de Szalonta generosam matrem suam consolat (RMKT, 11. k. 706–707. o.)

Jövendölések. Thury Ádám: Jövendölés (RMKT. 11. k. 432–435. o.)

A bujdosó. Hubai János-kódex, Egy szegeny bujdosó mester legenynek panaszolkodással tellyes eneke (RMKT, 11. k. 693–695. o.)

Felfordult a világ. Franck Bálint: El fordult világh sorsa (RMKT, 11. k. 375–377. o.)

Labancország. Várallyai Gy. Péter: Ad hungaros labanczides (RMKT, 11. k. 326–330. o.)

Magyarok romlásáról. Köleséri Sámuel: Magyarok romlasanak okai (RMKT, 11. k. 10–11. o.)

Töredék. Sárközi Máté: Török császárok krónikája (RMKT, 1. k. Klaniczay Stoll, 99–100. o.)

Könyörgés. Nagybánkai Mátyás: Könyörgés (RMKT. 4. k. 41–42. o.)

Közbeszéd. Heltai Gáspár: Közbeszéd (RMKT, 6. k. 112. o.)

Pandémiás fotó a barátommal, 2021

Vörös István
SZEKSZÁRDI DAL

Fölfelé megy borban a gyöngy.
Habzóbor?
Így foszlik szét esténként a
jelenkor.
Tűnjön is el, ami elmúlt,
örökre;
váltson át a nehéz nap most
örömré.

Fogyókúra vagy diéta?
Feledjük!
Legyen a bor ma este az
iránytűnk.
Ha benézel a pohárba,
mutatja;
nem a halál, az élet van
alatta.

Nem kell szabály, sok megkötés,
igyunk csak!
Ha közben nem eszünk semmit,
agyoncsap
a sok gátlás, kételkedés,
berúgunk,
kapkodva a bor lelkéről
nem tudunk.

Felébreszt az első pohár
fehér bor,
majd rozét kapsz, s életedre
rágondolj;

gondold végig a világnak
bajait,
mi az, ami bármikor el-
szomorít?

Poharadba tölts innentől
vöröset!
Tűnjön el az aggodalmas
tekintet.
Amúgy már a munkától is
részeg vagy.
Szétesett arc, kibiccent sors,
szétment agy.

Borba hulló kenyérmorzsa
a világ.
Magyar embert nem zavar a
szárazság,
megöntözi rémületét
a borral,
nem lehet, hogy a sors mindig
bajt forral.

Gyanútlanabb, mint egy gyerek.
Jól teszi,
az aggódás nem segít, csak
széteszi
a nyugalmat és a lelket,
s felvisít,
szertehullni könnyen hagyja
dolgait.

Nem az a baj, hogy másképp lesz
ezután:
hogy másképp *volt*, és öncsalás
a hazánk.

Isten és bor nem segíthet,
csak magunk,
vagy megint a semmibe hull
századunk.

Halogatni nincs több idő,
most igyunk,
ne legyen már ez az ország
életunt,
kerüljön a bor mellé kis
szalonna,
szóljon, aki az életet
megunta!

De ne nekem, hanem inkább
egy nőnek,
bújjon hozzá, engedjen az
erőnek,
ami férfi és nő között
feltámad,
örömével szolgáljon
a világnak.

Ha úgy élünk, ahogy adja,
megdicsér,
lehajlunk az elénk dobott
dolgokért,
nem keresünk mindenáron
változást,
mégsem vezet folyton csak a
megszokás.

A legelső magyar ember
meghalt rég,
róla néha beszélgetni
illenék.

Árpád? Vagy az öregapja?
Ki volt ő?
Kételyek közt biztos pontot
jelentő.

Messzi múltban egy őseember
tűnik föl,
lakmároz a földön erjedt
gyümölcsből,
kipróbálja, milyen is a
részség,
ízleli az emberi ész
gyümölcsét,

kimondja az első szót, és
az: a bor,
nyelv nincs még, de egy bordalt csak
eldalol;
nincs művészet, de ő mégis
énekel,
majom volt még, de ettől most
már ember.

Táncra perdül férfi és nő,
mulatnak,
nincs még köztük akkor szegény
és gazdag.
Tátott szájjal bámulnak
az állatok:
Mért nem félnek? Védi őket
a titok.

Megértik azt, amit mások
sejtenek.
Borból léptek világra az
istenek.

Alkonyati, bordó színű
tengerből,
szépségből, mi látványával
felőröl.

Aki részeg, pár órára
megőrül,
de elalszik, s másnap kezdi
előlről,
látomását a világról
lefesti,
olyan, amit csak egy gyerek
nevet ki.

TERJEDELMI KORLÁT

Néha azt hiszem, hogy víziók között élek,
ez csupán furcsa alakja a szenvedélynek,
amit a világról-gondolkodás jelent,
és terepasztalnak nézem a végtelent.
Angyalok költöztek a kétes kényszerekbe,
csak hogy mire az ember őket észrevette,
lassanként valami mássá átalakultak,
dühös hollócsapattá lehetnek már holnap,
holnapután pedig legyek és darazsak.
Az anyagi szándékból, tudod, mi marad?
Csapatba verődnek és gúnyolódnak rajtam,
ilyen az igazság, mit annyira akartam:

„Figyelj csak, ez azt hiszi magáról, hogy Baudelaire!
Te nem vagy vérbajos, még csak örült se, ember!
Egyszerűen középpolgárnak öltözöl.
Itt járt a szürkeség, és persze üdvözöl.
Itt élt a fehérség, de menekül előled,
mesélt neked önmagáról, persze letörted.

Itt járt a zöldség, nem hagytad kibontakozni,
itt járt a sötétség, te elvitted napozni.
Itt járt a nedvesség, törülközőt kerestél,
idejött a sokaság, de téged kiostált.
Megsajnálta a kegyesség, nem kértél belőle.
Ami volt, az az egész, és nem az előleg.”

Így bosszantott csapatuk rossz varázsigékkel,
de nem tudtam nyugodni, a megértés-kényszer
elővett és bennem mindent összezavart,
úgy láttam már magam, mint líra-hivatalt:
iktatok és egyeztetek minden vers-témát,
az ügyfelem végighallgat s közben belémlát –
viszont téved, mert ennyiből csak félreismer,
hogy ki vagyok, elmondhatnám, de arra nincs hely.

A HALÁLLAL NINCS BARÁTSÁG

Falatoztam a semmiből.
Jólesett.
Falatozni ilyesmiből
nem lehet.
Kóstolgatod. Az ízlésed
örület.

A halállal nincs barátság,
se harag,
így is, úgy is megégeted
magadat,
életedből semmi emlék
nem marad.

Ami vagy, az evilági.
Csak kicsi
belátás van odaátra –
néha nincs

lényegében semennyi se,
hát legyints

minden biztos tudományra,
kételkedj
abban is, hogy kételkedhetsz
amellett,
mit biztosan tudsz, vagy sejte-
ned kellett.

De most végül hogyan is van
az egész?
Amit mondasz, nagyon gyáva
vagy merész?
Csupán minden, vagy a teljes
semmiség?

Semmiség a semmiségre
rájátszik,
minden mögül a mindenség
kilátszik,
föllátunk az égen az al-
világig.

Magasságot esz a mélység,
jóllakik.
Rossz ízével a semmi mért
boldogít?
Hány év telik ma estétől
holnapig?

Lackfi János
MEGTARTOM

Megtartok minden sütőformát,
kapsz egy tepsit, legyen elég.
A fűszerpolcot megtartom hát,
rendelsz majd, hogyha kell ebéd.

Megtartom a gyerekeket is,
arcukon a te arcodat.
Megtartom a hajsütővasat,
vidd a ronda rézkarcokat.

Megtartom az anyám vázáját,
a te anyádét viheted.
Én mérem majd a kicsik lázát,
a másik hőmérő mehet.

Megtartom egyik fele könyvet,
ha van kedved, most válogass.
Megtartom a lovaglópálcát,
majd csak kerül hozzá lovas.

Megtartom a sebhelyemet
homlokomon, tőled való.
Tudom, tudom, hogy nem akartad,
csak elszaladt veled a ló.

Megtartom azt a tengerpartot,
de vidd el a halaidat.
A kelleténél tovább tartott,
vagy túl korán vége szakad.

ELVIHETED

Elviheted a fogkefédet,
a szájfőrádat, kedvesem.
Elviheted a sok-sok évet,
nem térnek vissza már sosem.

Polifoam marad, vidd a súlyzót,
és utánad a vízözön.
Elviheted minden ruhádat
bőröndödben vagy bőrödön.

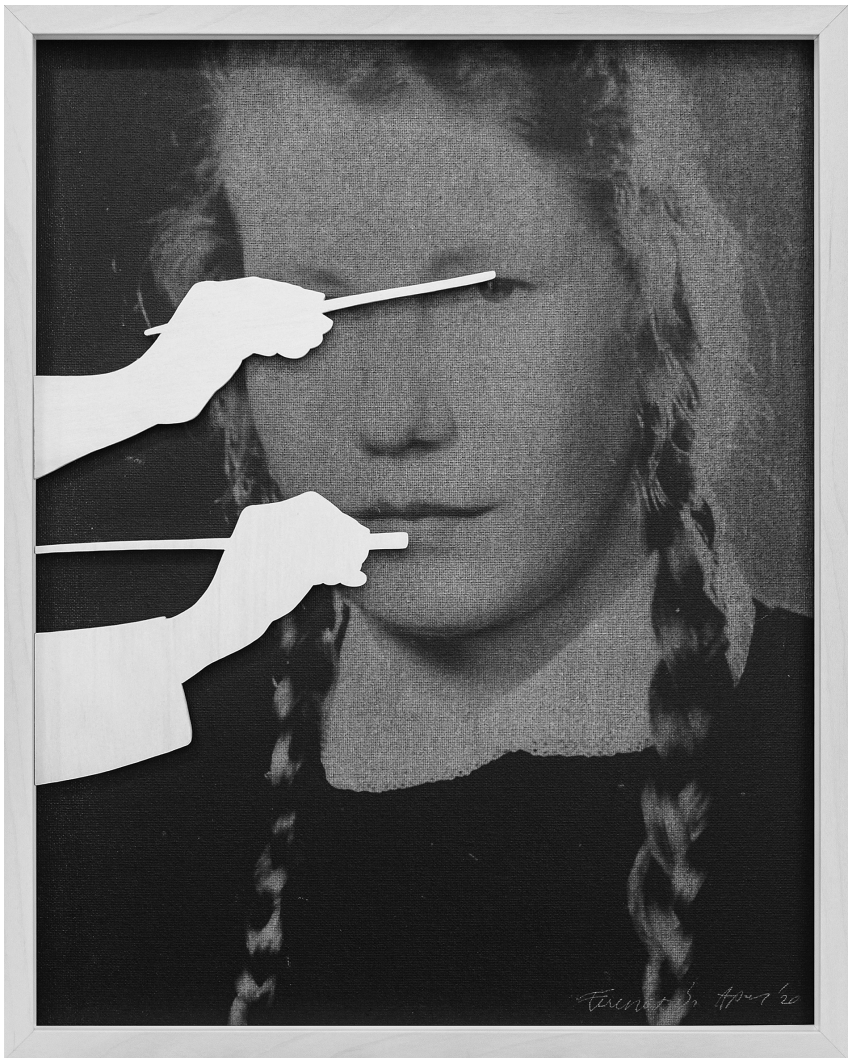
Viheted a családi képet,
van képed nézegetni még!
Ellenőrzöm a matekleckéket,
a feladat már nem a tiéd.

Elviheted a morgolódást,
legalább majd nem hallgatom.
Elviheted a kisvasutat,
neked kattog a sok vagon.

Elviheted a téli fákat,
bár sehol a tavalyi hó.
Vidd a sílécet, fog a bánat
síelni, nem nekem való.

Viheted a bűdös cipődet,
hozzá a bűdös lábadat.
Statisztikádban nem akartam
lenni egy újabb számadat.

Vidd el a lemezgyűjteményed,
benne a ritkaságokat.
Ha velem is így bántál volna,
tán kevesebb gondunk akad.

Kép szimbólummal 10., 2021

Oberczián Géza

CIPRUS

Meg akartam érinteni a gondolatait, mondja, de olyan sekélyesek voltak. Magába mélyedve lépked mellettem, tétován igazgatja szalmakalapját, pipaszár lábai hófehéren világítanak a vadonatúj rövidnadrág alól. Talán csak meg kellett volna kérdezned, mi baja, felelem, mert valami baja volt, ha egyszer elvált, nem? A feleségem gyönyörű nő, magyarázza, de hétköznapi volt, földhözragadt, csak a problémáival tudott foglalkozni, jaj, elmondta naponta ötször is, mi a baja, kérdezni sem kellett, és amikor azt válaszoltam, ezek nem olyan dolgok, amikkel foglalkozni kéne, főleg nem megoldani őket, akkor élehetetlennek titulált és kiabálni kezdett. Nem értettük meg egymást, mint láthatod. A távolba néz, elmereng: a takarítás, folytatja elgondolkozón, szerintem sokkal többet kellett volna takarítanunk, de persze tőlem várta, mert ő dolgozik, mondogatta, mintha én nem dolgoznék, persze otthon... meg a bevásárlás... hagyjuk.

A tengerparti strand bejáratánál angolul szól hozzám a büfés, úgy is válaszolok neki, majd oroszul köszön egy férfi. Kibérek két nyugágyat napernyővel, közben többeket is üdvözölök oroszul. Hogyhogy itt ennyi az orosz, kérdezi, de nem vár választ, ledobja magáról az inget, nadrágot és belegázol a langyos júliusi tengerbe. Mi van ott szemben, kérdezi, a horizont alatt, és merre nézünk egyáltalán... Arra van dél, talán Kréta, mondom, azután Tunézia. Bólint, bevizezi magát és kalaposan, szemüvegesen, lassan úszni kezd. Hanyatt fordul, úgy válaszol: micsoda kultúrák együtt, görög, török, ciprióta, minószi, római, angol, orosz és ki tudja, mi még... micsoda hely.

Olvasunk, sört kortyolunk, alig beszélgetünk. Néha felnéz, tekintete meg-megáll a régóta szárazföldre került ósdi világítótornyon, majd melán körbefordul, mintha keresne, hiányolna valakit. Kérdőn nézek rá: a feleségem, mondja, a feleségem nagyon élvezné ezt, már csak ezért is kár volt elválni. Bár éppenséggel a válást kiheverni jöttem ide, teszi hozzá. Jegyzetfüzetet, tollat vesz elő, írni kezd. Költőnél mindig legyen papír és toll, szokta mondogatni.

Oleg jön, üdvözl, bemutatom neki a barátomat, dr. Ábel Tamás költő, poet, hangsúlyozom, mert bár Oleggel leginkább angolul beszélünk, ez a szó viszont oroszul is jó. Ő azért jött el Oroszországból, mert elege lett valamiből, amit nem mond el semmilyen körülmények között, de szabadon, angolok és görögök között szeretett volna élni. Itt volt már, amikor megérkeztem jó tíz évvel ezelőtt, van egy vendéglője, vagy talán már kettő is. Viszont mára sokkal több az orosz errefelé, mint az angol. Sőt, lassan többen lesznek, mint a ciprusiak, és ő ezt nehezen viseli. Kis Oroszország van itt már, siránkozik gyakran, ugyanaz, mint otthon, lassan minden ugyanolyan, csak a tél enyhébb... Oleg elismerően bólint Tamás felé, költő, az már valami, mondja, kezét fognak és meghívja vacsorázni, halat süt majd neki, ígéri, aztán visszamegy a családjához. Tamás ír tovább.

Késő délután kezd benépesedni a strand, jönnek a déli forróságot kerülők, nagymamák unokákkal, fiatal párok, fiúk, lányok csapatokban, fehérek, feketék, nyugatiak és keletiek, magányos idősek; egy férfi kiköpött Pierre Richard, egy másik pedig pont olyan, mint a rég nem látott unokaöcsém, egy nő Demi Moore-ra emlékeztet; ismeretlen ismerősök, megjelennek mindig ugyanabban az időben, néhány nap múlva már hiányolnánk őket. Tamás figyel, szemüvege villog, ahogy ide-oda tekintget, hallgatózik. Elvértve magyar szót is hallani, de főleg orosz, kevés angolt, még kevesebb ciprusit, akik itt Pafoszon főleg görögök lennének. Már nem értem jól az orosz nyelvet, dörmögi Tamás. Majd taníts meg, fordul felém, segíts leporolni, van esetleg Anyegin köteted? Nevetek, nem Puskinról fogsz itt megtanulni, hanem a pincérektől, sofőröktől, boltosoktól, ők legtöbben nem is beszélnek más nyelven. Jól van, elhiszem, hagyja rám, de azért egy Puskin kötet... elhallgat.

Egy család vonul be, a férfi magas, elegáns, még strandruhában is tekintélyt parancsoló, kezében a napernyő mint generálisbot, két tizenéves fia komoly arccal cipeli a strandszékeket, a felesége pedig, mint valami könnyű égi jelenség suhan mögöttük karcsún, üdén, barna haját és áttetsző köntösét lágyan lengeti az állandó tengeri szél, ajkán könnyű mosoly, tekintetét előre szegezi a férjére, nem néz másfelé, nem vesz tudomást az őket figyelő tömegről sem, megy utána, és amikor megáll, megáll ő is, megvárja, míg a kisebbik fia felállítja a székét, a köntösét a támlára ejti, leül. Tamás bámulja, mint egy látomást, barátom, szerelmes vagyok, mondja. Nyugi van, csitítom,

nem úgy van az, ezek nem közönséges halandók... figyelem őket, és amikor felénk fordulnak, mintegy véletlenül biccentek, ők alig láthatóan fogadják a köszönést.

A nő feláll, a víz felé közelít, ahol a fiai labdázhatnak. A férje, mióta megérkeztek, a telefonján beszél valakivel, nem foglalkozik a családjával. Egy percre merült csak bele a tengerbe, lehűtötte magát, azóta a napernyő alatt ül és dolgozik. A nő könnyű sálja, amit a nap ellen terített a vállára, egy hirtelen támadt szellőkéstől felrepül és lassan leereszkedik a homokra. Nézi, ahogy Tamás felugrik, felkapja és hozzá lép. Oroszul megköszöni, majd amikor hallja Tamás hebegő válaszát, angolra fordítja a beszélgetést. Tamás szabadkodik, jó lesz az orosz, gyakorolnia kéne, ha a nőt nem zavarja, hogy keresi a szavakat... A nő bemutatkozik: Tatjana, és kezet nyújt. Tamás a bizonytalanságát leplezendő férfiasan megrázza, mond valamit, nem hallom. Látom rajta, hogy nagyon koncentrál. Ebben a pillanatban a férj befejezi a beszélgetést, feláll és feléjük indul. Megelőzendő a bajt felpattanok és a férfi mellé lépek: Alekszej, hogy vagy, régen láttalak... A férfi meghökken, de elmosolyodik. Gabor, mondja, hogy mennek a dolgok... Odaérünk Tamásékhoz, kihasználom a pillanatot, amíg Alekszej Tatjanához lép: hadd mutassam be kedves barátomat, a híres magyar költőt, dr. Ábel Tamást... Már meg is ismerkedtünk, mondja Tatjana. Rám se néz, úgy folytatja kíváncsian: de azt nem árulta el, hogy költő. Alekszej is bemutatkozik, láthatóan tetszik neki Tamás, érdeklődve cseveg a modern költészetéről pár percig. Együtt megyünk úszni mind a négyen, Alekszej hamarosan vízilabda csatába kezd a fiúkkal, én pedig lemaradok, nem vagyok jó úszó. Tamás sem az, de ahogy elnézem, mégis kezd kialakulni egy verseny Tatjánával, egyenesen a közeli bója felé tartanak, egyre gyorsabban, Tamás csapkod, mindent belead, míg a nő kiváló stílusban tempózik, ki-kinéz Tamásra, merre van. A férfi lemarad ugyan, de eltökélten tör előre. El tudom képzelni, mennyire kivan már, de csak úszik, még húsz méter lehet hátra, amikor a nő hirtelen leáll, hanyatt fordul és fájdalmas arccal fogja a lábát, egy-egy hullám átcsap felette, pillanatokra elmerül, levegőért kapkod. Tamás odaér, átkarolja a hóna alatt, fejét a vállára fekteti és kisegíti a partra, közben súg neki valamit. A nő lábát masszírozza, amikor Alekszej megjelenik és átveszi. Gyors szóváltás a férj és feleség között, Tatjana bólint, Alekszej pedig Tamáshoz fordul: köszönöm, hogy segített a feleségemnek, ez igazán

hősies volt öntől, kérem, jöjjön el holnap ebédre, hogy méltón megköszönhessük. Gabor tudja hol lakom, hozza el őt is. Ezzel felsegíti a nőt, és elindulnak, Tatjana erősen biceg. A fiúk összeszedik a kempingszékeket és követik őket. Látom, ahogy menet közben Alekszej körülnéz, a vízimentők tornya szokás szerint üres, a jellegzetes sárga póló seholl sem látszik a parton. Tamás tátott szájjal áll és szemmel követi a kis menetet. Ez aztán a nő, suttogja maga elé, magasztos nő, meg kell hagyni...

Ez az ember veszélyes, magyarázom Tamásnak, ő itt a helyi orosz közösség legbefolyásosabb tagja, ha Oleget kérdezed, szerinte maffiózó, mások szerint kém, de én azt gondolom, ügyeskedő üzletember, ő szervezi a ciprusi orosz befektetéseket. Sok ingatlant megvettek már, és szállodákat, villákat, kacsalábon forgó palotákat építenek, a legkevesebb, hogy medence legyen, de azt a gazdagságot te el sem tudod képzelni. Nem érdekel a pénzük, mondja Tamás, az a nő egy tünemény, a közelében lenni mennyei érzés, a többi csak mellékkörülmény...

Oleg aranydurbincset talál rengeteg salátával és könnyű ciprusi rozéval. A görögös vendégszeretet orosz köntösben – étkezés előtt vodka – meglehetősen szokatlan, de semmi nem hiányzik mégsem. Az élénk forgalom ellenére a tulajdonos odaül az asztalunkhoz és hosszan mesél Alekszejhez fűződő viszonyáról: én hamarabb jöttem, mint bárki, még Gorbacsov alatt érkeztem, és mondhatom, nem bántam meg, mások jóval utánam kezdtek csak betelepülni, a kilencvenes évek elején, közepén, szépen formálódott egy ciprióta orosz közösség, beilleszkedtünk és élveztük az életet, ki vendéglős lett, ki panziót nyitott, mások boltokat, vagy utazási irodát, jól elvöltünk. Aztán felfedezték a szigetet a gazdagok, megvették a legszebb házakat, építkezni kezdtek, és tizenöt évvel ezelőtt megjelent Alekszej. Még nem volt nős, egyedül volt, nem is lakott itt, de azért háza volt, nem ez a luxus dácsa, ami most van, egy sokkal egyszerűbb... azután megjelent vele Tatjana, letelepedtek, és minden megváltozott. Özönlöttek az oroszok, dőlt a pénz, működött a tőke, és valahogy mindenki Alekszejhez járult kézcsoakra, olyan ő itt, mint egy bojár és egy pátriárka keveréke, sokan atyuskának hívják és tisztelik. Mi régiek nem szeretjük, figyelem, amióta megjött, és meggyőződésem, hogy valami nagyhatalom képviselője, KGB vagy ilyesmi, államilag irányítják itt a betelepülést. Alekszej mindent felvásárol a cége nevében, azután eladja gazdag oroszoknak. Földet,

házat, céget, hajót, kikötőt, múkincset, de még a frissen fogott halat is. A vendéglómet is akarta, de én ismerek itt egy befolyásos angolt, aki segített. Azóta Alekszejvel van egy hallgatólagos meg nem támadási egyezményünk. Én csak annyit mondok, óvatosan közeledjetez hozzá, vagy inkább messzire kerüljétez el, azt beszélük, sokan eltűntek nyomtalanul, akik nem tetszettek neki. Ugyan már, feleli Tamás, művelt ember, olvasott, de mindegy is, mert ő nem lényeges, hanem Tatjana, ő igazi, őerte érdemes, egy angyal, bárhonnan nézem is... írnek verset róla, de nincsenek szavaim őt leírni, ömlengett.

Amint látja, megvan mindenünk, de ön megmentette a legnagyobb kincset, a feleségemet, és ezért nem lehetek elég hálás, szónokol Alekszej, elegáns fehér öltönye lebeg a szélben, mi többiek körben ülünk kényelmes kerti fotelekben a medence melletti teraszon, Tatjana Tamás mellett ül és hálásan megszorítja a kezét, a fiúk kissé távolabb, a társaság kedvéért fegyelmezetten figyelnek: ez a kis szűk körű ebéd legyen a kezdete egy nagyszerű barátságna ö és a családom között, kedves Tamás, az ajtónk nyitva áll, jöjjön bármikor, egészségünkre. A vodka hideg, de így is erős, Tamás köhögni kezd, szabadkozik, nem szokott inni. Alekszej tovább szónokol: tudja-e a mi vendégünk, hogy Tatjana országos úszóbajnok volt és nemzetközi bajnokságban is úszott, de a mi költőnk nem maradt el mögötte, ez aztán a teljesítmény, a győzni akarás, a kitartás... Apámtól tanultam úszni, ő jó volt ebben, szabadkozik Tamás, én csak utánzom, soha nem sportoltam semmit... Tamás egész délután le sem veszi a szemét Tatjánáról, megbűvölve lesi minden mozdulatát, issza a szavait, bár alig beszélnek, leginkább csak ülnek egymás mellett és udvariasan hallgatnak. Igyeekszem Alekszejt szóval tartani, mert attól tartok, ha igazak a róla szóló mendemondák és megfigyeli a barátom viselkedését, féltékenységből mindkettőnkét hidegvérrel lelő, és a hullánkat valahol Afrikában mossa majd partra a tenger. A házigazda a költészetéről beszél, hogy a rengeteg irodai és üzleti tevékenysége mellett a versek hozzák meg a nyugalom, az elmélyülés perceit, olyankor újra és újra megbizonyosodik arról, hogy amivel egész életében foglalkozott, mennyire felszínes, és a valóban fontos dolgok mennyire elrejtőznek a mindennapokban...

Ilyen a modern kolonializmus, fejtegetem Tamásnak hazafelé, lassan sétálunk a langyos esti szélben a tengerparti sétányon: kinéznak egy helyet, beözönlik a tőke, nem kell háborúzni, megveszik kilóra az

országot, azután jönnek tömegesen és letelepednek, lassan többen lesznek, mint az őslakosok, akik mindezt észre sem veszik, csak azt, hogy jobban élnek, több pénzt kapnak a munkájukért, de mire feleszmélnek, kiradják őket a munkából, az életükből, mehetnek világgá, mert ők itt már nem számottevő tényezők. Nagy hangon magyarázok: Alekszej ezzel foglalkozik, hogy befekteti mások pénzét úgy, hogy felvásárolja a szigetet, és intézi a betelepüléseket, segíti az új közösség kialakulását. Talán a valóságban nem ilyen éles a helyzet, de beleélem magam és indulatosan fűzöm a gondolatokat, ezért olyan következtetésekre jutok, amik már-már túlmutatnak a valóságon, de nem érdekel, csak mondom a magamét. Tamás nem is hallja, magában motyog, végül, amikor abbahagyom, rám néz és kijelenti: nem értem, alig tettem valamit, egy köszönőmmelel is elintézhette volna, erre ez a vendégség... és holnap Limasszolba megyünk egy kiállítás megnyitóra Tatjánával, a gyerekeket Alekszej elviszi vitorlázni... te, neked is feltűnt, milyen kevés vitorlás van errefelé... hol van az Archeológiai park, annak a bejáratánál találkozunk reggel... te, ez a nő... nem is értem a férjét, tegnap megismer, ma rám bízva a feleségét... mondtam már, hogy szerelmes vagyok...

Még megiszunk egy sört a kikötőnél a King's-ben, a kedvenc helyemen a kedvenc eukaliptusz fáim alatt, a pincér srác majdnem rám önti az italt, de az utolsó pillanatban elkapja, csak egy csepp borul ki a földre, de így is elszalad egy újért. Amíg megérkezik, Tamás azt kérdezi, ebbe a kolonializációs elméletbe hogyan fér bele a rengeteg fekete felszolgáló, hiszen ha helyes a teóriám, magyaráz, akkor itt mindenkinek orosznak kéne lennie, de délután a kávézóban is fekete lány szolgált ki, ami persze nem baj, csak fura, hogy ilyen sokan vannak, talán ők is betelepítettek? Szóval mégis figyelt... A megélhetés miatt jönnek, elég jól keresnek az itteni árakhoz képest... és tudod, Törökország közel van, és rendszeresen átengedi a migránsokat ebbe az irányba, ezért egyes kikötőkbe százával érkeznek Afrikából, Közel- és Távol-Keletről, a szerencsések pedig, akik tudnak nyelvet, van szakmájuk, esetleg papírjaik – bár ez nem feltétel – maradhatnak és kapnak munkát. De van egyszerűbb magyarázat is: az oroszok mellett nagyon sok angol is betelepedik, az itteni feketék nagyrésze pedig brit állampolgár, egyszerűen idejönnek dolgozni. A pincér végül baj nélkül leteszi elém a sört, akkor ismerem fel, ő a sárga pólós vízimentő a

strandunkról. Kérdezem, másodállás, de csak legyint, kirúgták valami nő miatt, most itt próbál szerencsét, az egyik haverja segített helyet szerezni, különben haza kéne mennie Angliába.

Tamás nem érkezett meg másnap este Tatjánával közös útjukról. Vacsorameghívásunk van egy régi barátomhoz, Joseph-hez, aki egy nyugdíjas angol képviselő Surrey-ből – állítólag távoli kapcsolata van a királyi házzal és mint ilyen, főnemesnek számít a hazájában – és aki együtt él a titkárával, Morrisszal, immáron nem csak szakmai, de itt a szigeten nyíltan is felvállalt élettársi viszonyban. Joseph a történelemre adta a fejét idős korára, rengeteg pénzét önmagukra és hobbijára költi, magán régészeti expedíciókat szervez és finanszíroz. Kimeríthetetlen kincsesbánya ez a sziget, közli a térkép fölött és rábök egy északi pontra: a török részen vannak a legizgalmasabb felfedeznivalók, csak a mocskos megszállók nem engednek oda, dohogja. Úgy beszél időnként, mint egy tősgyökeres ciprióta. Ófelsége kormányát meg nem érdekli a régészet, teszi hozzá magyarázatként, amivel arra utal, hogy néhány éve kérvényt írt a brit külügyminiszternek, hogy tegyenek hivatalos diplomáciai lépéseket a régészet megszállt területeken való engedélyezése ügyében. Választ kapott ugyan, hiszen az kijár a címének, de érdemleges lépéseket nem tett senki azóta sem. Ő maga amúgy nem vesz részt a terepmunkákon, jószerével egész évben a kellemes Troodos-hegységbeli légkondicionált villájában üldögél és olvasgat egy sherry mellett, néha krikettezik, ha talál partnert hozzá, megtestesítve ezzel az angol arisztokráciáról alkotott összes közhelyet egyszemélyben. Aznap este komoly értekezést tartott a pafoszi híres mozaikok eredetéről. Az ő kutatásai ellentmondani látszanak az Archeológiai parkban látott magyarázatoknak, de ezek részleteiről nem tudnék beszámolni, mert lefoglal a mentaszósszal nyakon öntött T-bone steak feldarabolása, mely ízlésem szerint túlságosan is angolosra sikeredett, mégsem akarom otthagyni, nehogy megbántsam a házigazdát, aki ugyan a szigeten él, de soha halat vagy bármilyen tengeri terméket nem fogyaszt, ragaszkodik a hagyományos angol konyhához, amire a vendégei gyakran panaszkodnak a háta mögött. Joseph egyben az egyik legjobb ügyfelem is, gyakori angliai utazásait az én irodám szervezi, már csak ezért is igyekszem jó képet vágni a véres húsdarabhoz. Sajnálom, hogy Tamást nem tudtam bemutatni neki, az egész meghívás az ő személyének szólt, szerettem volna, ha ez a két

elvarázsolt csodabogár egymásra talál. És talán kivonhattam volna a barátomat Tatjana hatása alól. Maga egyszerűen féltékeny, kedves barátom, dörmögi Joseph, nézzen szembe az igazsággal, maga már azóta szerelmes abba a nőbe, amióta sok évvel ezelőtt először meglátta, ha nem csalódom, a saját utazási irodájában, amikor repülőjegyet foglalt Moszkvába.

Késő esti beszélgetés nálam a teraszon, Tamás sokára érkezett meg, elhúzódott az útjuk. Ott folytatta az ömlengést, ahol tegnap Olegnél abbahagyta: barátom, barátom, ez egészen hihetetlen, ez egész egyszerűen elképesztő, ez a nő, amilyen kedves, gyengéd, okos, mégis határozott, ilyen nő nincs még egy, nem hiszem el, hogy vele töltöttem a napot, Tatjana egy istennő, áradozik Tamás, miközben a második kávé tölti magának, és művelt, mondtam már, hogy művelt, kérdezi izgatottan, közben majdnem magára borítja a tejet, a képzőművészet pártolója és értője, érzékeny, ráérez a művekre, együtt rezonál velük, megmozgatják őt a kompozíciók, és ahogy magyaráz, a gesztusaival szinte eltáncolja a mondanivalóját, meg se kéne szólalnia...

Meghívó érkezik, a XXI. századhoz egyáltalán nem illő módon küldönc útján, egyenesen az irodámba, de nem nekem, hanem Tamásnak szól, várják délutáni koktéllra a Dvorecbe, azaz palotába, ami a helyi köznyelvben Alekszej házát jelenti. Valahol a szöveg végén persze megemlítik, hogy vihet vendéget magával, gondolom, ez vonatkozik rám, ha már nekem küldték a meghívót. Nem értem ezt a nagy barátkozást. Alekszej mindig bezárkózva élt, eltekintve a szűk orosz elitől, akikkel rendszeresen összejártak, idegenek számára alig volt megközelíthető, most pedig alig néhány találkozás után rendszeres vendég náluk egy magyar költő, aki nyíltan flörtölhet a feleségével, anélkül, hogy megverné vagy ráküldené az erre szakosodott embereit. Mit tud Tamás, amit eddig senki más sem tudott? Hívom a mobilját, de nem veszi fel, pedig a jelenésig nincs sok idő. Azt mondta reggel, lemegy búvárkodni, elvitte a felszerelésemet, de nemigen hittem neki, hogy tényleg egész nap a vízben akar lenni. Mire megtalálom, már késő. De nem zavartatja magát, átöltözik és megyünk. Meglepetésemre nagyobb társaság vár minket, a legtöbbjükkal már találkoztunk itt-ott, a strandon, vagy Oleg vendéglőjében, a helyi orosz közösség tagjai. Egy fiatalasszonyt Tatjana a barátnőjeként mutat be, mellette az ifjú férjjel; Agnessa, mondja, és Steve, bök a fiatalemberre, meglepő, igaz,

oroszl nő, angol férj, teszi hozzá kacsintva, van az egészben valami igazán romlott, súgja Tamásnak és rámosolyog. Úgy értem, folytatja, melyik orosz akar egy angolt a közelében, tűz és víz, mondja kajánul. Tamás nem veszi észre a provokációt, helyette a fiatalemberhez fordul, és angolul szólal meg, az orosz nők gyönyörűek, nemde, kérdezi halkán, mintegy társalgási stílusban: nagyon érzékenyek, éteriek, amitől annyira másak... Steve nem tudja, mit válaszoljon, köhint egyet, hogy zavarát palástolja, és megszorítja a felesége kezét. Hát, kezdi, nem tudhatom, eddig csak az én Agnessámat ismertem, ő csodás, hebegi bizonytalanul, igen, ő az, kétségkívül... Tudja, Tamás, fordul a barátom felé Tatjana, miután mind helyet foglaltunk a medence partján a kerti fotelekben, és a férfiak kigombolták zakóikat, meglazították nyakkendőiket, tudja, Agnessa régóta a legjobb barátnőm, bármennyire is fiatal, sokkal fiatalabb, mint én, az apja igazi nagymenő politikus, gazdag és befolyásos fejlesztési miniszter a kormányban odahaza Oroszországban. Félrevonja kicsit, hogy a többiek ne hallják, és valamit súg Tamásnak. Tamás meglepetten hőköl hátra, mint aki nem érti, amit az imént hallott, vagy nem akarja, de Tatjana kézmozdulata mindent megmagyaráz, valóban, mintha táncolna, olyan kifejező a mozdulata, rajta, csináld, mutatja, de a barátom elveszetten kuporog a fotel alján. Ettől kezdve egész este hallgatag és tűnődő, Tatjánához sem szól, pedig általában levegőt sem vesz, úgy erőlködik, hogy szórakoztassa az asszonyt. A party végén meghívást kap egy másnapi kirándulásra, terepjárókkal fel a hegyekbe, engem nem említenek, de nem is bánom, kezdem unni ezeket az állandó összejöveteleket, és dolgom is van, egy kollégám szabadságra ment, be kell ugranom helyette.

Agnessa nagyon idegesítő, tudatlan csitri, mondja Tamás, mindenem nevetgél, még a komoly dolgokon is, és ámuldozik olyasmin, amit egy átlagember már iskolás korában megtanul, mint például, hogy Aphrodité a szerelem istennője, és Ciprus az ő szigete, és Adónisz az ő szerelme, de ő csak hüledezik ezen információk hallatán, hát mit tanulhatott ez a lány, kérdelem én, mit tanítottak neki azok az oroszok... Gondterhelten rázza a fejét, elhallgat, magába mélyed, majd hirtelen felpattan és folytatja: mindenáron fürödni akart Aphrodité fürdőjében, a férje alig tudta lebeszélni, hogy ez tiszteletlenség lenne a hellyel és persze a turistákkal szemben is, ellenben ha megmossa az arcát a fürdő vizével, megfiatalodik és megszépül a monda szerint. Mert én öreg

vagyok és ronda, paprikázta fel magát a fiatalasszony, itt Tamás nagy levegőt vesz, úgy folytatja a mesélést, mosakodjál meg te, feleselt Agnessa, úgymint büdös izzadságszagod van, ne engem kritizálj, vágta Steve fejéhez, és mérgesen visszatrápolt a kocsihoz, beült és ki sem szállt többet, amíg ott voltunk. Hát milyen buta ember az ilyen, hogy lehet egy ilyen embert, egy ilyen nőt szeretni, mészlik Tamás, hozzát teszi: szegény Steve egy életen át hozzá van kötve, bár ahogy a dolgok alakulnak... itt elhallgatott, magába mélyedt újra, nem szólt, csak kortyolt a söréből.

Kopogtatásra ébrednek a délutáni sziesztából. Régóta élek itt, rászoktam a helyiek életvitelére, ebéd után szunyókálás, azután könnyű uzsonna, gyümölcs, kis bor, és amikor a nap ereje meggyengül, vissza az irodába, ahol késő estig nyitva vagyunk, általában ez a legforgalmasabb időszaka a napnak. Az ajtóban Agnessa zavartan magyarázkodik, mindenképpen beszélnie kell Tamással, mondja. Hiába közlöm, hogy nincs itthon, és azt sem tudom, hol lehet, talán Tatjánával valahol, ragaszkodik hozzá, hogy megvárja. Megkínálom az uzsonnából, egy csepp bort elfogad, lassan kortyolja, magába fordultan, szinte elvész a nagyszüleimtől örökölt hatalmas fotelben. Megpróbálok beszélgetést kezdeni, nem reagál, félek, valami nagy baj van. Tamás egy órával később érkezik. Zavarba jön, amikor megtudja, vendége van, legszívesebben elmenekülne, úgy kell belökdösnöm a szobába. Félszegen megáll, magában motyog: mi közöm nekem ehhez, kérdem én, mi közöm... Agnessa feláll, kezet nyújt, Tamás elfogadná, de mivel nem néz a nőre, először eltéveszti, mellényúl, Agnessának úgy kell elkapnia és megráznia a jobbját. Félrevonulok, hogy nyugodtan beszélgethessenek, de a félig nyitott ajtón át mindent hallok. Drága Tamás, kezdi a lány halkán, majd belelendül: ne féljen tőlem, bár megértem, ha bizalmatlan, én is az lennék, tudom, fura ez a helyzet, de el kellett jönnöm magához, és megbizonyosodnom... és most már tudom, valóban, ön fontos nekem, tudja, ahogy magyarázott nekem, türelemmel, szépen, ahogy a szavakat kereste, hogy biztos megértem, velem soha nem beszélt így senki, én soha nem éreztem, hogy valaki fontosnak tartaná, hogy fel is fogjam, amit mond... tudja, én vagyok a gazdag lány, engem így kezelnek, a befolyásos csaj, akivel postára lehet adni üzeneteket az apjának. Alekszej is ezért tűri el, hogy hozzájuk járjak, Tatjana is csak emiatt kedves velem... nem igaz, hogy jó barátnők

vagyunk, Tatjana a hátam mögött kinevet, semmibe vesz... de maga, Tamás, maga úgy szól hozzám, ahogy eddig senki, barátságosan, kérem, jöjjön el velem egy kirándulásra holnap, ismételjük meg a múltkorit, vagy menjünk másfelé, nekem mindegy, maga mondja meg az úticélt, és magyarázzon nekem, kedves Tamás... hogy jobban megismerhessük egymást, mert tudja... Itt elhallgat, lesüti a szemét, megfogja Tamás kezét. Majdnem kitör belőlem a röhögés, annyira banális ez az egész, de látom Tamáson, hogy meghatódott. Nem is értem, hiszen költő, az emberi lélek nagy ismerője, hogy dőlhet be egy ilyen ócska melodrámának. Ám ő helytel kínálja Agnessát, a kezét sem engedi el, úgy ül mellé, halkán szabadkozik: tudja, kedves, nem értem pontosan, mit tehetnék, maga férjénél van, talán a kedves férje is... hogyhogy hozzám fordul, maga igazán... Folytatná, de a lány a szavába vág: Steve hiba volt, már látom, heves lángolás, gyors döntés, hamar esküvő... de nem tudhatja meg, hogy itt vagyok, kedves Tamás, ígérje meg, egy szót sem szól rólunk Steve-nek, és Tatjánának se, és egyáltalán senkinek, ígérje meg... felpattan, kifelé indul, az ajtóban visszafordul: holnap reggel hétkor magáért jövök a terepjáróval, olyan izgalmas lenne... nem mondhat nemet, fejezi be határozottan, mosolya igéző. Kifejezetten szép arcú nő, lágy vonásokkal, óriási szemekkel. Gyorsan behúzza maga mögött az ajtót, léptei visszhangzanak a folyosón. Tamás bénultan áll, motyog, mi közöm nekem ehhez, kérdem én, én csak Tatjánát... Barátom, ne dőlj be, nem tudom, mi a célja, de nem lesz jó vége, mondom Tamásnak. Tatjana azt akarja, hogy csábítsam el, motyogja Tamás, azt sugdosta a fülemben, hogy Agnessa nem boldog, hogy Steve nem való hozzá, és hogy őt, Tatjánát csak akkor kaphatom meg, ha Agnessával megvolt... nem értem, mi közöm nekem ehhez... és hogyhogy csak akkor... és most Agnessa, most ő csábít el engem... én ezt nem értem, mi közöm ehhez... Nem válaszolok, indulnom kell, megbeszélésem lesz az irodában, csak odavetem, tartsd magad távol tőlük, kérlek.

Steve rendes srác, mondja Joseph, a teraszán ülünk, végre be tudtam mutatni Tamást. Szemmel láthatóan élvezik egymás társaságát, Tamás már az Agnessával való problémáit is elmesélte, a szafarit, ahol egy görög ciprióta volt a sofőr, aki Jimmynek hívatta magát, már eleve nevetséges, mondta, de idegenvezetőnek meglepően jó volt, és a lány, ahogy mindig, belékarolt, akárhol is szálltak ki a kocsiból. Voltunk

hajózni a Kék-lagúnánál, úsztunk a halványkék vízben, szerencsére nyugodt volt a tenger, különben féltő, a hajón tengeribeteg lettem volna, és voltunk fenn az Olimposzon, meséli Tamás, de nem lehetett felmenni egészen, mert ott angol katonai bázis van, csak egy kilátóig jutottunk, onnan látszott a távolban Nicosia, a kettévágott főváros és a török része a szigetnek, elgondoltam, milyen nagy béke van ott fenn a hegytetőn, közben körös-körül minden háborúra emlékeztet, megszállás, békefenntartók, katonák a szent hegy tetején... elmagyaráztam a helyzetet Agnessának, aki kipirult az izgalomtól, még csak nem is hallott ezekről a dolgokról eddig... azt meg pláne nem tudta, hogy az Olimposz azt jelenti, Magas hegy, és a görög hitvilág szerint az istenek magas hegyeken élnek, szóval bárhol lehetnek, ahol van hegycsúcs, de mindig csak a legmagasabbon... ott most katonák... Agnessa majdnem elsírta magát, hogy a szent hegyen hadsereg ül... kicsit lejjebb a Kykkos kolostorban már másik Isten, csodás freskók, és Szűz Mária csodatévő ikonja, odább a Stavros-kolostor Krisztus keresztfájának ereklyéjével, micsoda gazdagság... és az erdők, azt hinné az ember, a mediterránban nincs dús növényzet, de ez itt valóban kivételes, dús rengeteg, elrejtett ősi római hidakkal, a velencei stílusú Tzelefos-híd egyszerűen csodás, ezen keresztül történt a kereskedelmi áruk szállítása a hegyekből a tengerhez és vissza, másképp nem tudtak volna átkelni a Diarizos folyón, mindezt a XVII. században építették, amikor Velence uralta a szigetet, és Agnessa olyan boldogan állt a tetején, mintha valami felejthetetlen történet volna vele... és pihenésként Jimmy elvitt minket egy borászatba, a borok mennyire másak, mint nálunk, de izgalmasak, ízesek, kicsit nyersek, nagyon mazsolásak... barátom, ez a sziget lenyűgöző... és Agnessa is nagyon kedves volt, csak amikor a férjéről beszélt, az volt nagyon fura, azt állította, hogy Steve kezd veszélyes lenni, mert nagyon féltékeny, és neki mindig előre el kell mondania, hová megy, kivel és mit csinál, és ellenőrizi is... kiszámíthatatlan, mit tenne, ha tudná az igazat, a mi kirándulásunkra például azt hazudta, Tatjánával megy, mert Steve kiborult volna, ha megtudja, hogy velem van. Ez az egész olyan közönséges, annyira közhelyes, pont egy ilyen sekélyes házasságból léptem ki, erre tessék, benne vagyok az intrikák közepében megint, mondja, és nagyot sóhajt. És ahogy Tatjánát is kritizálta, hiába védtem, hogy szerintem nagyszerű asszony, megsértődött és olyanokat mondott, hogy Alekszej legnagyobb szövet-

ségese, kiszolgálója, aki kihasználja a vonzerejét, és hogy higgyem el, engem is behálóz, ha egyszer valami célja lesz velem... Tamás itt elhallgat, legyint, belül még nem zárta le a témát, de nekünk már nem mond többet. Steve rendes srác, ismétli meg Joseph, de Agnessa gazdag, mégpedig mérhetetlenül gazdag, és ez az angol fiatalember emiatt sokaknak böki a csőrét. Nem is értem, hogyan egyezhetett bele a lány apja, mondom. Biztos lehetsz benne, hogy nem tudott a házasságról, alig kétnapi ismeretség után esküdtek meg Ibizán, és az a csoda, hogy azóta is kitananak egymás mellett, immár második éve. Teát, kérdezi teátrálisan, teát, feleli meg magának a kérdést, és kiált: Morris, teát. Morris morog valamit, amit nem értek, ám valószínűleg a hangnemen van fennakadva, a kérés módján, ami inkább parancs, és ebből megértem, a kettejük közötti viszony, bármennyire is bensőséges, mégsem egyenlő felek közötti kapcsolat, Joseph ragaszkodik előjogához, és Morrisset ez határozottan frusztrálja, de elfogadja a neki szánt helyet és marad mégis, mert szereti ezt a bogaras főnemest. Valamivel később Tamás az irodalomra tereli a szót, hogy milyen gazdag a sziget szerzőkben, és még hányakra hatott ezeken felül, példaként hozza Lawrence Durrellt, aki négy évig élt itt az ötvenes években, mire Joseph felhúzza az orrát: zsáneríró volt, bár a jobbak közül, sóhajt, az angolok nem alkottak nagyot itt, bezzeg a törökök, idejöttek, elfoglalták a sziget felét és máris írók hada gyűlt ide, bár a világ más részein aligha hallottak róluk...

Tamás elutazott valahová Agnessával, nem mondta, hová, szerintem ő sem tudta, amilyen szórakozott. Néhány napig az életem visszatért a rendes kerékvágásba. Az irodában sok a munka, turistacsoportok egymás hegyén-hátán, megy a bolt, ilyenkor szinte egész nap ott ülünk, kimarad a szieszta, és sokszor a vacsora is. Emberek adják egymásnak a kilincset, sorban állnak a tűző napon, ezért beszerzek egy nagy napernyőt, kiteszek mellé néhány széket, sorszámot osztunk, és egy italhűtőt is bérelek üdítőkkal, vízzel. A szomszédos fagylaltozó egyik élelmes gyakornoka átjár a várakozók közé rendeléseket felvenni, nekem pedig frappét hoz jutalékkul. Egyszerre hangos szóváltást hallok a sebtében kialakított teraszon. Kimegyek, látom, a fiatal asszisztensem, akit a sorszámok osztásával bíztam meg, Alekszejjel vitázik, hogy nem jöhet be, vegye el a számot és várjon a sorára. Félretolom, és a várakozók méltatlankodó tekintetétől kísérvé bevezetem Alekszejt az

irodámba. Szabadkozom, de leint, leül, és máris belevág a közepébe: még ma este el kell repülnünk az egész családdal Oroszországba, mindegy, hogy hová, csak minél hamarabb. Hívnám az egyik kolléganőmet, nézzen helyet bármelyik járatra, de Alekszej int, hogy én csináljam. Az egyik fapados járatra van négy hely aznapra, és bár nem tudnak együtt ülni, és nincs első osztály sem, Alekszej mégis bólint, jó lesz. Lefoglalom, készpénzzel fizet, ami szintén ritkaság, és már indul is, kifelé menet elveszi a fagyaltos srác kezéből a frappémat és távozik. Értetlenül nézek utána, szokatlan az igénytelenség, máskor inkább napokat vár az utazással, csak megfelelő elhelyezést kapjon. Hová ez a nagy sietség, gondolom, de azután meg is feledkezem róla, annyi a munka. Este egy küldönc hoz egy üveg ritka vodkát, köszönetképpen. Féltreteszem, hogy majd Tamással felbontjuk és elszopogatjuk, miközben ő az Anyeginről értekezik majd, mint részegen általában, amióta itt van.

Barátom, ekkora kinszenvedést egy visszaeső anyagyilkosnak sem kívánnék, az a nő kiállhatatlan, egy pillanatra sem állt be a szája, vittem magammal két könyvet is, az egyik az a Puskin verseskötet volt, amit Alekszej küldött, és egy másik, amit Joseph tukmált rám, hogy milyen érdekes, nos, nem az, szerintem túlságosan elfogult és emiatt cseppet sem objektív, ahogy a szerző megközelíti a témát, de legalább látom már, miért állítja Joseph, hogy a pafoszi mozaikok eredete nem olyan egyértelmű, mint ahogy a hivatalos történelemszemlélet magyarázza, ámbár meglehet... itt közbevágok, mégis mi történt, és hol voltak egyáltalán. Egy tengerparti villában, ami Steve családjáé, és mint ilyen, most már Agnessáé is, egy szirt tetején helyezkedik el, a sziklába robbantottak egy úszómedencét, száz méter magasról nézed a tengert a vízből, alattad szakadék, a szikla mellett lépcső, ami levezet egy kis védett öbölbe, ott egy saját kikötő, motorcsónak, fürdőház öltözővel, és egy hűtött bár, ha véletlenül megszomjaznál... hihetetlen, azt hittem, Steve szegény és megfogta az Isten lábát ezzel a házassággal Oroszország egyik leggazdagabb lányával, de a családja, mint kiderült, ingatlan mágnás és Steve is nagyon tehetséges az ilyesmi terén, épp vett is egy... Itt közbevágok, megint elkalandoztál, barátom, mégis mi történt... Nos, vakarja a füle tövét Tamás, be nem állt a szája, csak arról nem beszélt, amit kérdeztem, hogy tudniillik mikor érkezik Tatjana, mert az egész utazás célja az volt, hogy ott végre nyugodtan kettesben

lehetnék vele, de csak vártam és túrtam ennek a buta nőnek az ömlengéseit, de amikor el akart csábítani, betelt a pohár, hívtam egy taxit és eljöttem, erről jut eszembe, a taxis kint vár, ki kéne fizetni, elég drága lett, nem tudtam, hogy ilyen messze van... Leszaladok az utcára, a taxis pofátlanul nagy összeget kér, még a várakozást is felszámítja. Kifizetem, és mérgemben azt vágom Tamás fejéhez, hogy a szeretője, akit annyira várt, már három napja elutazott a családjával, esze ágában sem volt utánamenni, nyíltan felkínálta őt Agnessának, de neki, Tamásnak, annyi esze sem volt, hogy kihasználja az alkalmat, inkább hazamenekült, megérdemli, szónokolom, és bevágom magam mögött az ajtót, az irodába indulok.

Amióta Tamás megérkezett a szigetre, a maga bizonytalan, szórakozott és figyelmetlen módján jócskán felkavarta az addig nyugvó társadalmi iszapot. Persze ő erről sem vesz tudomást, elmélyed a gondolataiban, ahol még mindig a válása a fő téma. Például azt eseteli sokáig, hogy szerinte a felesége és Agnessa kiválóan megértenék egymást, ugyanaz a kicsinyes, anyagiasság gondolkodás jellemzi mindkettőt. Míg Tatjánára halálosan féltékeny lenne a volt felesége, mert felismerné a nagyszerűséget, amit Tamás mindig is keres, és ő nem tud megadni neki. Milyen furcsa, hogy ti összejöttetek egyáltalán, mondom ki hangosan, ami eszembe jut, de a barátom a fejét csóválja: nem, ez törvényszerű volt, a zsák és a foltja, mondja, fontos volt nekünk összekerülni, neki egy kis költészetre, nekem pedig egy kis racionalitásra volt szükségem, és ezt meg is találtuk egymásban. Csak ahelyett, hogy megváltoztattuk volna egymást, átadtuk volna a másiknak, ami belőle hiányzott, inkább a saját irányunkba fejlődünk, így nem közelítettünk egymáshoz gondolati és érzelmi síkon, hanem inkább eltávolodtunk. Tetszetős magyarázat volt, bár nem győzött meg, valami hiányzott nekem, de nem gondolkoztam rajta túl sokat, elfogadtam, hogy Tamás így látja. Amúgy nem nagyon tudom, miket csinál a barátom mostanában, mert én dolgozom reggeltől estig, ha pedig otthon vagyok, az élménybeszámoló helyett a válásával szórakoztat. Amióta visszajött abból a luxusnyaralóból, mélabús lett, egész nap képes egyhelyben ülni, nem is mozog, a strandra sem jár le. Csak remélni tudom, hogy jól van, mert nem beszél, magába fojtja a feszültséget. Csak ki ne törjön belőle valami alkalmatlan pillanatban.

Oleg néha benéz, vagy a strandon futunk össze. Most egy ideje nem láttam, de ez nem szokatlan, főszézon van, ő pedig vendéglős, biztos sok a dolga. Telefonálni viszont nem szokott. A barátságunk a véletlenszerű személyes találkozásokon alapul. Most viszont hív, és annyira hadar, hogy a félig orosz, félig angol akcentusából egy szót sem értek. Nagy nehezen lecsillapítom, és akkor felfogom a rettenetes hírt: a tengerben megtalálták Steve holttestét a ciprusi házuk közelében, szemmel láthatóan megölték, késsel leszúrták, utána lökhatték a tengerbe egy hajóról, egy barátjától hallotta, és a délutáni lapokban már benne is lesz. Megnyitom a Cyprus Mail-t a laptopomon, a főoldal kiemelt híre ez, több részlet egyelőre nem ismert. Felhívom Josephet, tudom, mennyire kedvelte a srácot. Vigasztalhatatlan ez a kedves ember, folyamatosan a könnyeit nyeli, hüppög a telefonban, megígérem neki, meglátogatom, mihelyt el tudok szabadulni. Azt mondja, képzeljem csak el, Agnessának szeretője volt, ott enyelegtek Steve házában, amíg az üzleti úton volt, biztos, hogy a szerető ölte meg, mert az ujjlenyomatát megtalálták a motorcsónakban, amiben Steve vérét is, azzal vihette ki a tengerre, hogy megszabaduljon a hullától, de ha megtudja, ki volt az, a saját kezével fojtja meg. Gyorsan elköszönök, közben a forróság ellenére is ráz a hideg, szabályosan reszketek. Hívom Tamást, mert pont most nincs itthon, először, amióta hazajött a taxival, de szokás szerint nem veszi fel, hagyok üzenetet, hogy azonnal jöjjön haza. Hívom Alekszejt, de nem elérhető. Ahogy Tatjana sem. Eszembe jut, persze, hisz elutaztak pár napja. Előszedem a vodkát, amit a repülőjegyekért kaptam, meghúzom, háromszor. Úgy már egy kicsit jobb.

Tamás három nappal később kerül elő. Talpig homokosan, koszosan, borostásan, de roppant lelkesen. Képzeljem, meséli, a Lara-öbölben volt, ott, ahol a tengeri teknősök a tojásaikat rakják a homokba, messze minden civilizált, emberi helytől, mert az annyira védett, hogy egyáltalán nem adnak ki építési engedélyt, és vannak önkéntesek, akik tojásrakáskor figyelnek, és minden kis teknősfészket körbevesznek egy fém kosárával, hogy megmentsék azokat a ragadozóktól, madaraktól, rókáktól, ezzel is segítve a kisteknősök kikelését, mert ha ki is kelnek, csak alig pár százaléuk jut el az életet jelentő tengerig, mert az odavezető néhány tíz méteres úton rengeteg veszély leselkedik rájuk, és ő ott figyelt, kikel-e valamilyik, és alig aludt, és kergette a sirályokat,

és először az életében úgy érezte, hogy része az élet körforgásának és szerepe van a természetben, mert eddig inkább került mindent, ami kívül volt dolgozószobáján és a könyvein, de most elkezdett élni, és ez csodálatos érzés, felszabadító... Tamás, vágok közbe, te megölted Steve-et, kérdeztem a szemébe nézve, mire harsány röhögésben tör ki, de jól adod, még hogy Steve-et, az a szerencsétlen flótás nem is tudja, hogy a felesége velem akart kikezdeni, nem is láttam hetek óta, ahol Agnessa van, ott ő nincs, mert a felesége kerüli, mint a bélpoklost, még hogy megölni, hallottad a teknősökről, amit mondtam... Hallgass már, kiabálok, hogy végre rám figyeljen, Steve meghalt, megölték, ott, és akkor, amikor te és Agnessa a nyaralóban... és az ujlyenyomataid a motorcsónakban... ezek rád kenik, barátom, ezek megteszik... Alekszej elutazott a családdal, megvan az alibijük, és Agnessa elvisz magával a nyaralóba, ez egy komplett összeesküvés, Alekszej megöleti Steve-et, és rád fogja, ezt kitervelték már az elejétől... Elfutok a vodkáért, meghúszom, adok Tamásnak is, iszunk, amíg van az üvegben. Mi közöm nekem ehhez... nem, nem értem, kérem... motyogja Tamás.

A Cyprus Mail arról számol be ma reggel, az özvegy beismerte, hogy egy férfivel volt a villában, de egyelőre nem hajlandó megnevezni. Az apja magángépe néhány órával később Moszkvába repíti a lányt. Másnap Alekszej és a családja hazatér. Nyilatkozik is a lapnak, és a helyi orosz nyelvű újságnak is, melyben tudatja, hogy végtelenül sajnálja az esetet, és nem érti, hogy történhetett ez meg a családjuk közeli barátjával, akit mindig is támogattak és most gyászában sem hagyják magára.

Joseph éveket öregedett, amióta telefonon beszélünk. Beesett az arca és elmúlt az állandó jókedve. Morris teája és aggódó tekintete sem tudja megvigasztalni. Azt mondja, Steve nagyon tehetséges fiatalember volt, épp egy tengerparti ingatlan elővásárlási jogát szerezte meg egy másik vevő előtt, amire szállodát, golfpályát és helikopterleszállót is terveztek építeni, mégpedig teljesen környezetkímélő módon, ami osztályon felüli körülményeket biztosított volna a vendégeknek, de most, hogy meghalt, a jog a feleségéé lett... szegény kislány, biztos nagyon gyászol.

Nekem azonban más a véleményem, de nem tudom bebizonyítani.

Tamás, menned kell, el kell tűnnöd a szigetről, mielőtt valaki kimondja a nevedet, mindenki tudja, milyen kapcsolatban voltál

Tatjánával és Agnessával is, ez bőven elég arra, hogy börtönbe zárjanak gyilkosságért, győzködöm egész délelőtt. Az egyenlő lenne a beismeréssel, nem, kérdez vissza, én semmit sem csináltam, engem hagyjanak békén... hagyjanak békén, kérem... békén...

Viszlát, barátom, menj, vissza se nézz, menj, ne hívj, ne is írnj, engem is figyelhetnek, meg ne tudják, hol vagy, ölelem meg utoljára a taxija mellett, a jegy az ajándékom, menj, felejtse el, hogy valaha is itt voltál. Tamás rám néz, nem értem, mondja, mi közöm nekem mindehhez, megölel, beül a taxiba.

A Cyprus Mail azt írja, az évszázad szerződését kötötte Alekszej azzal, hogy néhány héttel a férje meggyilkolása után megvásárolta Agnessától a Steve által megszerzett területet. Szakértők szerint Alekszej nagyon jól járt, mert a föld értékének töredéke lett a vételár. A terület különlegessége, hogy érintetlen természeti környezetben van a Lara-öböl közelében, ami kérdéseket vet fel a beruházással kapcsolatban, hiszen az a rész egyelőre szigorúan védett. Meg nem erősített források szerint a beruházó az orosz fejlesztési miniszter érdekköréhez kapcsolódó vállalkozás.

A King's-ben ülök a kedvenc eukaliptusz fáim alatt, sört kortyolok, mielőtt az irodába indulnék a délutáni műszakra, amikor Alekszej ül mellém, int a pincérnek, hogy hozzon egy sört, egyben az enyémet is ő fizeti majd, és azt mondja: kedves Gabor, remélem, folytatódhat az eddigi gyümölcsöző együttműködésünk, el kell repülnöm Londonba mihamarabb, természetesen business class, csak egyedül megyek, leróni a tiszteletemet a meghalt Steve előtt, és kifejezni együttérzésemet a családjának. Bólintok, mit tehetnék. Alekszej elmosolyodik, vodkát rendel.

Szántai János

BUKOWIEN TÖREDÉKEK,
AVAGY A BALLADAI HOMÁLYZÓNA

Bukovina

Bukovina

Búvópatak

Búgócsiga

Ülünk derékig fesztelen
a bükkországi forró télben.
A helyszín nem a BukoWien vendéglő,
sej, pedig a BukoWien vendéglő ajtaja kitarva,
fülünkben egy nóta,
az a régi nóta...
Szóval nem ott:
egy vagonforma romkocsmában,
szemben a múzeumba zárt
snájdig-kájzerliche kapitánysággal.
Jóízűen harapunk
mogyorót, szótagokat,
helyierős -i betűkkel fűszerezve.
Szemben velem
egy bodorított hajú, éltos poszthippi:
projektekből épít hálót, digitálist,
bármit, ha van rá költség,
norvég alapra légüres katedrálist.
Balra tőlem egy barna sirály,
mintha Emma volna neve,
söréttel lóhet bárki rá.
Jobbra tőlem a kedvesem,
ki lelkesen meséli,
faragná fényből Nikét
Szamotrakhé szigetén,

ha lenne grófja, nagybojárja, mindegy,
csak álljon kanosan a zászló.

Balra tőle én:

elbogarzott apród a fejedelem
dévaj dévai holdudvarából.

Búvópatak suhan alattunk tova.

Az állomásfőnök tiszteleg.

Lekéstük a csatlakozást,

pedig van, késni se késett

és –

hej, ritka pillanat az erdön túli veszteglésrendben –

nem aludt senki el.

Ott felejtett csigaházak,

búg belőlünk

a beltengeri kórus,

bábéli és monarchaikus és köztéri

és hálózati nyelveken.

Bukovina

Bukovina

Búgópatak

Búvócsiga

Attól tartok, egy szép napon madárrá válsz,

mint a BukoWien étterem,

tudod, ajtaja kitarva.

Attól tartasz, halakká válok egy szép napon,

boszorkányúzó szombaton,

mint ki csomagol,

kit csomagolnak:

várja a marhavagon.

Fölröppensz a tükörégre.

Fölúszok a betonfolyón.

Tükör által

szilánkszirmok

megszagatnak.

Betonfalban
szívem szakad.
Betonvízbe
befalaznak.

A bodor hajú álnorvég
rendel még egy kört,
ott, a kocsmavagonban,
sej, mulatunk, szegények, egymagunkba,
fülünkben a nóta, az a spéci nóta,
digitális lakótelepről,
hej, de abba is a sok-sok jaj-vidám emberről,
lábunk alatt, időnk alatt
kisiklik a bűvópatak,
megáradó expresszvonat.

*Bukovina árva fia,
Bukovina árva lánya,
mér' mentél el a partira?
Álmodtál az égre házat?
Bölenyszarvon forgó várat?
Bukovina gyöngy árvája,
mér' csángáltál el a bálba?
Könnyű bálban odaveszni,
Kata, Pista, Sára, Imri!
Hogyha járod, rád fog járni,
könnyed, véred fogja banni,
s ha kiürült, el kell menni,
házat, várat összekapni,
hucul ló hátára vetni,
nyereg alatt puhítani,
betonvízben addig mosni,
még az ing is,
még a csont is,
még a nyelv is
útra válik
aranyáron,*

*műemlékké
aranyágon.
Sír az út is –
köd előttem,
sár az ég is –
kő utánam,
mossa, mossa
szellemeső
alámossa,
nem kell itt már
elkapdosni,
sietősen
elkapkodni:
Fogadjisten,
Hadikfalva,
Andrásfalva,
Józseffalva,
Istensegíts,
nincsen isten,
Embersegíts,
ember sincsen.*

A nagy kolostortól nyíllövésnyire,
egy apró betonhídon
leült mellém a történelem,
kért öt lejt meg egy cigarettát.
Nem volt álruhás gróf,
de a BukoWien vendéglő sarkig nyitott ajtaján
sem ragyognak csillagok.
Andrásfalváról érkezett, mesélte,
kérni a pópát, imádkozzon ölbe való lányáért,
rajta van a kórság,
s minden pénzét odaadta.
Néztük, hogy igyekszik lábunk alatt a Moldova,
hegynek fel.
A hátunk mögött emberek vonultak hosszú sorban,
valahol messze feltűntek az andrásfalviak is,

szépiában játszó sárga-feketén,
aztán inkább ködfehéren:
hályog terült a folyóra.
Az oftalmológusok hősín vállukat vonogatták,
tovakorcsolyáztak.
Más Isten csodája történt június idusán,
a bükkországi forró télben.

Ezt már a vendéglőben mesélem, mert
végül mégis,
végül megint,
végül mindig
oda jutunk,
ott maradunk,
sej, a BukoWien vendéglőben,
ajtaja kitárva,
hej, de ott mulatunk bőszen bele a napnyugtába.
Fülünkben egy nóta,
fényes idők óta,
históriás nóta,
hogyasongya:

Bukovina

BukoWien

Búvópatak

Csupa kín.

André Ferenc
LÓT LEÁNYAI

III.

uram, ha egyszer ennek vége lesz,
és élve elmenekülök innen,
nem nézek vissza többé,
úgyis rég sóbálvány vagyok.
felégetek magam mögött mindent,
amit a te figyelmed
égetetlenül hagyott,
viszem helyetted a tüzet,
vesémben hordom a szikrázó köveket,
a legszebb köveket az úrnak,
az anyáinktól örökölt
szülési fájdalmakat
továbbutódlom leányaim húsába,
megtanítom őket én szeretni,
hogy majd, ha ennek vége lesz,
eligazodjanak a fekete világban,
hadd füstöljön a föld, füstöljön a tundra,
bozóttüzek kacarásszannak a mezőkön,
vastag füsttel rejtsek el a menekülési
útvonalakat, mindent, ami kifogásként
még felhozható.

IV.

uram, engedd, hogy végre égjen,
égjen az ország, ahogyan azt illik,
hadd ne jöjjenek vissza a népek,
hadd a nyakunkon ne térdeljen
a félelem, ne törjön hátunkon

gumibotot a megalkuvás, hadd
hadd ne hízzanak tovább a bányászok
vérén a jól öltözött hóhérok,
ne kelljen többé menekülni,
mert ha egyszer kiszabadulok innen,
végre kimosom szememből
anyám kilátástalan tekintetét,
kimosom apám kezéből a megfáradt
borosüveget és a tehetetlenséget,
nagybátyám tenyerét a combjaimról,
addig megyek, amíg lejáró
nagyanyám hazaszeretetét,
ahogy hazát álmódott magának,
ahová végre pihenni hazatérhet,
ahol végre befogadják és engedik,
virágozzon rajta a szeretet,
engedik szavait kiáradni,
ahol nem kell félnie, hogy testére
lúgot öntenek, ahol nem dörgölöznek
hozzá a buszon a rothadás
édes illatú csontvázai, ahol
nem csak a taxi hátsó
ülésére mer beülni és mindig csak
viszonylagos házszámot bmondani,
hogy ne tudják, pontosan melyik
lépcsőházban lakik, egy ország,
ahol szabadon tódul tüdejébe
a levegő, és ahol nem fojtja le
minden mozdulatát a szükségállapot,
mert tudja jól, hogy akit saját
hazájában aláznak meg,
az vert kutyaként még utoljára visszavicsorít,
de akit saját házában aláznak meg,
annak bőre zöld, mint a fenyők,
lila, mint az ibolyák, és sárga,
mint az anyaföld.

VÁROSRENDEZÉS

annyira szépen fekszik a város a völgyben
jön hogy hozzádörgölőzzek nekibújjak
vakargassam a fejét csokival kínáljam
jaj de bájos mint éjjel a vulkanizáló
udvarán lubickoló gumiszag
annyira de annyira szeretném
hazavinni megmosdatni ágyamba fektetni
eldobni a holdat azt mondani hozd vissza
és ő futna és hozná és futna és hozná
és nem köpne az ősök csontjaitól

annyira édes és annyira bájos
mint dokumentumfilmek elején
gyerekkori fotókon a pszichopaták
amikor még senki nem sejtett semmit
ahogy széles vigyoroknak a kamerának
tejfoguk hiányzik
fogínyükön világít a rózsaszín remény
a család büszkesége

úgy hunyorog most felém
a völgyben ez az árva kis város
alá is írnám most rögtön az
örökbefogadási nyilatkozatot
gondját viselem chippeltetem
mindennap almával etetem
hogy távol tartsam a mélyzsebű orvosokat
és szeretni fogom tényleg szeretni

azt viszont nem ígérhetem
hogy nem fogok soha
más várost is örökbe fogadni
hogy nem lesz belőlem
öreg városos néni

aki poshadt garzonában
30-40 várost is tart
teljesen lekaparták a kanapé oldalát
mindenhova szétszórják
a macskaköveket pofozgatják
a körforgalmakat futnak
a magasfeszültségű vezetékek után
a falak teljesen beisszák a szmogot

de azért én majd mindegyiket
becézgetem enni adok neki
próbálok mindre ugyanúgy figyelni
ők meg elvannak egymás között
ha meghalnék valószínűleg
lelkifurdalás nélkül ennének a húsból
összekapnak egymás közt
felborzolt háttal kergetőznek
amíg meg nem unják

olykor vádló szemekkel néznek
majd rám és azt mondják
feri azt mondtad örökké szeretni fogsz
most akkor melyikünk a kedvenced
kérdzik és megvillantják éles karmaik
hegyes fogsorukon gyöngyöző nyálban
csillan a holdfény

hogyan lesz ebből városrendezés
kérdzem én magamtól is de tudom
hogyan bármelyiket választom
a többiek résznyire szűkülő
sárga pupillájában
tisztán és átláthatóan fénylenek
a vérfarkasok szándékai

Sánta Miriám

A BÉNA KÉZ

*To know, to dare, to will,
to keep silence*

Eliphas Lévi

Voltam én is úgy, mondta, hogy három évig letettem a gitárt, s lesütve szemét tovább pengetett, de ezt meséltem, tette hozzá. Átkarolta vállamat, az erő hideg testébe omlott, mint végtelen szakadékba, ahol zuhanás közben sincs megállás. Ujjai megrekedtek bőrömön. Furcsán simogatsz, mondtam, csináld úgy, ahogy én. A sok bonyolult akkordhoz, riffhez megvan benned a kifinomultság, érezd át aszerint, mondtam. Nem tudsz simogatni, mondtam volna, de szememen, elmémen, testemen hályog ült, miközben éltem és nem volt simogatás, mintha a gyengédség kaparászából állt volna. Tenyerével csak egyszer fogta közre arcomat, az ujjak esetlenül meredtek. Maga alkotta káprázatának leple alatt tapogatott, mintha visszahúzná még valami emberi, hogy szűnjön tenyeréből az érzéketlenség.

Voltam én is úgy, mondta, hogy három évig letettem a gitárt, de azt nem mondta, hogy mikor kezei megpróbáltak valakit erőszakkal visszahúzni, megdermedtek a levegőben. Három évig szinte béna volt, de csak ahhoz, amit szeretett, így gitározni nem tudott, s bár a fagy később fölengedett kezeiről, azt se mondta, hogy egyszer tizenkét napot nem aludt, hogy egyszer két és fél hétig néma volt, kimondott szavak általi részleges halál, mert a kimondott szónak ereje van, annak is, amit nem szabad, és az, aki hatalmát másokra erőlteti, az sosem fog tudni simogatni.

A HÚLT TEST

*„És hangom szólt hozzá, az ismerős,
az örökké megválaszolhatatlan,
három-verébnyi-ős
helyett ő állt világtalan-alakban,
mint kérdezetlenségünk válasza,
melynek elég, hogy önmaga”
(Tandori Dezső: A Semmi kéz)*

Mikor kezét mellkasomra tette, úgy szorítottam, mint vergődő verebet – ne engedjen el, szálljon belém is némi erő. Próbáltam testemmel megszólítani két akkord és két szorongás között, két cikázó gondolat között, két világ között. Nem jött át semmi, csak a test tompasága. Elhittem, hogy ez lesz a jussom, s vigaszt csak magamnak teremthetek.

A természetben próbált megnyugodni, de igazán sosem tudhatott. Míg lábát megvetette a Leányvár árkaiban és kinézett a susogó fák között az embertelen szárazságban, arcom arcához ért. Érzed az energiát áramlani? Kapcsolódni akartam, a földdel is, vele is. Láta igyekezetemet. Hagyta, hogy öleljem, az arcához szorítsam arcomat. De az hideg volt, melyre nincs kifejezés, melyet csak katakombákba zárt szellemek táplálnak és a végtelen akarat illúziója. Erejének kékje csillogott, de a másikat nem találtam, két akkord, két szorongás, két cikázó gondolat között, két világ között a két energiát, mely minden embert körülölel. Fekete volt, mely mindent visszapattint és semmit sem enged magába, csak a szeleket fogja be Kháron ladikján, amikor megpiszkálja az alvilágot és szétgurulnak mind az érmék, amiket a lelkekért fizetett.

Demeter Arnold

FÉLELEM

Nézd, a fákon túl pusztaság minden.
Feléd fordulnak a törzsek, mint vénlányok,
úgy tekintenek rád a lombokban megbúvó
madarak. Most már csak te hallgathatod meg őket.
A levelek, a lehullott levelek, mint rókakönnyek,
jelzik, az erdő már elfogadta a fájdalmat,
és a fény úgy szökik be ide, mint boldog kísértet.
Ez az illat, tudod, hogy egyetlen és mulandó,
mint beteg bölcsők felett az első tél.

Olyan régen vannak itt az erdő alatt a parasztok,
hogy alakjuk beleőszült a tájba. Együtt a vadakkal.
Tekintetük olykor a távolban hazaváró házakat fürkészi,
közben nyugalmuk alatt felnevet a föld. Este, ha velük tartanál,
fényvel várnának és megismeréssel. – De csak ott állsz,
az erdő szélén, te, a sűrűben rejlő félelem.

CAMMOGÓ

Amikor kiértünk a mezőre, egy medve cammogott
át az egyik nadrágszíjparcellán.

– *Fiam, ez itt a félelem és a nyugalom barnán.*

Majd egyre inkább élesedett az eddigi tompa zaj,
melyben egy szekeret asszonyok imával követtek.
Lassan közeledtek felénk súlyosan, feketén,
mint ahogy a rémálmok gyermek-éjszakán.

Szemükben az Olt menti vadászok hajnala.
Kezükben a rózsafüzér,

gyöngyei egy gyászmenet támpontjai,
mint mancsnyomok egy örök téli éjszaka felé.

SEMMI BAJ

Amikor berobbant a fal, Klári éppen fejés után
főzte fel a tejet Lackónak, aki bal szemére
vak. Papó szerint kiváltságos, a sötétség rejtja a titkokat,
és ő majd látni fogja azokat egy nap.

Karácsony sem járt messze, s évek óta azt mondják,
legatyásodott a kisjézus. Lackó mindig csak annyit kért,
hogy apja jól érezze magát a csillagok között, ahova, ha eljön
az idő, kézen fogva vezeti az egész családot.

Rongybabaként csapódott a fásláda mellé a gyermektest,
akit anyja a legnagyobb robaj közepette is gyorsan átölelt,
s amikor feléjük tartották a fegyvereket, halkan súgta:
Apád vár rád, Lackó, semmi baj.

Kross, 2016

Mái Attila

GIN-TONIC

A dublini repülőtér büféjében ülök a bárpultnál. Nem olvasom a *Pusztai farkast*, nem tudok azonosulni többé a világtól megcsömörlött, önmagával meghasonlott, az öngyilkosság gondolatával küzdő főszereplővel. A mobilomat sem bámulom, zenét sem hallgatok. A kedvenc italom szürcsölöm. A lány mellettem Lykke. Szőke bubifrizura, azúrszín szemek, telt ajkai hullámzanak, mint két puha matrac a fodrozódó tengeren – vékony karjaival erősen gesztikulál, miközben a mellei szelíden rengenek a trikója alatt. Ugyanazt issza, amit én, és arról a napról mesél, amely mindkettőnk életét megváltoztatta. Emlékszik, mondja, már felvette a piros kabátját, amikor visszament a fürdőszobába befejezni a sminkjét. Az utolsó mozdulatoknál tartott. Letette a sminkecsetet a mosdó szélére, hosszasan nézte magát a tükörben, és beleütött az öklével. Utána leöblítette a vért a kezéről, gondosan bekötözte, és kirúszozta magát. Gyalog indult a belvárosba. Találka egy újabb ismeretlennel. A héten a harmadik randevúja, a barátnőinek csak castingként emlegette, összesen a huszonötödik, amióta regisztrált arra a társskereső oldalra.

Megérkezett a találkahelyre, gin-tonikot rendelt. Belekortyolt, a jégkockák összezsörtentek a félrebillent pohár alján, a hangról eszébe jutott a szélcsengő, ami a maláriakórház sátrának bejáratánál lógott. A helyiek álmélkodva nézték az általuk fehér gyógyítónak nevezett orvost, amikor felakasztotta a rossz szellemek elűzésére szolgáló szélcsengőt. Nem értették a dolgot. Ő meg Afrikát nem értette. Francokat, nagyon is értette Afrikát. Rögtön otthon érezte magát a lelassult időben, az összemosódó évszakokban, a kukában túrkáló gyerekek és a férjüket féltérdre ereszkedve megszólító asszonyok között. Abban az évben a kiáradt Niger a szokottnál jóval nagyobb területet öntött el. A vízzel borított részeken elszaporodtak a szünyogok. Maláriajárvány tört ki, a kórház körül sátrakat kellett felállítani, hogy elláthassák a betegeket. Akkor kapott rá a gintonikra. Védőital, mondta az amerikai munkatársa, akivel minden műszak után leitták magukat, ágyba bújtak, felejtést és megnyugvást keresve egymásban.

Sikertelenül. Másnap reggel kijózanodva úgy tettek, mintha előző éjszaka semmi sem történt volna. Amikor visszament Oslóba, egy szimpóziumon ismerkedett meg Magnussal. Az ebédszünetben megállás nélkül arról beszélt neki, a malária mennyi áldozatot követel. Szerencsére megúsza, mesélte Magnusnak, pedig jó pár kollégáját ledöntötte a betegség, sőt, korábban mások belehaltak – még most is teljesen biztos abban, néz rám vigyorogva, azért nem lett beteg, mert minden este gin-tonikot ivott. Aznap este felavattak minden helyiséget a férfi lakásában, az apró mosókonyhát sem hagyták ki. Az első találkozás után négy hónappal hozzáment feleségül. Hét évet éltek együtt, folytatja. Utána sokáig attól félt, ha újra szerelmes lesz, megint elhagyják. Rettegett attól, ha hosszabb kapcsolatba kezd, inkább előbb, mint utóbb, amiképpen Magnus, kiszeretnek belőle.

Amikor a szakításhoz ér, újra rendel. Duplán, sok jéggel, legyen szíves, mondja a pultosnak. Bár a szétköltözés megviselte, később tudta, az volt a legjobb, ami történhetett vele. Ahogy mesél, a gin-tonikot kortyolgatva, elmereng azon, talán túl sokáig laktak együtt Magnussal, hamarabb el kellett volna válnia. Megfeledkezett a saját vágyairól és érzéseiről. Tulajdonképpen Magnus észre sem vette őt, keresztülnézett rajta, hiába vágyott a szeretetére. Kiadta a kezéből az irányítást. Eszébe jutott, mennyire megkönnyebbült, amikor közölte, el akar válni. Azon a napon későn ébredt. Kikelt az ágyból. Bement a fürdőszobába, a gőz szokatlanul fojtogató volt odabent. Elhúzta a bambuszfüggönyt, kinyitotta az ablakot, figyelte, amint a nyomasztó pára kifelé áramlik. Utána benézett minden helyiségbe, Magnust nem találta sehol. Odament a bejárati ajtóhoz, nem volt bezárva. Kinézett a lépcsőházba. A férfi pár perce mehetett el, a parfümjé illatát érezte, a szokásosnál sokkal többet fújt magára. Van valakije, gondolta, és visszabújt az ágyba. Nem ment be dolgozni, arra a hétre beteget jelentett. Délelőtt olvasott, később lement futni a parkba. Este ünnepi vacsorával várta Magnust, aki még azon az éjszakán elköltözött. Többet nem találkoztak, nem látták egymást a válóperig. Mintha sosem éltek volna együtt, kizárólag az ügyvédjeik levelezése emlékeztette a házasságukra. Később már nem akart csalódni, nem akart fájdalmat, ezért inkább rövid kalandokat keresett. A férfiak, akik váltották egymást az ágyában, olyanok voltak számára, akár a maláriát hordozó trópusi szúnyogok. Másnap hasonló fizikai tünetei voltak, mint a betegeknek

Nigériában – láz, hidegrázás, fénykerülés. Ott, abban a bárban, ahová a huszonötödik találkáját beszélte meg, folytatta Lykke kevergetve az italt, arra gondolt, mennyire fontossá vált számára megvédeni a saját határait. Hangoosan szürcsölte a szívószállal a pohár aljáról a maradék italt, eszébe jutott a szétrepedt tükör. Felállt az asztaltól, a pulthoz sietett, kért még egy gintonikot, fizetett, és meghagyta a pincérnek, az italt annak a férfinak szolgálja fel, aki nagyjából másfél perc múlva érkezik, fehér rózsával a gomblyukában. Utána beugrott a környék legnagyobb bútoráruházába. A szemembe néz, elmosolyodik, úgy meséli tovább, szeretett volna venni valamit, ami emlékezteti arra a pillanatra, amikor rájött, már nem akar többé védekezni a valóság ellen.

Aznap dolgoztam utoljára abban az üzletben. Úgy terveztem, elköltözöm Osloból, és Írországból kezdek új életet. Konkrét terv nélkül, két ronda bőrönddel, amit anyámtól kaptam ajándékba. Biztam benne, a bankszámlámon lévő megtakarítással kihúzom, amíg munkát találok. Négy perc volt zárásig. Már csak egy piros kabátos nő kószált az eladótérben, a tükröket bámulta. Odamentem hozzá, megszólítottam. Ha korábban veszem észre, mennyire bájos, biztosan nem mertem volna megtenni. Hamarosan azt magyaráztam neki a polcnak támaszkodva, a tükrök sosem hazudnak. Bár őszinteségük gyakran fájdalmas, legalább megbízhatunk bennük. Rám mosolygott, és hátrasímitotta a haját. Akkor vettem észre az átvértett kötést a kezén.

ÖT NAP

Ugyanaz történik minden december huszonhetedikén. Olyan mélyre merülök a bánat tengerében – így hívom az érzést azután a dal után, amelyiket annyira szeretted –, ahol már elviselhetetlenné válik a nyomás. Furcsa, a legfélelmetesebbnek nem a légzési nehézséget, az izzadást, a köhögést vagy a sápadt bőrömet tartom, hanem a fáradtságot. Az év utolsó öt napját kizárólag ágyban vagyok képes átvészelni. Esélyem sincs megmozdulni. Azon tűnődöm, a gravitáció valahogy megváltozhatott, nincs más magyarázata, miért érzem ennyire nehéznek a testem. Mintha bármelyik pillanatban

kimozdíthatnám a Földet a Nap körüli pályájáról. Irdatlan szfinxként fekszem, kőtestem hegyláncolatban, sziklafalban, kavicschordalékban folytatódik. Nem eszem, nem iszom, a mosdóba se megyek ki. Azért imádkozom, addig ne tudjak megmozdulni, amíg nem száradok ki teljesen. Meg akarok halni, ne kelljen tovább éreznem ezt a fáradságot. Egész évben december utolsó öt napjára készülök, közben hol a bánat, hol a félelem gyúr maga alá. Érzem a húgyszagot, a kihűlő nedvességet a lepedőn, a szám keserű ízét, a nyelvem elsorvadt tetemként nyugszik a számban. Persze az év fennmaradó háromszázhatvan napja sem sokkal jobb. Amikor letelik az öt nap, felkelek az ágyból, percekbe telik, mire négykézláb átmegyek a szobádba. Másnap a heverődön ébredek. Január elseje, egy új év, még háromszázhatvan nap december huszonehetedikéig. Értelmetlen nélkülöd az életem.

Szoba, tele ereklyével. Könyvek, lemezek, ruhák. Serlegek, füzetek, hajszálaidtól borzas fésű. Vigaszt keresek bennük, pedig tudom, nem térsz vissza többé. Igazságtalannak érzek mindent. Hónapokba telik, mire újra elfogadom, nem menekülhetek tovább, és ismét úgy döntök, mégis folytatom. Nem ismerek más lehetőséget. Az életem az egyetlen, amiről biztosan tudom, hogy az enyém – néha drága kincs, máskor haszontalan kacat. Kikészítem a ruháid a fotel karfájára. Farmer, kockásing, dorkó és bőrdzseki. A farmer szárát felhajtom, a tornacipő orrát a benyálazott ujjammal tisztogatom, a kabát gallérján a gyűrődéseket igazgatom. Úgy öltöztél, mint a jampik. Elvis volt az ideálad. Akár az apádnak. Letörölgetem a könyvespolcod. A *Sziddhárta* két egész sort kitesz, emlékszem, egymás után jártad az antikváriumokat, gyűjtötted a különböző kiadásokat, elolvastad az összest. Máig nem értem, miért. Odamegyek a fiókhoz, megigazgatom a zoknijaidat és az alsógatyáidat. A pólód szagolgom, nem érzem az öblítő illatát, úgy döntök, kimosom. Belefúrom az arcom. Bőgni kezdek.

A munkatársaim nem érznek sajnálatot, szerintük már fel kellett volna dolgoznom. Ezt a tornatanár mondta, miután a karácsonyi bálon, négy pohár pezsgő után egymásnak estünk a dobantóval elbarikádózott szertárban, a lábszagú bukfencszőnyegen. Feljogosítva érezte magát a gyors numera végeztével – miközben próbálta visszatérni az ingét a nadrágjába –, hogy őszinte legyen hozzám. Pedig én csak arra voltam kíváncsi, hatással vagyok-e még férfira. Kötelességének tartotta elmondani, miért kerülnek el a szünetekben. A rajzszakos kollegina,

ha meglátja, amint feszes testtartással elindulok a tanáriban az ablak irányába, hogy friss levegőt engedjek be, le sem tudja venni tekintetét a nyakamról, mert a fejem szerinte úgy tartom, mint Picasso kubista nőalakjai. Az énektanárnak zúgni kezd a feje, amikor fel-alá járkálok a folyosón, és az ablak alatt strázsáló vasradiátorokon dobolom a négynegyedet. Az igazgatóhelyettes, miután egyszer rám nyitott, amint éppen a szemléltető csontváznak magyaráztam lassan tagolva, miként vezet a D-vitamin hiánya angolkórhoz, legszívesebben kitiltana a biológiatereből.

Amikor megtudtam, elájultam. Sokkos állapotban szállítottak kórházba, napokig vágytam a halált. Álmomban menekültem, ébren hallucináltam. Az orvosok hamar levettek a nyugtatókról, mert elvesztettem a valóságérzetem. Utána folyton a vétkest kerestem. Kiborítottam az ételt, magam alá piszkitottam, pár nap alatt összevesztem minden beteggel és ápolóval. Mire a bánat áttörte zavarodottságom betonfalát, magamra maradtam. Azóta mindennap eszembe jut a halál, de képtelen vagyok megölni magam. Irtózom attól, hogy egy kádnyi vérben találjanak rám. Altató szoba sem jöhet – azt a fél szem Rivotrilt is alig tudom bevenni esténként. Harmadik lehetőség kizárva, tériszonyom van, hiszen emlékszel, a kilátóba sem mertem felmenni soha. A hétvégék a legnehezebbek. Ébredés után reggelit készítek. Bemegyek a szobádba. Kinyitom az ablakot, keresgélem a szétdobált szennyest, rendezgetem a gardróbot. Lefekszem az ágyadba, magamra húzom a takarót, összekuporodom. Szólítgatlak, becézgetlek, nézem a plafont. A fürdőszoba felé ordítok, kész a reggeli, siess! Felpattanok az ágyból, kimegyek a konyhába. Megeszem a rántottát, képzeld, attól a naptól fogva csiperkével eszem, pedig tudod, hogy undorodtam a gombától, amiért se nem növény, se nem állat. Annak idején rögeszmésen takarítottam, hányszor kinevetél miatta. Mostanában a levágott körömdarabkákat az ablakpárkányon hagyom, az összegyűlt hajcsomót egyhangúan szemlélem a lefolyóban, kabátomat a szobabiciklire akasztom. Órákig nézem a kosárlabdázó fiúkat a parkban. Nincs erőm, minden történést előre kiporcíozok, a napjaim egyformán telnek. Mikor hazaengedtek a kórházból, hordani kezdtem a cipőd, hallgattam a lemezeid, felkerestem a judóedződet, képzelheted, mennyire csodálkoztam, heti háromszor izzadtam a tatamin. A kedvenc ételeid főztem, a könyveid olvastam, rizstejjel ittam a kávé, mindenben utánoztalak,

amire csak emlékeztem. Minél többet néztem a fotóalbumokat, a régi videófelveleteket és políroztam a szekrény tetejére halmozott serlegeket, annál többet álmodtam arról, hogy együtt élünk. Egész nap beszéltem hozzád, először kedves és megértő voltam, később egyre kritikusabb, majd veszekedtem, végül elnémultam. Akkor éreztem először, felkészültem arra, hogy nélküled folytassam az életem. A rock and roll lemezek helyett visszatértem Beethovenhez, abbahagytam a cselgáncsolást, ismét jógázni kezdtem.

Tegnap összefutottam a folyosón az új gyerekekkel. Amikor először megláttam, alig bírtam ki, hogy ne rohanjak oda hozzá, ne öleljem magamhoz. Szőke haj, húsos ajak, kék szem. Pont, mint te. Az első órák velük volt, rögtön kiszúrtam a sorban. Megint átgázolt rajtam az az érzés. Este elővettem a lemezeidet, a tornacipődben mentem vásárolni, vacsorára pho levest készítettem. A kedvenced. Nem tudok beletörődni, miért nem én ültem helyetted az autóba, bele akarok halni a fájdalomba. Megint ugyanaz a kérdés. Kiről fogok ezután gondoskodni? A bánat sejtenként hordja el belőlem az életet. Nem érdekel. A halál csukja be végre a kapukat, az angyalokkal zsúfolt kertben meg akarom tudni, miért történt velem mindez. Látni akarom a teljes képet. A halál némitsa el bennem a nyugtalan gondolatokat, a megválaszolatlan kérdések végeláthatatlan karavánját, és hagyjam abba végre az árnyékok üldözését. A halál a búcsúlevelem befejezésére se hagyjon nekem időt, a mondat közepén kapja ki a tollat a kezemből. Akkor legalább majd megnyugszom. De addig hosszú még az éles kövekkel kirakott út. A hétköznapi fásult holdfénye nem segít a sötétben. Mégis kitartok, fogalmam sincs, miért, de megyek tovább.

Amikor a hasamban növekedtél, életemben először terveim voltak, elképzelt ideák között lebegtem. Odaadásom bolyhos szövetébe göngyöltelek, tejszagú biztonságban tartottalak, gondoskodásom rendezettségében éltél. És annyi mindenem volt! Vágyaim. Álmaim. Lemezeim. Könyveim. Hitem. Aztán meghaltál, és valamennyi lényegtelenné vált. Rettegek, mert megint összetört bennem a béke, újra félelemben és önsajnálásban élem az életem. Rettegek, hogy rám töröd az ajtót, a nyakamba ugrasz, megpuszilsz, a nevemen szólítasz. Rettegek, hogy nem fogok tudni mit mondani neked, csak nézlek, mert nem értem, miért kellett meghalnod. Hiába gondolkodom, nincs logikus magyarázata, nem tudom az okát. Mindennap felteszem magamnak a kérdést,

mit kellett ebből az egészből tanulnom. Minden válaszem erőltetett, pedig tudod, hogy gyűlölöm a közepszerűt. Folyton a szélsőségest kerestem mindenben és mindenkiben. Ha valamit vagy valakit átlagosnak éreztem, rögtön menekültem. Emlékszel, mindig mondtam neked, az ember legyen örült, de legalábbis bolondos. Lássam a szemében a fájdalmat, lássam a mosolyában a bölcsességet, lássam a mozgásában az esendőséget. Legyen egyszerre okos és érzékeny. Amilyen te voltál. Ha sekélyes gondolataim támadtak és rosszul éreztem magam, elővettem egy könyvet. Vagy ittam. Leginkább azt élveztem, ha olvasás közben ittam. A gin-tonik volt a kedvencem. Pár oldal és néhány pohár után elfelejtettem a sekélyes gondolataimat, megbocsájtottam magamnak. Megbocsájtani magamnak? Azt hiszem, erre van szükségem. Nem akarom újra átélni az öt napot. Abbahagyom a menekülést. Nem üldözöm többé az árnyakat. Nem maradok tovább ebben az állapotban. Szép lassan elsétálok, itt hagyok mindent. Átmegek a szobádba, körbenézek. Semmivel van tele. Arccal az ablak felé fordulok, minden szürkévé válik. A serlegek, a könyvek, a ruhák, a bútorok. Ami valóban számít, már a bőröm alatt lakozik, a szívem kamráiban, az ereimben áramlik. Érezni akarom az ébrenlét örömét, az utazást, befogni a változékony szelet. Fájdalom élni, de mindig van miért. Elmentél. Nem fogadom el, mert elfogadhatatlan. Túlélni kell. Gyógyulni kell. Tanulni kell. Eljutni oda, hogy megköszönjem, amit tőled kaptam. Amire megtanítottál. Amit adni tudtál.

Bekapcsolom a laptopom, repülőjáratot keresek Toszkanába. Tudod, ahol először nyaraltunk együtt. Persze december huszonhatodikán este ez nem a legkönnyebb feladat. De erős vagyok, fáradságnak nyoma sincs, érzem, hogy sikerülni fog. Holnap útnak indulok.

LOVASOK A VIHARBAN

Azon a napon, amelynek érkezését nem jelezték előre szenzációéhes szalagcímek, évezredenként előforduló napfogyatkozás, de még a könyökömet sem ütöttem be az ajtófélfába, hirtelen bekerültem a (...) nélküli férfiak közé. Mire rájöttem, mi történt velem, már azt is tudtam, hogy nincs visszaút, (...) nélkül fogom leélni az életem. Ez sokáig fájdalmas volt, idővel mégis elfogadtam, valahogy beletörődtem.

Kizárólag végső esetben élne vissza a szépségével. Néha ugrabugrálna, kacarászna, számárságokat halandzsázna. Észrevenné a sikkest és az ízléstelent egyaránt, csak reménykednék, rólam nem az utóbbira asszociál. Megváltoztatna. Figyelnék, hogy feszesen simuljon lábikrára a farmer szára, nyikorgó bőrcipóm passzoljon a derékszíjam színével, leülés előtt elegánsan kigombolnám a zakóm. Hetente borbélyhoz járnék, borostáról balbo szakállra váltanék, őszülő tonzúram kopaszra borotváltnám. Miatta mosolyognék a hipermarket pénztárosa, hiába nézne rám türelmetlenül, mert félreütöttem a pinkódomat, a futószalag fölött mozgó alkarjáról próbálnám leolvasni a tetovált idézeteket, aztán hozzáfűznék valami közhelyes életbölcsséget. A fémpulton feltorlódott árut pakolnám kapkodva a kosárba, a nehezebb portékát alulra tenném, a lencsechipset, a koktélpáradicsomot és a fetasajtot legfelülre. A parkolóban aprót adnék a hajléktalannak. Szombatonként takarítanék, szódabikarbónás tengeriszivaccsal dörzsölném a kád peremét, ecetes körömkefével súrolnám az elszíneződött fűgát a konyhában – miközben azt mantráznám, nem csak a lakásban, hanem az életemben is rendet rakok –, látnám, ahogy apró bosszankodásaim porcíkait elnyeli a porszívó, a felmosóronggyal érzelmeim suvickolnám fényesre, ablakpucoláskor a világlátásom tisztulna. Esténként vastag, keményfedeles könyveket olvasnék, állatfigurás bögréből mézes tejet szűröcsölnék, a tévében virtuális kandallóprogram futna, sztereóban hallgatnám a tűzifák sercegését. Hajnalban kovászoltcipót sütnék, leszoknék a cigarettáról, a dupla eszpresszót kamillateára cserélném, tápláló reggelit készítenék – zöld citromot facsarnék az avokádókrémhez, a rukkolasalátába bébirépat dobálnék, és olívaolajjal nyakonönténém.

Egy reggelen arra ébrednék, örökre összetartozunk. Látnám, ahogy közeledik az autóhoz, lehalkítanám a rádiót. Piros kabát, kék farmer, fehér tornacipő – laza és elegáns –, se ruci, se szoknyácska, mégis nőies összhatás. Kinyitnám az ajtót, az utastér megtelne esőszaggal. Mielőtt beszállna, az esernyőt lerázná, édesen fintorogna, miközben nyújtott karral eltartaná magától és összecsukná. Jobbhátra ülne, ahová a magas rangú előkelőségek. Táskáját maga mellé helyezné, matatna benne. A haját nem fonná copfba, ezzel jelezve, nincs beszédes kedvében. Összenézniék a visszapillantóban, mosolyogna, mert biztosan tudná, innentől kezdve azt csinálhat velem, amit akar. Kigombolná

a kabátját, majd megvárna, amíg kíváncsian hátrapillantok, csak utána venné le magáról. Fehér garbójának állig érő nyakrésze kiemelné szabályos vonásait. Miután nyugtázná lenyűgözöttségemet, gyönyörű szemével jelezné, indulhatunk. Kikanyarodnék a Bajcsyra. A következő kereszteződésben zöldre váltana a lámpa, felgyorsítanék. Nem szólna hozzám, csendben suhannánk az Andrássy úton. A Köröndnél szólítana meg, málnaszínű ajkai közül gyöngysorként villanna elő szikrázó fogsora. Kapcsolj be valami utazós zenét, kérlek, suttogná. A *The Doors*, *Riders on the storm* című dalára esne a választásom. Lovasok a viharban – azok lennének mi ketten. *Fogd meg a kezét, értesd meg vele, a világ tőled függ, az életünk soha nem ér véget* – énekelné Jim Morrison. Vajon mennyit értene meg ezekből a sorokból? A Hősök terénél dugóba kerülnénk. Rátenyerelnék a dudára, hangosan szitkozódnék, majd bocsánatkérően hátrafordulnék. Bágyadt pillantásával jelezné, nincs gond, tegyem a dolgom. A sor persze továbbra sem haladna. El fogunk így késni, grimaszolna fitos kis orra alatt. Mielőtt ingerülten hátraszólnék, nem én tehetek arról, hogy vacak időben mindenki kocsiba ül – durcásan dörmögnék magamban, hogy az autót a pestiek esőkabát helyett használják. Sóhajtásától megnyugodnék.

Hétvégén színházba vinném, előtte Debussy g-moll szonátájára készülődnék, a nyakkendőmet vele kötetném, félrecsúszott galléromat gondosan igazgatná. A felvonások közötti szünetben versenyt futnánk a büféig, csengetéskor a mosdóba rohannánk, a folyosón vizes kezünket egymás arcába törölnénk, késve érkeznénk vissza a zsöllyébe, próbálnánk megfejteni, miről maradtunk le. Az utolsó jelenet végén meghúzná a fülcimpámat, durcásan rávicsorognék, ezen mindketten nevetnénk, állva tapsolnánk vissza a színészeket, könyökkel játékosan oldalba bökdösne. Az előadás után a kedvenc helyünkön pho levest szürcsölnénk, miközben arról mesélne, mindig királynő szeretett volna lenni – hirtelen lepattannék a székről, meghajolva kezét csókolnék, elrántaná a karját, finoman pofon vágna. Múzeumba, kiállításra, felolvasóestre járnánk, együtt fedeznénk fel, hogyan teszik a művészek jobbá a világot. A tárlatvezetésen elszakadnánk egymástól, messziről csodálnám finom lépteit, mozgása kecsességét, nemes fejtartását. Kiszakítana abból, hogy folyton csak befelé éljek, újra felébresztené bennem a kíváncsiságot. Kiszabadítana a felnötté válás gondterhes sötétségéből, megmutatná a hétköznapiak ragyogását, újra érezném az

elveszettnek vélt belső borzongást. Sokkal figyelmesebb lennék és tisztelném magam. Többet akarnék az élettől, többet adnék magamból, többet gondolkodnék és szeretnék. Értékelném a képességeimet, felrúgnám a korlátaimat, nem ragadnék bele méltánytalan helyzetekbe. Nem állnék le vitatkozni azzal a Kleopátra-frizurás nővel, hagynám, hogy elém tolakodjon, amikor a taxira várok – bármilyen nehezemre esne, arra gondolnék, biztos már nagyon várják otthon. Mindenáron jobb emberré akarnék válni.

Életem végéig szeretném, ebben semmi kétségem nincs. Betéve tudnám az etikett szabályait, figyelmesen lesegíteném róla a kabátját, óvatosan alátolnám a széket, trubadúrként harsognám szépségét. Lesném szavait, igyekeznék megérteni minden pillantását, akár a parfüm fűszeres illata, úgy áradna belőlem, hogy teljesen odavagyok érte. Miként képes egy ember így hatni a másakra? Megszerettetném vele Beethovent és Elvist egyaránt, komoly és könnyed témákról beszélgetnénk felváltva, bókoló szavaim aranyszálaiból a szeretet fátylát fonnám köré. Testi épségem nem kímélve bohóckodnék neki, néha túljátszanám a szerepem, nem bíznék semmit a véletlenre. Biztos lennék benne, tőlem tudta meg először, hogy ő a legszebb a világon. Mindig számíthatna rám, mindent elnéznék és megjavítanék neki. Megszelídülnék a közelében, megpuhulnék, akár a beérő gyümölcs. Nem lennének titkaim előtte, elmesélném, honnan jöttem, megmutatnám, merre tartok. Leleplezném a gyengeségeim, elmesélném a félelmeim és kudarcaim, csak a szorongásomról nem beszélnék, amit a tovatűnő idő okoz. Minden helyzetből megmenteném, ha kell, páncélt öltve sárkány ellen indulnék, nem állítana meg senki. Ölnék érte. Megtanulnám, hogy az igaz és mély kapcsolódás figyelemmel jár – támogatással, megértéssel, önzetlen odafordulással. Felkavarná az érzelmeimet, folyton rá gondolkodnék, függővé válnék tőle. Elbűvölne a szépsége, az érzékenysége, a sebezhetősége. Inspirálna a tehetsége, az ereje és a kiszolgáltatottsága. Szórakoztatna, megnyugtatna, reményt adna. Reményt a boldogsághoz. Képesse válnék a fájdalom, a kétségbeesés és a beletörődés érzékelésére. Nem menekülnék saját magam elől, elfogadnám a gyengeségeimet, megbékélnék magammal. Valóban ennyire megváltoznék? Igen, azt hiszem, ha lenne egy lányom, tényleg egészen más ember lennék.

Recycled memories, 2015
(installáció)

Ádám Szilamér

A FÁJDALOM MEGTISZTÍT

Akkor építették az Oázist, amikor az emberek mélyeket kezdtek lélegezni, és hangossá vált számukra az élet. A piaci rést kihasználva néhány befektető álmodta meg, és amikor az északi hideg szél fölerősödött, a csillagok alatt rakták le ünnepélyesen az alapkövet.

Az épület nagy levegőt vett és megtelt emberekkel. Azt adta a kiváltságosoknak, amit másoknak a család: csendet és nyugalmat. Meg masszázst, jógát, wellnessst, szóval a modern pihentetőipar különféle vívmányait.

Ahogy az autót a mélygarázsban leparkolta és a liftből egyenesen a recepcióhoz szállt ki, csak a letisztult, hatalmas előteret látta, és olyan derengést, mintha valami földi ragyogás töltötte volna be a teret. A fa betoldások kellemes hangulatot adtak a betonfalaknak. Balra a tengerre nyílt a kilátás, az üveg megszakítások nélkül nyúlt ki az épület másik végébe, a szemnek már befoghatatlanul, egyúttal folyosót is képezve a recepció mögötti közösségi térhez. Mintha a szabadba érkezett volna. A recepció fölött csak egy tömör mondat állt, más nem törte meg a letisztult formákat: A fájdalom megtisztít. Mély levegőt vett, még egyszer, utoljára megpróbált kilépni az igazi életéből. A beköltözők hajlamosak az Oázist vallásos elragadtatással leírni, de nehezen szakadnak bele a kinti pörgésből.

Kellemes kisugárzású nő és férfi üdvözölte George-ot, telefonját egy QR-kód-leolvasóhoz tartotta, a recepciósök végig mosolyogtak, ahogy a képernyőjükön megjelent adatokból megismerték vendégüket. Tíz nap, teljes ellátás, szigorított csomag, húszezer dollár fizetve. A férfi pötyögött valamit a képernyőn, elővett egy karkötőt, majd alataóan lágy hangon megkérte a vendéget a telefonja kikapcsolására, George ismét nagyot lélegzett, attól a néhány ismerősétől, akik esetleg kereshették, még este elbúcsúzott, a telefon képernyője egy picit őt is elsötétítette. A recepciósv elvette tőle, és a háta mögött nyíló szekrénybe helyezte további értékeivel. Majd egy másik szekrényből fehér köpenyt, fürdőlepedőt, törülközőt, papucsot vett elő, és a tetejére egy kis füzetecskét

helyezett. Erre, kérem, mondta ezután. A nő egy márványszobor ráncstalanságával mosolygott, és üdvözölte a következő vendéget.

A főépületet egy üvegfolyosó kötötte össze a lakószobákkal. A folyosót fák és bokrok levelein áthatoló szemcsés fény világította be. Egy körépületbe érkeztek, a szobákba az épület belsőjéből nyíltak az ajtók, a panoptikum öre helyett viszont lent, közepén, tibeti hangtálak kiterítve. A feláras negyedik emeleten nyílt az ajtaja, a karkötőt érzékelve már egy lépés távolságból hallatszott a zár kattánása. George belépett, a recepciós kellemes pihenést kívánt és ellebegett. Az épület kifelé nyílt, hatalmas ablakok néztek a tengerre. Nem bánta meg a felárat a választott kilátásért. Az ajtóból nézve a part vonala átlósan kettészeli az ablakot, a bal felső részt a víz türkize, a jobb alsó sarkot a homok sárgája, a sziklafal szürkéje, és a fölötte tornyosuló hegy erdőjének zöldje tölti be.

A fehér köpenyébe öltözött, csodálta a kilátást, tudta, hogy tíz napig ez lesz a legizgalmasabb, amit nézhet. A fantomrezgések miatt folyton a köpenyének zsebéhez kapott. A hasa üresen morajlott, de ma nem eszik. Érezni akarta az unalmas éhség okozta tompa fájdalmat. Most már tudta, hogy csak az első néhány nap nehéz, utána elkezd kitisztulni a feje, mint amikor a másnaposság szorítása kezd enyhülni. A tíz nap után pedig már-már földöntúli erővel szállhat vissza a munkába. George tudja, hogy az Oázis felfedezése nélkül nem tartana ott, ahol. És csak ez a gondolat tartotta benne mindig a lelket az első nap éhezése, majd a kalóriacsökkentett további hét alatt, hogy ha kikerül innen, olyan erővel ugorhat a munkába, hogy nem kell semmiféle stimuláns a csúcsteljesítményéhez.

Az első napok: árván maradt gyerekek néma sírása. A folyamatos éhséget a még kegyetlenebb unalom borítja be. A reggeli hangtálak selymes hangján kívül csak a táj egyhangú egyszerűsége öleli körbe.

George még sosem érezte ennyire egyedül magát. Nem találta a helyét, reggel azonnal a partra ment, hátradólt egy napozóágyban, a tenger lassú hullámzását nézte, majd visszament a főépületbe, ahol egyesek az ebédhez készülődtek. A hasának mély üressége elküldte onnan, majd a tenger fölé boruló erdőbe ment, a fákat nézte, ahogyan szikáran állnak évszázadokon keresztül, és ezt a rendíthetlenséget irigyelte, de valami volt, valami kényelmetlen, ami miatt nem tudott a néma élők körében maradni, újból visszament az épületbe, izzadt, és

a hideg is rázta, majd le a partra, és egész nap, mint egy kísértő szellem, nyughatatlanul mászkált fel s alá. Az első nap mindig ilyen, még valahol mélyen a fülében dübörög a munka, és a munka utáni lerészegedések zaja. Hard reset, mondják sokan, nyakon öntve egy kis dopaminbőjttel. Az épület sóhajtozik, ha beszélni tudna, szánakozva hallgatna.

A második nap elejére valahogy épp annyira ürül ki a szellem, hogy a semmittevéshez nem kapcsolódik kínzó érzés. Ekkortól vesznek részt a bentlakók különböző rekreációs tevékenységeken. Az első nap kínzó bolyongásai után szigorú rendszerben töltik fel magukat. A kora reggeli félhatos ébredés után egy félórás nyújtás következik. George minden évben a második nap első nyújtásán érzi, hogy mennyire nincs tisztában a testével, és az, ami másoknak sportolói karriert nyújt, számára csak a munkahely, étkező, otthon háromszögében való ingázásra alkalmas. Ezután következik a reggeli, ami mindennap szigorúan ugyanaz, az Oázis tulajdonságait szimbolikusan egy étkezésbe összehozó kókuszos parfé, erdei gyümölcsös granolával. Ahogyan a gyümölcsök elfekszenek George gyomrában, a megnyugvást, hogy végre ételt kapott, az elégtelenség fenyegető nyomasztása árnyékolja be, és az első gondolatok, amiket el kell fojtson magában, hogy kiüsse valamelyik társa kezéből a poharat, és a szokásos módon zabálja be az egészet. A nyújtáskor tanult légzőgyakorlatra gondol, majd miután felveszi a túraruháját, amit szintén az Oázis bocsátott rendelkezésére, egy rövidebb hegyi menetre indulnak.

Ahogy tágul a tüdeje és megtelik levegővel, legszívesebben felsírna, mint egy csecsemő, és ilyenkor bánja, hogy ebből kimarad egész évben, csak rémálmából ébredve zihál hevesebben levegőért kapkodva. Az erdőből kivezető szerpentineken a tenger fölé emelkednek, érzi, hogy az ereje nem fogja sokáig hangtalanul hajtani, és lemarad néhány lépésre, hogy eltitkolja hangos zihálását az előtte haladó nőtől. Ahol messze rálátni a tengerre, ott mindig pihennek. A tíz fős kis csapat kedélyesen társalog, George némán fújja ki magát. Mindenféle ember van itt, csak most néz rajtuk végig. Biztos közös pontok: mindenki egész évben halálra dolgozza magát, és teli vannak pénzzel.

Aztán a nő is lelassul, George is, hogy tartsa a kettejük közti hangszigetelt távolságot, így viszont lassan lemaradoznak a csoporttól. A nő vádlóját nézi, és a fényes haját, a fehér arcélét. Ha tovább lassulnak, a lihegése is megszűnik. A nő hátra-hátrapillant, aztán

felgyorsít, hogy utolérjék még a pihenő előtt a többieket. George vele gyorsul, mintha madzagon lennének összekötve. Aztán megint a csoporttól távol nézi a mindent betérítő türkiztengert. A nő a csoportvezető táskájából előkerült banánnal érkezik a férfihoz, ez a te részed, mondja lágyan, és bemutatkozik. George is illedelmesen válaszolja a nevét, majd, mint egy teknősbéka, visszahúzódik magába a társalgás lehetősége elől. A nő értetlenül figyel, rámosolyog és visszamegy a csoporthoz. George pedig, mint az anya, aki leteremti megbotlott gyermekét, szidja magát infantilis zavaráért. Hogy aztán újra a nő után szegődjön, és kövesse néhány méteres távolságból, gyönyörű arcélét figyelve, egész a csúcsig.

És a sós szellő, a puha fű, a kék ég és a táncoló madarak megszabadították a túrázókat izzadt fáradtságuktól. A vezető törökülésre utasította a kis társaságot. George utálta. A lábai nem akartak az összegabalyodó helyzetben maradni, kifózisos háta pedig folyton hátrahúzta. Hogy valamennyire ülve maradhasson, aránytalanul előredőlve egyensúlyozott, így viszont a bokáját érte kényelmetlenül nagy terhelés. Emiatt aztán néhány percnyi kínlódás után mindig feladta, lábát kibogozta, felhúзва maga elé helyezte, majd hátradőlő felsőtestét karjaival támasztotta ki, hogy megkezdődhessen a tenyerének pirosra nyomása és ujjainak lassú, de legalább kevésbé fájdalmas lezsibbadása. A túravezető mély lélegzetet vett, hangosan fújta ki a levegőt, hogy jelezze a társaságnak a megfelelő ritmust. Könnyed pózokban kellett kitartaniuk magukat néhány percig, majd tíz perc csendes meditáció következett. Most mindenki elvonulhatott, George a tenger felé ült, és nézte a víz lassú mozgását, ami innen, távolról egy békés lény lélegzésének hatott.

Visszafelé mindig gyorsabb, hajtja az erősödő éhség, bár a lejtőn lefelé elkezdi érezni a térdeit, ahogy a minden lépéssel erősödő lendületet kell visszafognia és csillapítania. De már nem állnak meg, csak lent, és George egyszer csak az ebédlőben találja magát, és most ébred föl, és ismét magát szidja, hogy nem volt képes beszélni a fehér arcú nővel. Bár az intézményben mondhatni ellenjavallott bárminemű szexuális közeledés a beköltözők között, kimondatlanul is a társas kapcsolatok építésére találták ki a programokat, hogy így pótolják a versenyszféra állandó pörgésében kiégett, magányos napokat. Az étkezdeben is kétfős asztalok, pontosan annyi helyel, amennyien a turnusban épp jelen vannak. George számára ez a legnagyobb kihívás.

Ha bárki közeledik hozzá józanon, vagyis a munka utáni bulikon kívül, akkor vagy rideg titkárhangon kezd el beszélni, vagy zavarában a teljes szótlanság pajzsa mögé bújik, mely bár könnyű, annál átlátszóbb és törékenyebb. Ilyenkor még a nyakát is próbálja behúzni, hátha úgy teljesen eltűnhet a beszélgetésből.

A nagyterem egyik ablak melletti asztalához ül, és várja, kit dob a sors mai étkezőpartnernek. A fehér arcélú nő srégen vele szembe ül le egy középkorú nő társaságában. Amikor meglátja, a férfira mosolyog, majd ő finoman vissza rá, miközben egy magas férfi ül le vele szemben. Szabad, kérdezte, majd többet nem szólalt meg. A lábai nem fértek, folyton George térdének nyomódtak, amire ő csendes morgással reagált. Csak járjon le, gondolta, mire kihozták a pontosan kiporciózott csirke jalfrezit a mangó chutneyval, ami végre feltölti a gyomrot, bár nem teljesen, hogy majd a vacsorával együtt még beférjenek a napi ezeröttszáz kalóriába. Imádta, ahogyan az Oázisban főznek, szinte egyszerre szolgáltak fel mindenkinek, és szinte egyszerre is ette meg mindenki. Nemsokára megszólalt egy gong, az étkező kiürült, a szobákban pedig mindenki megkezdte az egyórás délutáni szundit.

Hogy aztán ismét a hangtálak túlvilági hangja ébressze. Belekgorgott a gyomra az ébredésbe. A kevés étel és a délelőtti túra most egyszerre ütött ki rajta, mintha megverték volna, úgy ébredt a világos kis szobában. Érezte, hogy él, és emiatt a fájdalmat perverz módon élvezte is. Ilyenkor érzi, hogy mennyire is hiányzik ez az életéből. Reflexszerűen a mobilját kezdte keresni, majd lassan felépült benne a valóság, levánszorgott az épület előtti füves térre, ahol sokan már újra szunnyadozó pózokba vetették magukat. Volt, aki a fákat nézte, volt, aki a körmét rágta, vagy a bőrkeményedést piszkálta a talpán. A nőt kereste, mindhiába. Az edző aztán mindenkit köszöntött, és megkezdtek a másfél órás, alacsony intenzitású, saját testsúlyos edzést – hosszan kitartott pózok, lassú kocogás, gyors séta –, George egyenletesen izzadt, most már örült volna, ha nem látja meg a nőt, ahogy egyre vizezsebb lett a pólója, finoman egyre nagyobb távolságot is kezdett tartani a többiektől, és mint a kisgyerekek, csak a földet nézte végig, ha ő nem lát másokat, talán őt sem látják.

Kötélen húzta egy vékony gyerek a súlyos időt. Az edzés után az emberek különböző csoportokra oszlottak, volt, aki kertészkedni, volt, aki főzni tanult, George egy hideg zuhany után a masszázusra jelentke-

zett. Szúrós feszültség terítette be, nem érezte jól magát, az életén kattogott, hogy vajon a beosztottjai tartják-e az ütemtervet, és hogy mennyi osztalékot kapott az egyik befektetéséből, a telefonja után sóvárgott, elmúlik, mondta magában, elmúlik hamarosan, próbált lenyugodni, elvett néhány vékony szeletre feldarabolt répát, és elmajszolta, míg a masszázsszobáig ért. A pótcselekvés valamelyest lenyugtatta, de ekkor a gyomra kért még enni, ez is elmúlik, és a vacsorán jártatta az eszét, miközben a kemény kezek végigdolgozták a bogos hátát. Fájt. Hogy kellemesebb legyen, a nőre gondolt. A vádliját látta maga előtt, nem is az arcát, és gyengéden merevedni kezdett a farka. Rég érzett ilyent, és most sem tarott soká. Ahogy a masször az egymásra bogosodott izmokat masszírozta szét, a fájdalom kioltotta a vágyát.

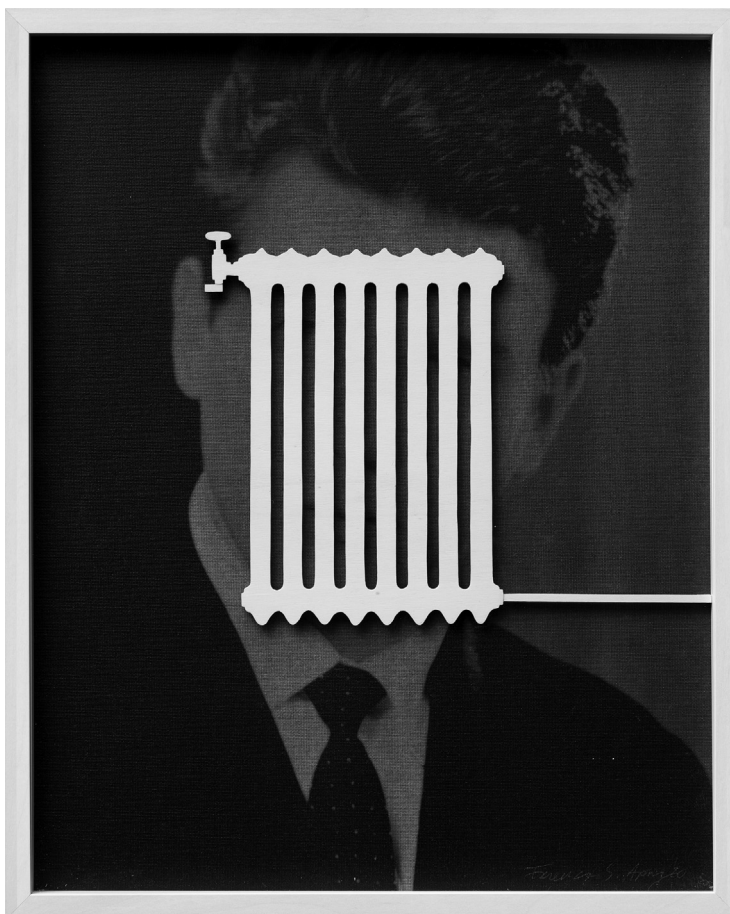
A nap végéhez közeledve egyre jobban kezdett fájni az egész teste. *A fájdalom megtisztít*, jutott eszébe az előtérben kihelyezett felirat, és tudta, hogy mennyivel jobb lesz ezután visszatérni az életbe. Jobb lesz, jobb lesz, mondta magában, a hátára figyelt, a masször vasujjaira, ahogy roppannak a bogok a hátában, és ettől megfeledkezett a külvilági dolgokról. A mellette levő masszázsszobára a nő feküdt fel. Mintha megérezte volna, becsukta a szemét, és azt képzelte el, hogy az ágyra felfeküdt nőt masszírozza. Nem kell beszélni hozzá, egymásra sem néznének, így talán ő sem menekülne el.

Aztán két liter vízzel és egy finom mosollyal vetettek véget a masszázsnak. George levánszorgott a partra, a nap lassan a hegyek mögé bukott, az üres hasába pedig fájdalmasan csorgatta be a homokban ülve a vizet. Ingerült lett, most az éhségtől, a hátát mintha elverték volna, még nem érezte a masszázs frissítő hatását (és azt is tudta, hogy holnap izomlástól fog lüktetni), átkozódni kezdett csendben. Végignézett a többi bentlakón és mindenkin a feszültséget látta. A jóga helyett a parton ült, és a vacsorát várta. A tenger csendben zúgott és a horizonton elúszó óriáshajók halvány sziluettjében villogó lámpákat figyelte.

Fékezni próbálta magát a tonhalsaláta elfogyasztásakor, térfogatra elegendő adag, de tudta, hogy éjjel nem szabad felébrednie, mert akkor az éhségtől nem tud majd visszaaludni. A fájdalom megtisztít, motyogta magában, most nem látta a nőt, egy picit ez is fájt, és senki nem ült le mellé, és ahogy felfigyelt, látta, hogy többen is hiányoznak. Egy gong

a lefekvés idejét jelezte. Lassan mindenki a szobájába indult. George még várt kicsit, majd utolsóként, mikor a halk csevegések már nem hallatszottak, a többiek után ment. Hideg vízzel zuhanyozott, a fájdalom megtisztít, a kurvaanyját, eresztette ki összeszorított fogakkal, majd vacogva az ágyába bújt. Csak járjon már le.

Még egy életnyit, ugyanebből.

Kép szimbólummal 6., 2021

KÉZMŰVESSÉGRŐL, NÉPI MESTERSÉGEKRŐL, HAGYOMÁNYÁTADÁSRÓL ÉS FOLYTATÁSRÓL

– Simó Márton beszélgetése Lőrincz Zsuzsannával,
az Artera Alapítvány képviselőjével –

Hagyományaihoz és a régi életformához ragaszkodó földműves családban született Méréfalván. A múlt század ötvenes éveiben, amikor elemi és általános iskoláit járta, még igen elevenen éltek a faluban a régi szokások, s a túlnyomórészt római katolikus közösségben meghatározó volt az egyház szerepe is, illetve azok az évszázados hagyományok, foglalkozások határozták meg az élet kereteit, amelyek szükségesek voltak a létfenntartáshoz. Mindehhez természetes módon hozzárendelődtek az ünnepi alkalmak is, amelyek színesebbé tették a családok szűkebb életkereteit, értéket, igazi töltetet biztosítottak minden generáció számára, de ugyanakkor továbbgyűrűztek a közösségi élet színtereire is. Családi közösségeikben életben tartották a népmeséket, a népballadákat, hogy aztán onnan kilépve a műkedvelői színjátásban, az emberi életfordulók rítusai során – keresztelők, lakodalmak, temetések – hasznosítsák, használják és népszerűsítsék, hogy tudatosítsák: mindez így van rendjén, így illik, s ezeket az értékeket kell továbbfejlesztve átadni a következő generációknak. Amikor bekerült a gimnáziumba, amelyet akkor Dr. Petru Groza Líceum néven ismertek, majd munkába állt a Cipészek Szövetkezeténél, teljesen magától értetődőnek tartotta, hogy maga is részt vállaljon a továbbiakban az értékteremtésben és az értékátadásban.

Lőrincz Zsuzsanna
(A portré 2020-ban készült)

– *Milyen volt Máréfalva, kik voltak meghatározó személyiségek kislánykorában?*

– Természetesen a szülők és a nagyszülők, meg a kiterjedt rokonság: Kovács Miska bácsi, Kovács Piroska, Úrfi Róza – így szólították, nem is tudom másként. Édesanyám ritka nyitott falusi asszony volt, aranykeze mindent előteremtett a család számára, s a váratlan vendég éhesen ki nem jött a házból. Közvetlen volt, mindent meg lehetett beszélni vele. (Tavaly nyáron halt meg, 98 éves korában.) Azt gondoltam, ez a normális, aztán kiderült, hogy az osztálytársaim bizony semmit nem mondhattak el a szülőknek, mint ahogyan édesapámnak én sem! Én az Olasz nagymamámot szerettem kisgyerekkoromban, a nevét is örököltem, s vele még a mezőre is szívesen mentem, pedig nem szerettem a mezei munkát. Egyszer azt mondta édesanyámnak, hogy „Te Katica, nem tudom mi lesz ebből a leánykából, de folyamtosan utakat épít...” Ma is szeretek utazni! Nagyobb koromban, ha édesapámmal mehettem, a vele való beszélgetés adott értelmet a munkának. Az is természetes volt otthon, hogy édesapám mindent

Lőrincz Zsuzsanna édesanyjával, szül. Olasz Katalinnal, 2021-ben

elkészített, megjavított, nem csak nekünk, hanem a falu számára is. Ezeremsterként a székeykapu-faragástól a sírkeresztkészítésen át mindent kipróbált, a tévét, rádiót, de még a cipőnket is megjavította. Szerette a társaságot, szépen énekelt, kántor is volt egy ideig, sok hangszeren játszott, sokszor hangszert is készített és meg is javította.

Abban az időszakban – bár a város közelsége sokaknak kínált munkalehetőséget – majdhogynem sértetlenül fennmaradtak a paraszti életforma termelési módszerei. A máréfalvi emberek nem rendelkeztek túl sok földdel, s ami volt, az is gyengén termett, csak szűkösen lehetett belőle megélni. Korábban, a szüleim és a nagyszüleim gyermekkorában, majdhogynem általános volt, hogy az akkori fiatalok mihelyt elvégezték a kötelező elemi osztályokat, s már túl voltak az első-áldozáson, illetve a bérmáláson, alig kerültek ki a kamaszkorból, 16-17 évesen a városok felé orientálódtak. Ez egyfajta kényszer is volt, hiszen a fiatalemberek így tudtak annyi pénzt és tudást szerezni, ami aztán lehetővé tette a családalapítást. Általában sokgyermekes családokban nőttek fel, s ahhoz, hogy elinduljanak, szükség volt újabb földek megvásárlására, új bennvalók építésére, még akkor is, ha a szülők képesek voltak valamennyi minimumot biztosítani. De ez nem volt lehetséges minden esetben... A leányok pedig „kapósabbak” voltak, ha szolgáltak valamelyik nagyvárosban. Ez elvárás volt a közösség részéről is. A régi magyar világban elsősorban erdélyi nagyvárosokba szegődtek el: Brassó, Kolozsvár, Szeben, Marosvásárhely, Temesvár jelentett vonzóerőt, de jutott bőven máréfalvi cselédlány Budapestnek is. Édesanyám például Baján is szolgált. A nagyvárosi, polgári környezetből komoly tudást hoztak magukkal. Adott esetben úri, főúri családoknak dolgoztak, szászok, svábok, zsidók szokásvilágával és erkölcsével ismerkedtek. A családi örökségre értelemszerűen ráakódtak a megszerzett képességek: a főzés, a varrás, a háztartásvezetés tudománya, a takarékoság, az illet tudás, az alkalmazkodóképesség. Trianon után Bukarest is vonzóerőt jelentett, a kicsi magyar világban pedig – 1940 és 1944 között – ismét megnyílt az út a magyar főváros felé. Aztán bármit mondtak is a berendezkedő szocializmusban: hogy szégyen, hogy ósdi szokás cselédet, azaz, ahogy akkor mondták, háztartási alkalmazottat tartani, a szolgálatra való elszegődés gyakorlata fennmaradt, s ez jellemezte még az ötvenes éveket is. Ekkortájt azonban sokak számára megnyílt a lehetőség a továbbtanulásra. Az „új idők” hozadéka

volt, hogy a nálamnál valamivel idősebb lányok közül egyre többen végeztek középiskolát, tanítóképzőt, főiskolát, vagy valami olyan szakmát sajátítottak el, amelyre szükség volt a közeli Székelyudvarhelyen, Szentegyházán vagy Csíkszeredában. Kialakult egy női munkavállalói réteg. A mi generációnk – az 1940-es évek végén, az 1950-es évek elején születettek – már jobban érdeklődött a város, a tanulás és a szakmák iránt. A falu népessége nem csökkent, hiszen többnyire ingázni tudtunk. Ugyanez volt jellemző az akkori fiatal férfiak kontingenseire is. Kezdetben a fogyasztási és a kisipari szövetkezetek, valamint a kereskedelem kínált fel ottani munkalehetőségeket, aztán az 1970-es évek elejétől fokozatosan megnövekedett a környék iparának a befogadóképessége, és az udvarhelyi Vörös Csillag Bútorgyár, a Gábor Áron Mezőgazdasági Gépgyár, majd a Cérnagyár, a Matricagyár is nagyon sok falustársamnak biztosított megélhetést.

Mivel a kollektivizálás elkerülte a falut, fennmaradt valamelyest a hagyományos gazdálkodás igénye és gyakorlata. Úgyhogy én olyan faluközösségben nőttem fel, amely egészségesen „lélegzett” és működött... Gyakori volt két-három generáció egy életszeren belüli életvitele, s mivel a példát mutató rokonok, szomszédok is közel voltak, s nem zárkóztak el az érdeklődőktől, tulajdonképpen minden családi kisgazdaság egy-egy kisüzemként működött. Mivel haszonállatokat tartottak – lovakat, szarvasmarhákat, juhokat – rendelkezésünkre álltak azok az alapanyagok, amelyek a ruházkodáshoz voltak szükségesek. A gyapjú- és bőrfeldolgozás, a szövés, fonás, varrás készségét, képességét minden leány és fiatalasszony megtanulta a maga környezetében. Ugyanez volt érvényes a férfiakra is, akik híres ácsok, fafaragók, kőművesek, kovácsok voltak. Egyfajta szövetkezésben, munkamegosztásban éltek, hogy ki-ki képes legyen előállítani és életben tartani a maga gazdaságát, hogy abban termelni tudjon. Nem azért mondom el mindezeket, mintha akkor másutt a Székelyföldön, vagy a szomszédos községekben mindez nem hasonlóképpen működött volna, de nálunk határozottan erős volt ez a típusú paraszti kultúra. És fennmaradt a folytonossága.

– *Mi történt aztán később, amikor kilépett a faluból és középiskolába került?*

– Néhány évig, talán az első két-három középiskolai évben úgy gondoltam, hogy amikor majd férjhez megyek, s magam is családom

leszek, egy szép, három-négyszobás tömbházlakásban fogunk élni, ahonnan majd eljárunk dolgozni, s onnan biztosíthatjuk a gyermekeink taníttatását. Ez különösen fontos volt számomra, mivel bár nagyon szerettem volna, de én nem tanulhattam tovább közvetlen a líceum után. Két fiútestvéremnek elsőbbsége kellett legyen ebben, akkoriban nem volt szokványos, hogy a lányok a családjuktól továbbtanuljanak. Valahogy teljesen urbánus környezetben képzeltem el a jövőmet!... Ez azonban nagyon hamar megváltozott, amikor megismerkedtem későbbi férjemmel, Lőrincz Istvánnal.¹ Ő is a gimnáziumba járt pár évvel fölöttem, s olyan barátai és osztálytársai voltak, mint Farkas Árpád, Magyar Lajos, akik már akkor is kitűntek költői tehetségükkel. Önképzőkörüknek, műkedvelő csoportjuknak maga is oszlopos tagja volt. Úgyhogy elkápráztatott, elvarázsolt ez a hangulat, az irodalom, a közművelődés, a népművelés iránti igény. A kezdeti barátságból, udvarlásból szerelem, majd házasság lett. Mivel a férjem „ős-kadicsfalvi” volt, nem tehettem mást, mint követtem őt. Kadicsfalva köztudomásúan olyan falu, amelyhez 1950-ben „odacsatolták a várost”, így lett része Székelyudvarhelynek. Valóban érdekes világ volt az ottani, hiszen minden úgy működött még, mint egy rendes faluban. Az emberek gazdálkodtak, állatokat tartottak. Sokan eljártak dolgozni már akkor, de vitték magukkal a kapát, hogy hazafelé „megjárják” a pityókavagy a répaföldjüket, éppenséggel amilyen kultúrát abban az évben ültettek a Rét nevű dűlőben, vagy a Rez alatt, Bükkalján, a Bosnyák mentén. Kadicsfalva is lassan-lassan változott, városiasodott, kezdett fizikailag is összeérni Udvarhellyel, még látványosabb fejlődésnek indult aztán 1990 után, amikor egyre nagyobb létszámban kezdtek

1 Lőrincz István (1944–2017) iskoláit Kadicsfalván és Székelyudvarhelyen végezte. A '60-as években irodalmi kört vezetett, aktívan sportolt. A kisipari hálózatban dolgozott a Cipészek, majd a Fa-Fém Szövetkezetnél mint munkaszervezési osztályvezető. Közösségi, kulturális munkában is kivette részét. Mint párttitkár egyik alkalommal egy pártgyűlésen, ahol a Központi Bizottságtól is kint voltak, felszólalt. Elmondta, hogy becsapjuk Ceaușescut, mert hazudjuk a megvalósításokat, hogy a kollektívben dolgozók 18%-ot tudnak hazavinni, s a régi időben dolgoztató kulákokat elítéljük, akik akkor 33%-ot adtak járandóságot a munka után. Senki nem állt mellé, csak elítélték. Volt is gondja ebből, de Udvarhely akkori párttitkára, Uborny Mihály úgy elsimította, hogy aztán nem lett börtön belőle. Akkor már három gyerekünk volt.

betelepedni az újonnan közművesített telkekre. A beköltözők számaránya 1995 körül kezdte meghaladni az „öslakosokét”, akik egyébként ma is igyekeznek elkülönülni. Az új lakosok próbálnak beilleszkedni, s maguk is büszkéek arra, hogy ilyen környezetben élnek, de ők már elsősorban városlakók.

- Milyen volt fiatal családjának lenni? Milyen volt akkor Székelyudvarhelyen a művelődési élet? Milyen népművelési és közművelődési lehetőségek voltak, s azokba hogyan tudtak bekapcsolódni?

- Mivel a munkahelyemen káderesként, illetve tanulmányi felelősként, könyvtárosként tevékenykedtem, s az nem egy nagy gyár volt, hiszen fénykorában sem volt a Cipészek Kisipari Szövetkezetnél 450-500 dolgozónál több, mindenkit ismertem, minden kolléga gondjával-bajával tisztában voltam, s azt is tudtam, hogy kinek mire van szüksége. Egy nagy család voltunk. A Fa-Fém Szövetkezetnél a szövetkezeti kulturális életért is én feleltem. A férjemmel falvakra jártunk vendégszerepelni, bekapcsolódtunk a Siculus Fesztivál szervezésébe, a táncházmozgalomba, aztán magam is pártoló tagja lettem az egykori Népszínháznak, amely abban az időben – az 1970-es, az 1980-as évek első felében, de tulajdonképpen el egészen a rendszerváltozás pillanatáig – fontos fórum volt. Hiánypótló, hiszen kitöltötte azt az űrt, amely abból származott, hogy a megyei jogú városunkban, de a szomszédos nagyobb városokban – Csíkszeredában és Gyergyószentmiklóson – sem volt hivatásos társulat. Elég rendszeresen látogattak el ugyan ide az erdélyi magyar hivatásos társulatok, állandó bérleteseik voltak minden évadban, de már érezhető volt az erős ideológiai nyomás, amely béklyóba fogta a színpadot is, bár mindig azt tartottuk, hogy Thália egy szabad múzsa, s a színpadok a szószékek mellett az anyanyelv, az anyanyelvi kultúra megtartásának a végvárai. A lakosság részéről pedig igény volt arra, hogy a helyiek közreműködésével, helyi erőből színre kerülő munkákat láthassanak. Székelyudvarhely városában korábban is erős volt ez a fajta mozgalom, az előttünk járó generációk is gyakorolták. Párhuzamosan Csíkban és Gyergyóban ugyancsak erősödött a színjátszás, mondhatnám azt, hogy félprofi társulatok alakultak, amelyek aztán megérték arra, hogy Hargita megyében – amikor megszűnt a ránk nehezedő pártállami, hatósági

nyomás – három hivatásos társulat jöhessen létre 1990 után.² Mi olyannyira színházkedvelők voltunk, hogy a rendszerváltás után, amikor felvetődött a helyi hivatásos társulat létrehozása, azt tulajdonképpen a mi kadicsfalvi házunkban kezdeményeztük, legalábbis ott zajlottak le azok a találkozók és beszélgetések, amelyek nyomán aztán megvalósulhatott. Minden érdekelt minket, ami kultúra, és becsülettel kivettük a részünket belőle úgy is, mint szervezők, úgy is, mint „végfelhasználók”. Négy lányunk született: Katalin 1969-ben, ő pedagógus lett, Kolozsváron magyar–angol szakos diplomát szerzett, most Budapesten tanít középiskolában, EU-s projekteket is bonyolít, férje, dr. Lakatos Tibor állatorvos, Budapest mellett hozott létre egy sikeres állatorvosi rendelőt; Melinda 1974-ben, örökölve édesapám kézügyességét, képzőművészetet tanult Csíkszeredában, majd Kolozsváron végzett szobrászat szakon, ő Veszprémben él, díszlet- és jelmeztervezőként dolgozik; Zsuzsa 1977-ben, szintén Kolozsváron végzett színművészeti szakon, majd dramaturgiát tanult Budapesten, most a székesfehérvári Vörösmarty Színház ügyvezetője. A legkisebb lányunk, Eszter 1992-ben született, ő is Kolozsváron végzett a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Filmművészet, fotóművészet, média szakán, egyedül ő van itthon Székelyudvarhelyen, fényképész, és az uh.ro hírportál újságíró-fotóriportere. Azt tartottuk, hogy a negyedik lány „a rendszerváltás ajándéka”, akit kissé később, a változás eufóriájában „vállaltunk”. Mivel ilyen sajátos környezetbe csöppent, egyáltalán nem véletlen, hogy ő is művészeti beállítottságú, de édesapjától örökölte az irodalom iránti érdeklődését, az írás művészetét is. Eszter férje Hodgyai Csaba-Arnold, Kolozsváron végzett a Képzőművészeti Egyetemen. Itthon élnek és dolgoznak Székelyudvarhelyen. A vejem igen tehetséges, sikeres vállalkozó grafikus-designer. A jövőben központi szerepet kap majd a

2 Székelyudvarhelyen a Tomcsa Sándor Színház 1998-ban jött létre, saját produkcióval: Nem élhetek muzsikaszó nélkül, előadással; a Csíki Játékszín Csíkszeredában ugyancsak abban az évben alakult, de a színházavató első vendégelőadások aztán 1999 májusában zajlottak, „saját” produkciók pedig az 1999/2000-es évtől kezdődően kerültek színpadra. Gyergyószentmiklóson – annak ellenére, hogy lélekszámát tekintve ez a város a legkisebb – 1984-től kezdődően működhetett Bocsárdi László vezetésével a Figura Stúdió amatőr, kísérleti színházként, amely 1990-ben minisztériumi jóváhagyást kapott, és fokozatosan átalakulhatott professzionális színházi műhellyé, amely ma Figura Stúdió Színház néven önkormányzati fenntartású intézményként funkcionál.

kisunokám, Gerda, hisz ők itthon laknak. Nagyon szeretnék jó mamája lenni, akihez bármikor fordulhat, bármilyen kérdéssel. A nagy lányoknak olyan nagymamájuk volt, az anyósom, akit én méltán Anyának szólítottam, akit sosem felednek el. Főleg kisebb korukban, több emléküik van vele, mint velem, mert mi egész nap dolgoztunk, egyik munkából a másikba, s még a kollektívben is kapáltunk...

- *Ne feledkezzünk meg erről a színházalapító „közjátékról”, mielőtt tovább haladnánk az időben...*

- Ha egészen pontos akarok lenni, akkor feltétlenül meg kell említenem, hogy a két nagyobb leány úgy választott férjet, hogy a színház és a zene iránti érdeklődésünk még inkább erősödött családi szinteken is, immár több generációra áttevődve. Zsuzsa lányom férje Horváth Károly³ színházi zeneszerző és előadóművész volt, a Melindáé pedig Tömöry Péter.⁴ Horváth Károly a Míves Emberek Sokadalma alapkoncepciójának felépítésében is szerepet vállalt, Péter pedig egyebek mellett megírta és rendezte a Márafalvi Mirákulumot. Hadd mondjam el róla, hogy bár Kolozsváron született, Székelyudvarhelyen gyermekeskedett, ahol a szülei a református kollégium, illetve a tanítóképző pedagógusaiként dolgoztak. Belülről ismerte Udvarhelyszék letűnt falusi világát, viszonylag könnyű volt rávenni, nem kellett túl sok meggyőző munka, hiszen nyitott és mozgékony ember, aki több

3 Horváth Károly (1950–2015) a bukaresti Ciprian Porumbescu Zeneművészeti Egyetemen szerzett diplomát, az RTV Magyar Adásának munkatársa (1975–1982), a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház zeneszerzője, de emellett számos erdélyi magyar színház produkciójához írt zenét; 1987-ben Magyarországon telepedett le, zenészként turnézott Nyugat- és Dél-Európában, Észak-Amerikában, illetve Ausztráliában. Az 1993-as évtől ismét visszatért a színpadi zenéhez: a veszprémi Petőfi Színház, a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház zenei vezetője, majd 2013-tól a székesfehérvári szertartásjátékok zeneszerzője. Erdélyben, Vajdaságban és Magyarországon több mint 250 színmű kísérőzenéjének szerzője.

4 Tömöry Péter (szül. 1943) költő, író, műfordító, rendező és dramaturg. Román–magyar szakos tanári képesítést szerzett a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen (1966), pályája kezdetén Sepsiszentgyörgyön és Brassóban tanított, majd 1968–1972 között a *Megyei Tükör* rovatvezetője. 1972–1974 között színházi rendezői képesítést szerez a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolán Marosvásárhelyen. Színházi munkái mellett az RTV Magyar Adásának a szerkesztő-rendezője. 1978-ban telepedik át Magyarországra, ahol előbb a debreceni, majd a kecskeméti Katona József Színház dramaturgja, 1983-ban megalapítja a Harag György Színházat Veszprémben. 1989-ben Németországba költözik, ahol a Badische Landesbühne, majd a bonni Euro Theater Central vezető rendezője (1995–2015).

*Lőrincz Zsuzsanna Presser Gáborral és Horváth Károllyal 2004-ben
a MES sajtótájékoztatóján*

műfajt kipróbált, hosszú éveket töltött Magyarországon és Németországban is... Nyilvánvaló volt, hogy a vejeim nemcsak az Artera Alapítvány létrehozásában, hanem a „színházteremtésben” is sokat segédkeztek. Már évtizedekkel korábbról ismerték egymást, voltak közös alkotásaik erdélyi és magyarországi színházaknál egyaránt.

Horváth Karcsi – Isten nyugtassa! – nagyon beleélte magát, igyekezett megfelelő embereket idevonzani, ő hívta Mérő Bélát⁵, hogy legyen az alakuló színház vezetője. Pár év alatt olyannyira megerősödött a színház, hogy napjainkban 14 főállású színésze van. Nem olyan lett, amilyennek elképzeltük, hogy a műkedvelők fokozatosan profikká válnak benne, ahogy az Gyergyószentmiklóson történt. A lényeg az, hogy megélt, s mára a közönség is megkedvelte ezt a kísérletező színházat, amely újabban kezd visszatérni a gyökerek és a helyi értékek

5 Mérő Béla (szül. 1948) rendező, előbb népművelés-könyvtár szakon végzett Szombathelyen (1970), aztán közművelődés-népművelés szakon Debrecenben (1977), 1979 és 1982 között a Színház és Filmművészeti Főiskolán színházelméletből szerzett diplomát (1982), 1990-ben Pécsen doktorált színház-esztétikából. Számos országban vett részt rendezői kurzusokon. Százötvennél több előadást állított színre.

felé: volt már eset arra, hogy egy-két régi népszínházias „amatőrt”, például a hosszú éveken át nagy sikerrel játszó, a Művelődési Ház egykori igazgatóját, Sinka Ignácot,⁶ ma már nyugalmazott zenetanárt behívták egy-egy rövid epizódszerepre.

– *Hogyan jött létre a Míves Emberek Sokadalma?*

– Tulajdonképpen Horváth Karcsi ötlete volt, hogy a kadicfalvi Szent Anna-búcsú alkalmával szervezzünk hagyományos kézműves mesterek meghívásával egy vásárt, valamilyen népművészeti rendezvényt. Egyetértettünk abban, hogy ki kellene vinni az emberek elé, az emberek közé azt a tudást, amelyet szüleinktől, nagyszüleinktől örököltünk, jó lenne felmutatni az értékeinket. Az ötletet továbbgondolva eldöntöttük azt is, hogy ne csak egyfajta búcsús fellángolás vagy közönséges kirakodóvásár legyen egy alkalommal, hanem jó lenne rendszeressé tenni. Ehhez pedig kellett valamilyen hivatalos forma, egyesület vagy alapítvány. Végül egy családi alapítvány létrehozása mellett döntöttünk. Én kezdetben azt sem tudtam, hogy hol lenne igazán alkalmas helye egy ilyen rendezvénynek: Kadicfalván a Szent Anna-búcsú alkalmával? Udvarhelyen a gimnázium és a Szent Miklós-hegyi plébániatemplom közti sétányon Úrnapián? Esetleg lent a Patkóban, azaz a Márton Áron téren? Szerencsés voltam, mert amikor elmentem Szász Jenő⁷ akkori polgármesterhez, mindjárt láttam, hogy nagyon receptív, jó a hozzáállása, hajlandó minket támogatni és együtt gondolkozik velünk. Ő javasolta, hogy válasszuk helyszínül a Székelytámadt várat. Kicsit töprengtünk, körbejártuk az Eötvös József Szak-középiszkola épületét, és mindjárt rájöttünk, hogy a hely valóban alkalmas: nem akadályozzuk a közlekedést, a várudvarban álló hatalmas gesztenyefák alá félre lehet húzódni, az árusok nincsenek teljesen kitéve a napsütésnek, az esőnek, van a központi épületnek egy belső udvara, ahová színpad építhető, stb. A helyszín tökéletesen megfelelt. Ily módon a Székelytámadt vár egy-egy hétvégére megtelt étellel. Ha

6 Sinka Ignác (szül. 1952) tanító, zenetanár, a marosvásárhelyi Tanárképző Főiskolán végzett (1973), a székelyudvarhelyi Művészeti Általános Iskola tanára, a Székelyudvarhelyi Népszínház egyik alapítója (1977), a Kódex régizene-együttes és a Venyige együttes hegedűse, az I. Erdélyi Táncbálatalkozó kezdeményezője és szervezője – Szép Gyulával, Fodor Bélával és Tárkányi Jánossal.

7 Szász Jenő (szül. 1969) faipari mérnök, közgazdász, Székelyudvarhely polgármestere 1996 és 2008 között, a Magyar Polgári Párt (MPP) alapítója és első elnöke, 2012-től a Nemzetstratégiai Kutatóintézet (NSKI) vezetője.

nem is egyből, de fokozatosan népszerűvé vált, hírért vitte a városnak, hiszen egy-egy alkalommal több tízezer ember fordult meg a sokadalomban, komoly turistacsalogató szerepe lett a következő években. A Székelytámadt várban közel húsz alkalommal tarthattuk meg a Míves Emberek Sokadalmát – amely egyre inkább a MES betűszó formájában honosodott meg a helyi közbeszédben –, természetesen úgy, hogy mellénk állt a városvezetés, biztosította az infrastruktúrát. Együtt tanultuk meg a fesztiválszervezés csinját-bínját, lebonyolítását, fokozatosan kialakult a forma s azok a külső jegyek, amelyek alapján felismerhetők lettünk. Nyilvánvaló, hogy különböző erőforrásokat is igénybe kellett vennünk, pályáztunk a városnál, a megyei tanácsnál, illetve minden ismert hazai és magyarországi fórumon egyaránt. A Székelytámadt vár azért is kedves számomra, mert annak a tövében, a Kornis Ferenc utcában vásároltunk egy több mint 200 éves házat, ahol megalakítottuk az első képzési központunkat. Az Artera Ház hosszú éveken át működött ott, mígnem aztán férjem halála után „hazakerült” Kadicsfalvára, az általa épített asztalosműhelybe; amelyet fokozatosan újítottunk fel a Csoóri Sándor Alap támogatásának is köszönhetően. Itt van most az új Artera Míves Alkotók Háza.

Az Artera Míves Ház 2020-ban

- Akkor beszéljünk most a képzésekről...

- Az Artera 2005-től fogva tart képzéseket a népi mesterségek tárgykörében. A Munkaügyi Minisztérium által jóváhagyott tanfolyamokat szerveztünk 2010-ig, de aztán egy kicsit alábbhagyott ez a típusú munkánk, mert csökkent az érdeklődés. Egy idő után úgy tűnt, hogy a tevékenységünk is megkérdőjeleződik, de úgy 4-5 éve ismét lendületet vett az alapítvány berkein belül az élet. Olyan reneszánszát éli a kézművesség iránti érdeklődés, hogy az már-már csoda. És számunkra ez öröndetes! Hímzést, szövést, vesszőfonást, nemezelést, bútorfestést hirdettünk meg, s ahogy jöttek az érdeklődők, fel is töltöttük a csoportokat. Érdekes, hogy ezt még a koronavírus-járvány sem akadályozta, mert kics csoportos foglalkozásokat akkor is tarthattunk.

Megkérdezte valaki, hogy foglalkoznánk-e kovácmesterséggel is. Én a szövés, fonás, varrás mellett ismertem a cipésmesterség fortélyait, hiszen inasokat képeztünk, szakképesítést végeztünk évtizedeken át. A kovácsolást számon tartottam mint ősi népi foglalatosságot, de tudtam, hogy ahhoz külön helyiség és különleges tudás kell. Cipészet terén könnyebb volt lépnünk: kialakítottunk számukra az Artera

A szabadtéri műhely 2020-ban

Alapítvány Míves Házában egy helyszínt, a kellékek is kézügyben voltak már és a régi kapcsolatainknak köszönhetően adományba is sokat kaptunk. Amikor három évvel ezelőtt többen is jelezték, hogy meg kívánják tanulni a kovács szakmát, még nem hirdettük meg rögtön a képzést, mert keresnünk kellett hozzá egy megfelelő helyet, ahol biztosíthattuk a gyakorlati és az elméleti tudás továbbadását. A 2020-as évben viszont már elő mertünk hozakodni vele, 13 jelentkezőt regisztráltunk a kétéves tanfolyamra, amely a csíkszeredai Vámszer Géza Népfőiskola védnöksége alatt zajlik Kadicsfalván, a régi tyúkfارmon bérelt műhelyben. Jól együtt tudunk működni a népfőiskolával.

A következő évfolyamra további 15 hallgató, hogy mondjam, „inas” iratkozott be, akik Csíksomlyóra járnak Nagy István kovácsmester műhelyébe. Menet közben az ács szakma terén is léptünk, ami szintén egy kétéves tanfolyam. Úgy gondolkodunk mostanában, hogy több szakmára hirdetünk ezentúl minden ősszel hasonló képzéseket, s amennyiben összegyűl 6-6 fő, akkor minden lehetséges szakirányba elindulunk. Ha olyan szakma bukkan fel, ami szintén ritkaságszámba megy, akkor megkeressük hozzá a megfelelő mestereket, akikben megvan a tudás, a szakmai alázat és a képesség, a készség is, hogy átadják a szakmai fortélyokat. Örvendek, hogy ez idáig mindig találtunk felkészült embereket. Ma már sokan eljutottak arra a szintre, hogy nem kényszerültek abbahagyni eredeti munkájukat, sőt maguk is folyamatosan fejlődnek/fejlődtek, hiszen eljárnak/eljártak magyarországi és más erdélyi tájegységekre tapasztalatokat gyűjteni.

- Az utóbbi években több alkalommal is volt szerencsém benézni a MÉS és az Artera „boszorkánykonyhájába”. Annak idején Nagyenyedre is utánuk mentem. Most viszont azt kérdezném, hogy másutt az országban mennyire élnek, mennyire maradtak fenn ezek a foglalatosságok, hiszen a rendszerváltást követően a hazai nyersanyagpiac jószerével eltűnt, más a munkaerő-felhozatal, a fogyasztói keresletet is előre nem látott hatások érték. Mindenütt megjelent a dömpingáru, az ipar felhozatala pedig úgymond végtelen...

- Amikor négy évvel ezelőtt Nagyenyedre mentünk, az azért volt, mert idehaza úgy éreztük, elfogyott körülöttünk a levegő. Nem kaptunk lehetőséget a szervezéshez. Előtte pedig egy alkalommal valóban a kadicsfalvi Szent Anna-napi búcsúba „vonultunk” vissza. Nem „szám-

Míves Emberek Sokadalma Nagycsalma 2019-ben

űzetés” volt, ahogyan egyesek fogalmaztak, hanem egy válságos időszak, hiszen közben azon is el kellett gondolkodnom, hogy átadjam a stafétát. Megfelelő ember, megfelelő csoport kellett hozzá. Ekkor került be a képbe Czirjék Kati⁸, egy olyan fiatalasszony, akiben megvan az affinitás ehhez a munkához. Egy közép-erdélyi együttműködéses rendszerben gondolkoztunk akkor, hogy kiléphessünk a Székelyföldről és azokkal a kézművesekkel dolgozzunk együtt, akiknek egy részét már ismertük. Úgy tűnt, hogy a Fehér Megyei Tanács, Enyed városának vezetése, a polgármesteri hivatal munkatársai készek a kollaborálásra. Ez egy kicsit alábbhagyott, mert beütött a vilájárvány...

De menet közben zajlott a Míves Ház „hazaköltöztetése”. Ekkor derült ki, hogy nem tudok teljesen visszavonulni. Ha visszaemlékszem a nagyszülőkre, a máréfalvi szomszédságra és a rokonságra, bizony az ottani öregek addig voltak jelen a népi mesterségek gyakorlásában, a tudásátadás folyamatában, amíg éltek, amíg bírták magukat. Hiszen

8 Czirjék Kati tanító, magyar-angol szakos tanár, közösségszervező, vállalkozó, tréner, négygyermekes családanya, Kibéden él. Férje a helyi református gyülekezet lelkésze.

tanácsot adni, megmutatni egy-egy mozdulatot, lerajzolni egy-egy motívumot, nem kell más, csak tiszta fej, s pár jól berögződött kézmozdulat meg néhány szó. Én pedig – hála a Jóistennek! – még cselekvőképességem birtokában vagyok.

– *Évek óta beszélünk arról, hogy állami szabályozással nagyot lehetne segíteni a népi mestereken és a mesterségeken. Udvarhelyszék RMDSZ-es szenátorának, Antal Lórántnak volt egy kezdeményezése, amelynek alapján adómentesség, sőt életjáradék lenne megállapítható az autentikus népi mesterek számára.*

– Igen, ezt a törvényt megszövegezték, melyben sokat segített a Roma Mesterek és Vándorkereskedők Szövetsége (Asociația Meșteșugarilor și Comercianților Rromi). Parlamenti képviselők és szenátorok is a téma mellé álltak, átment a képviselőházon és a szenátuson, azonban az Alkotmánybíróság 2020 szeptemberében óvást emelt ellene. Köztudott, hogy a járvány időszakán végigvonult az országon a meg-megújuló kormányválság, talán más témákra terelődött a figyelem... A pénzügyi része sem volt kellőképpen kidolgozva, és ez lavinát indíthatott volna el, mert értelmetlenül is be lehetett volna kerülni a rendszerbe. Hogy most mi történik, arról csak annyit tudok, hogy napirenden van, biztos, hogy dolgoznak a törvényen, és hamarosan ismételten felterjesztik. Nagy kár lenne, ha a kézműves mesterségek, képzések, képességek egész sora elsorvadna... Komoly segítség lenne a Székelyföld népi mesterei számára is ez a lehetőség, új távlatokat nyithatna, segítené a túlélést és a társadalmi, a gyakorlati hasznosulást. A népi kézművesség nem arra való, hogy feltöltse a butikokat giccsel! Kapcsolatokat ápolunk moldvai román és csángó civilekkel, de más erdélyi régiókkal is, székiekkel, máramarosiakkal. Nem csak konferenciákon találkoztunk, hanem volt olyan terepmunkánk is, amikor kimentünk Moldvába, és az ottani asszonyokkal, az általunk ismert mesterekkel készítettünk közös munkákat. Csángó motívumokat hoztak haza lányaink-asszonyaink, hogy azokat varrottásokon hasznosítsák.

– *Mi működött jól a járvány idején és mi működött kevésbé?*

– A pandémia különösebben nem veszélyeztette a foglalkozásainkat, négy szakma területén zajlott a képzés. 2020. március 15-én szeretttük volna vendégül látni a budapesti Hagyományok Háza és a magyaror-

szági Népművészeti Egyesületek Szövetsége küldöttségét. Előadni, tapasztalatcserére érkeztek volna, szép és hasznos programnak ígérkezett, de az elmaradt. Mivel van egy félig nyitott, szabadtéri helyiségünk, tavalyelőtt május 15-től kezdődően ott kezdtünk dolgozni a csoportjainkkal. Akkor 20 főben maximálták az együtt való tartózkodást. 2020 őszén kezdődhetett a kovácsok képzése is, ami szintén kiscsoportos tevékenység, 2-3 fő végzi a munkafázisok bemutatását, és viszonylag tágas helyiségben zajlik minden. Elképzelhető, hogy a vírusok nem is bírják a forróságot. Nem történt a köreinkben megbetegedés. Az igény, a szükséglet vitt rá, hogy elkezdjük egy szintén veszélyeztetett mesterség, az ácsolás fortélyainak átadását is az érdeklődőknek. Jakab Zoltán bútór- és faszerkezet-restaurátor, ácsmester személyében találtunk szakembert, akinek oroszhegyi műhelyében tavaly ősszel 7-en, köztük egy lány is, kezdték el a tanfolyamot. Az oktatónk vasazás nélkül végzi a kivitelezéseket, csapokkal, illesztéses eljárásokkal. Megjegyzem, hogy ezt a technikát szüleink, illetve nagyszüleink korában Máréfalván, úgy nyolcvan-száz évvel ezelőtt még gyakorolták. Ennél a tanfolyamnál az volt a tervünk, hogy elvállalhassunk valahol hagyományos környezetben egy kisebb munkát, amely megmarad, és tulajdonosai – legyen az család vagy akár közösség – hosszú időn át használhatják... Sajnos, ezt a képzést a mester nem folytatta, így a csoport feloszlott.

- Milyen volt a MES visszatérése a kültérbe és abba a városba, ahol annak idején megszületett?

- Újabb meglepetésekkel szolgált számunkra is! A város mostani vezetése a rendezvény mellé állt, és azt is javasolta, hogy a Sétatér legyen az új helyszín, mert a Székelytámadt várban régészeti ásatások és felújítások zajlanak. Eleinte tartottunk attól, hogy nem elég, ha csak a sétányokon „vonulunk” fel, de időközben kiderült, hogy igénybe vehetjük a zöldövezeteket, hogy használhatjuk a konferenciánkhoz a Művelődési Ház koncerttermét. A „visszatérés” annyira sikeres volt – kegyesnek bizonyult az idő is! –, hogy megfontoljuk, itt maradunk-e a továbbiakban. A dolog másik hozadéka, hogy 2021 óta a városunk önkormányzata is a szervezője a MES-nek, mellette teljes mellszélességgel támogat Hargita Megye Tanácsa is a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont révén, és így nemcsak komoly anyagi forráshoz jutunk, hanem az intézmény munkatársi gárdája is részt vesz

Czirjék Katalinnal 2019-ben

a szervezésben és a lebonyolításban. A Forrásközpont vezetője, Bartalis Izabella személyében pedig olyan elkötelezett szakember érkezett, hogy immár nyugodtan kijelenthetjük: megháromszorozódott erővel dolgozhatunk, a MES-nek három arca van, hiszen Czirjék Kati velünk tart a továbbiakban is.

- Azt látjuk, tapasztaljuk az utóbbi hetekben, hónapokban, hogy az Artera Alapítvány – partnereivel karöltve – immár nemcsak Kadicsfalván, hanem más településeken is munkához látott. Kihelyezett csoportjaik, társult tanfolyamaik indultak. Ez minek köszönhető? Hol és milyen új próbálkozásokkal jelentkeztek?

- Székelyudvarhely egy magyar sziget, ami még székelyföldi viszonylatban is egyedi. Itt tudunk magyar nyelven tartani képzéseket, s igény esetén, ha a szórványban több jelentkező van, kihelyezett képzéseket is. Ilyen volt az elmúlt években: Székelykeresztúron, Széken, Marosvásárhelyen, Bágyban... Az alapítvány tevékenységének kezdetén, 23 évvel ezelőtt, már hívtak, úgymond bátorságot önteni a helyi mesterekbe, például Kászonba, ahol a hagyományos, régi kászoni sokadalmat

szerették volna újraéleszteni az akkori kultúrigazgató kérésére. Végigjártuk a régi Olt Szövetkezethez bedolgozó szövő, varró asszonyokat, akkor még élt a híres kászoni csepesz készítője is. Saját fasátrainkkal, kézművesekkel mentünk el az első rendezvényre, ahová már csatlakoztak az előzetesen meglátogatott kézművesek is. Később voltunk Nagyalambfalván a református lelkész, Kányádi György és a polgármester, Gyerkó Levente kérésére, megosztani tapasztalatainkat, javaslatokat tenni egy helyi civil kezdeményezéshez. Ugyanezzel a céllal szálltunk ki Parajdra, a Káposzta Fesztiválra saját standjainkkal, mestereinkkel. Udvarhelyen elköltöztünk a Kornis Ferenc utcából. A Szentjános utcában működik az Ikrek Szövő-Hímző Műhely, ahol heti rendszerességgel tartanak úgynevezett Kaláka-kört, nagyon sok érdeklődőnek segítenek mintaszerkesztésben, tervezésben, adnak kivitelezési tanácsokat. A hímzés, a szövés témakörben ma minden érdeklődőt oda irányítok, s mindenki ott ragad a foglalkozásokra, már én is oda járok, amikor tudok. Molnár Ibolya és Takács Gizike bárhova hívják, mindenhol segítenek a környező falvakban, de még Maros, Kovászna megyébe is elmennek az egyáltalán nem egyszerű szövő felvetésében, elindításában és a hímzőminták újratervelésében.

Az a célunk, hogy tanítsuk meg becsülni az értéket teremtő embereket, segítsük őket érvényesülni, vigyük el rendezvényekre. Most már van egy új, egyelőre önkéntes kollégám, Ciocan Raul-Krisztián, aki a Nyugat felé irányuló online-piac megteremtésével is foglalkozik.

- Többször megfogalmazta, hogy „visszavonul”. Ennek a nyomait, a kezdeményeit látjuk ugyan, olvashattuk a sajtóban, hallhattuk itt-ott, de örvendetes módon mindig megtalálja a módját a folytatásnak. Hadd érdeklődjünk arról, hogy milyen terveei vannak? Biztosított-e a következő MES? Hogyan látja a jövőt a 2022-es esztendő végén?

- Látom a jövőt, a XX. MES szervezői továbbviszik a fesztivált. Nagy változásokat tervezünk, sok elképzelésünket szeretnénk megvalósítani. Munkánk és célkitűzéseink – hagyományaink ápolása és őrzése – megvalósulását nagyban segítené a már fent említett „kézműves törvény” életbe léptetése. Meglátásom szerint most még inkább van létfontossága gazdasági vonatkozásban is annak, hogy az őseink hagyatékát átültsük a mindennapokba. Javasolataim is vannak szép számmal: jó lenne Székelyudvarhelyen egy „népművészeti szakgimnázium”

ziumi osztályt” elindítani, ahová egész Erdélyből jelentkezhetnek. Létre kellene hozni egy jól működő kézműves szövetséget. Tovább kellene fejleszteni a felnőtt iskolán kívüli képzéseket és oktatási formákat, minél több szakmában kellene indítani képzéseket, kellene erősíteni a partnerséget a Vámszer Géza Művészeti Népiskolával és végül folytatni kellene a most elindult szakköri tevékenységet Udvarhelyszéken. Ezt a lehetőséget a Nemzeti Művelődési Intézet (NMI) teremtette meg Kárpát-medence-szerte, és Udvarhelyszéken az Artera Alapítvány szervezi és koordinálja. Nagyon lelkes, tanulni vágyó felnőttek érdeklődnek, akik alapozó képzésen vehetnek részt, majd folytathatják magasabb szinteken. Ezek a „vektorok” vihetnék előbbre a kézműves mesterek sorsát és a mesterségeket. Sok mindenre van példa más országokban, szét lehet nézni, el lehet menni konzultálni, hogy itthon valami jobbat hozhassunk létre. Úgy gondolom, hogy van bennem elég lendület, a háttérmunkát már elkezdtem, s van mit tenni a jövőben is. Csak adjon egészséget a Jóisten!

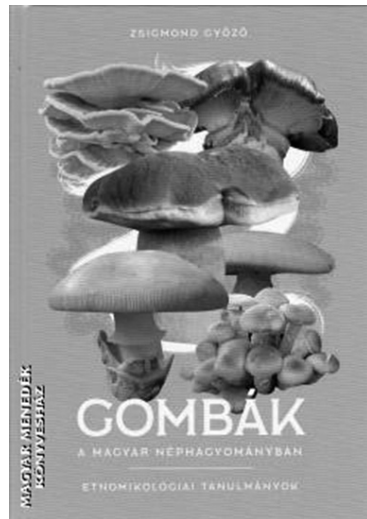

Műves Emberek Sokadalma 2021-ben

(A fotók az Artera Alapítvány archívumából valók.)

Halász Péter „A FÖLD KÖLTÉSZE”¹

Előszava első mondatában megvallja a szerző, hogy témájával, a gombák hagyományának világával nem akárhogyan, hanem szenvedélyesen foglalkozik, s ez a szemlélet már akkor is szimpatikus lenne számomra, ha nem ismerném személyesen őt magát és munkásságát. Mert egy mikológus – magyarán gombász szakember – foglalkozhat a gombákkal a biológia, a kémia, az ökológia, a gasztronómia művelőjeként tudományos alaposággal, elméleti, gyakorlati vagy akár esztétikai szempontok alapján, de a gomba és a népi kultúra igazából a XX. század derekán történt összekapcsolása hozta létre azt a tudományágot, amelynek eredményes műveléséhez elsősorban hozzátartozik a szenvedélyes hozzáállás. Mert a gombák világa maga a titokzatosság. Már az is különös, hogy a gombák a növényekkel ellentétben és az állatokhoz hasonlóan heterotrófok, vagyis nem képesek szerves anyagokból szerveset előállítani, és saját szerves anyagaik felépítéséhez más élőlények testének szerves vegyületeit használják. Tehát az élővilágban a növények és állatok között lévő köztes helyet foglalják el, ami azt jelenti, hogy a növényeknél állatibb, de az állatokhoz képest növényibb szervezetek. Igaza van Mikszáth Kálmánnak, mikor így ír róluk: „Ah, a gombák! Ezek a csodálatos vimerlik² az anyaföld barna arcán, mik a felhők csókjától fogamzanak meg

1 Zsigmond Győző: *Gombák a magyar néphagyományban. Etnomikológiai tanulmányok*. Barót, 2020, Tortoma Könyvkiadó.

2 vimerli: pattanás, pörsenés

menyasszonya, a föld méhében, s megnőnek egy perc alatt, elszáradnak egy óra alatt. Ez a föld költészete.”

Bár a gombának nincsen valódi, a magasabb rendű egy- és kétszikű növényekhez – füvekhez, fákhoz – hasonló gyökérzete, Zsigmond Gyöző nagyon helyesen a tudományág „gyökereivel” indítja a gombának a magyar néphagyományban betöltött szerepéről szóló könyvét. Hiszen nem egy pillanat alatt, még csak nem is egyetlen században történt meg a néprajz és a gombászat tudományának közeledése. A XVI–XVII. században dolgozó németalföldi orvos és botanikus, Carolus Clusius „a két Pannoniában” található gombákról írt latin szövegébe ágyazottan magyarul is feltüntetett gombanevekkel találkozhatunk. Ez a mű azért nagy jelentőségű, mert ez volt a XVI. század végén hazánkban megfigyelt és összegyűjtött gombák első leírása. A kódex címében említett „két Pannonia” alatt Pannonia superiort és Pannonia inferiort, a Clusius által bejárt területek összefoglaló elnevezését kell értenünk: Clusius ugyanis Horvátországtól fölfelé Sopronig mindenfelé botanizált, átvizsgálva a közbeeső dunántúli területeket is, sőt az osztrák tartományokban is kutatott. Művében latin nyelven írta le a megfigyelt gombafajok legfőbb jellemzőit: ehető vagy mérges a leírt gomba, miről ismerhető fel. Továbbá kitért előfordulásának hozzávetőleges idejére, helyére; a gomba felhasználási lehetőségeire, mint étel- és gyógyszerkészítés, tartósítás, tárolás módjára; néhány gombánál megemlítette a velük kapcsolatos anekdotákat, történeteket, és igyekezett megadni minden gombafaj általa ismert nevét, mégpedig magyarul, németül, latinul, és lehetőség szerint az elnevezésére is próbált magyarizációt találni. Újabban a botanikus Szabó T. Attila kutatásai világítottak rá, hogy a németújvári iskolát alkotó Carolus Clusius, Beythe István, Beythe András és mások nevével jegyzett, úgynevezett sárvári orvosbotanikai iskola, illetve az erdélyi iskola tagjai – Melius Juhász Péter, a kolozsvári Heltai család és Várad Lencsés György – között személyes kapcsolat lehetett, és a sárvári tudóskör teremtette meg az erdélyi orvosbotanikai iskola kialakulásának feltételeit. Az etnomikológia, vagyis a népi gombászat csirája tehát magyar nyelvterületen a reneszánsz idején jött létre. Azóta pedig már tudjuk, többek között Rimóczi Imre professzortól, hogy a Kárpát-medence nagygomba világát valószínűleg több mint 3000 faj alkotja, amiknek

napjainkig körülbelül a felét találták meg és közelítőleg annak feléről, tehát az itt létező gombák mintegy negyedéről van dokumentáció.

Zsigmond Győző a László Kálmán Gombászegyesület (1999) alapítója és elnöke, a gombászlap társ-főszerkesztője az elmúlt két évtizedben – mindenekelőtt erdélyi településeken, majd a Kárpát-medence többi magyar néprajzi tájegységét is bejárva – végzett etnomikológiai gyűjtéseket és kutatásokat. 2009-ben megjelent első önálló etnomikológiai kötetében³ a magyar nyelvterület gombafogyasztási szokásainak, a Mezőség gombaismeretének, a gombaismeret specialistáinak, köztük a sepsikőröspataki Pakulár Berti gombakirálynak a bemutatása mellett a gomba és az etnomedicina, a népi orvoslás összefüggésrendszerét, valamint egy eladdig nem azonosított, kizárólag Háromszékről ismert gombafajt, a harapégésgombát tárgyalja. Majd a tűzgyújtásra, gyógyításra, füstölésre is használt bükkfataplót és nyírfataplót egyaránt hasznosító toplászok tevékenységének ismertetését követően a galócák, a keserűgomba, a kucsmagomba és az ízletes vargánya kultúrában betöltött szerepéről is tudósított, továbbá a gomba néphitben játszott szerepét is vizsgálta. „A népi gombászat tehát – írja Zsigmond – csak nemrég vált a gombászat egyik tudományágából önálló tudományterületté, de már régóta színesíti, gazdagítja a gombaismereti szakmunkák anyagát.” A magyar etnomikológiai kutatás később sem maradt el a nemzetközitől, amint 2014-ben írja, amikor az első német nyelvű összefoglaló munka megjelent ebben a témában, magyarul már három létezett, amiről azonban a német még tudomást sem vesz, akárcsak az angolokról.

A gombák titokzatos, sok tekintetben még alig ismert világának talán legjellegzetesebb példája, valóságos tárháza a Zsigmond Győző által is kiemelten, „világraszóló helyi érdekesség”-ként bemutatott harapégésgomba, aminek nevét a szakirodalomban jó ideig nem is a jogos tulajdonosa viselte. A harapégéstről mai ismereteink szerint csak Háromszékről vannak adatok, de itt számos faluban közismert, és egyik legízletesebb gombaként, valóságos ínycsikentésként tartják számon, tokánynak, paprikásnak, vadasnak, savanyúságnak készítve fogyasztják. A harap székely tájszó „leégett cserjést, bokros területet, erdőrészt”

3 Zsigmond Győző: *Gomba és hagyomány. Etnomikológiai tanulmányok*. Sepsiszentgyörgy-Budapest, 2009.

jelent, s úgy tűnik, ez a gomba kizárólag ilyen égéses helyeken terem, ezért gyakran szándékosan gyűjtöttak fel erdőrészeket, persze nemcsak gombáért, hanem elsősorban szántóért vagy kaszálóért. Aligha van még egy olyan gomba – írja a szerző –, amelyet ennyire csak egy bizonyos vidéken ismernek, és amit neve miatt annyi gombafélének tartottak volna, mint ezt a harapra utaló elnevezésű gombafajt, és aligha lehetne jobb példát találni arra, milyen körültekintő vizsgálódást kíván a gombák pontos azonosítása.

Hogy ez mennyire így van, a magam példájával igazolhatom, mert bár évekig gyűjtöttem és kutattam a moldvai csángómagyarok hagyományos növényismeretét, a gombákról néhány sikertelen kísérlet után lemondtam. Emlékszem, még a múlt évezred vége felé Pusztinában kísértem el jó, eső utáni időben gombászó újtukra két odavalósi csángó fehérnépet meg egy embert. Hozzájuk kérezkedtem, és nem bántam meg. A gombákról ugyan keveset tanultam tőlük, de a gombászás módjáról annál többet. Útitársaim nyilván nem először keresték a gombát a Falu erdeje, a Fábián, a Kicsicsérés, a Lacierdeje, a Magura, a Pártyét meg a Vágás nevezetű határrészekeken, tehát nem találomra jártuk az erdőt. A megtalált gombák azonosítására pedig időnként valóságos konzíliumot tartottak, amiben én, az *Ismerjük fel a gombákat!* című könyvemből szerzett ismereteimmel nemigen tudtam részt venni. Csángó barátaim ugyanis nemcsak szemre gyűjtögették az erdő kalapos termékeit, hanem szagra, ízre és egyéb jelekre való tekintettel is. Megfigyelték, hogy megrágtá-e – ahogy ott mondják – a csiga, meg-megbűzölték a leszedett gombákat, gyakran bele is haraptak, tehát szagával és ízével egészítették ki a látottakat. A bizonytalan eseteket pedig megbeszélték egymással, s ha nem jutottak egyetértésre, elvetették. Ha pedig tévedtek volna, s valaki netán rosszul lett valamilyen gombától, kész volt a magyarázat: azért lett étős, vagyis mérgező, mert megmászta a vipera. A gombász szakkönyvemben szereplő képeknek nem volt se ízük, se bűzük, a szövegeikről ne is beszéljünk. Például ilyeneket olvashattam: „3-15 cm átmérőjű, domború, pogácsaszerű, majd ellaposodik, közepe kissé bemélyedhet, széle sokáig begöngyölt, fehéres, krémszínű, felülete sima, vagy kissé pikkelyes”. Hát az ilyen „könyvszagú” ismertetések miatt nem tudhattam összegyűjteni Moldvában a népi gombászat ismeretanyagát, amihez nyilván hozzájárult személyes rátermettségem hiányossága is. Vagyis nem volt olyan

érzékeny gombaszemem, mint a Széchenyi Zsigmondot kárpáti vadászataira elkísérő, Jóskámként emlegetett öreg inasnak. Szerencsére egy másik Zsigmond, mégpedig Győző győzte a munkát, s lehetőségei szerint hatékonyan birkózott meg ezzel a feladattal, amit természetesen sohasem lehet befejezni sem Moldvában, sem a magyar nyelvterület bármely részén. Erre utalnak az általa felsorolt kutatási feladatok – amiket egyrészt önmaga, másrészt a népi gombászat iránt érdeklődők számára fogalmazott meg: gombanevek, gombák a népi gyógyításban, a foglalkozásokban, a gyermekjátékokban, a gasztronómiában, a mitológiában, a folklórban és a hiedelmek világában, a művészetben –, továbbá olyan tájegységi monográfia, monográfiák elkészítése, amilyen eddig csak Erdélyre vonatkozóan készült el Zsigmond Győző munkája eredményeként.

Úgy tűnik, hogy a szerző a rendelkezésére álló ismeretanyag mennyisége és súlya szerint közli a különféle gombafélék szerepét a magyar néphagyományban, tehát a harapégésgomba után a különféle taplókkal, majd a mesék gombájával, a galócéval, aztán az újabban már természet csiperkével folytatja a gombák hagyományos művelődésben játszott szerepének számbavételét.

A bükk- és a nyírfatapló Kárpát-medencében, sőt a világ különböző tájain eltérő célú felhasználásának bemutatása után a szerző rátér annak a településnek a taplászataira, amelynek címerében ugyan nem szerepel a tapló, pedig a bokály mellett igazán ott lenne a helye, hiszen a másik attribútum, a fenyő bármely székely településé lehet, de „Korond érdeme, hogy a taplófelhasználást a népi mesterség szintjére emelte”. Valamikor Bakonyban, Felvidéken és persze Erdély számos vidékén is foglalkoztak ezzel a mesterséggel, de aligha volt a XX. század végén akár Székelyföldön is olyan település, ahol több mint félszáz ember foglalkozott volna – 16 tucat besegítővel – a taplászattal, igaz, hogy egy évtized múlva már csak negyedrésziük kereste vagy egészítette ki a jövedelmét ezzel a foglalatossággal. Valóban nem könnyű kenyérkereset, Zsigmond számtalan munkafolyamatot sorol fel, ami mind szükséges ahhoz, hogy a fához tapadó taplóból eladható sapka, ruhadísz, tarisznya, falvédő, emléktárgy és egyéb műtűyrke legyen. Ilyen a tapló levágása, leszedése, begyűjtése, fülesztése, faragása, nyújtása, szeletelése, vasalása, préselése, aztán nyomtatása, ragasztása és díszítése, szárítása, csomagolása, raktározása és végül árusítása, amit mind

el kell végeznie a mesternek, amíg végül tarthatja a markát a pénzért. Hogy a mindezekkel járó utazásokat, a szükséges szerszámok készítését vagy beszerzését ne is említsük. Újabban nyírfataplóból készítik a balkáni eredetű, márciuskának nevezett tavaszt jelző kitűzőket, amelyeket főleg a cigányok árulják Románia románok lakta vidékein. Hogy aztán a taplászok mesterségében hol ér véget a hagyomány és hol kezdődik az üzlet (business), azt mindenkinek az ízlésére bízom.

Zsigmond Győző könyvében célszerű és tanulságos szerkesztői gyakorlatként valósul meg, hogy a különféle gombák hagyományos ismeretanyagának bemutatása során foglalkozik részletesebben a népi gombászat egy-egy általánosabb érvényű résztemájával. Így a ma már inkább csak természetett változatában ismeretes mezei csiperkéről szólva közli azt a több más gombafajnál – pl. a mezei szegfűgomba – is megfigyelhető jelenséget, hogy a gyökérzetet jelentő gombafonalak a fűveknél hatékonyabban veszik fel a vizet s a benne oldott tápanyagokat, amit aztán a fűvekhez is eljuttatnak, s mivel ez a spóratermő „anyagombából” kerekén szóródik szét, a termőtestek mindig ott jelennek meg, ahol a legfrissebb és a legerőteljesebb a micélium, vagyis a kör alakú telep szélét jelentő gyűrűn. A mesekönyveink képei közt gyakori piros kalapú, fehér pettyes, rendkívül mérgező, „bolondgomba”-nak is nevezett légyölő galóca pedig azt a természetben gyakran megfigyelhető, igen célszerű jelenséget érvényesíti, hogy a valamilyen szempontból veszedelmes vagy mérgező fajok – rovarok, kígyók vagy akár gombák – feltűnően élénk színekkel figyelmeztetik potenciális „fogyasztóikat” a lehetséges veszélyre. A „gyilkos” galócára vonatkozó névadási szokások és variációk ismertetése során foglalkozik a szerző a szinonim (rokon értelmű) kifejezések alkalmazásának gyakorlatával, mint bogárvesztű gomba, bolondgomba, anyósgomba, sátángomba, hóhérgomba, hogy csak néhányat említsek. Másfelől gyakran előfordul, hogy a népi nevet többféle gombára értik, vagy más-más vidéken teljesen különböző gombafajokat azonos névvel illetnek, ami megfigyelhető a különböző vadon nőtt növények esetében is. Azt írja Zsigmond, hogy számításai szerint mintegy 9 galócafélét 77 különböző hagyományos névvel illetünk a magyar nyelvterületen.

Megfigyelhető, hogy a galambgombafélék családjába tartozó keserűgombát milyen eltérően ítéli meg a magyar és nemcsak a magyar népi gombaismeret. Európában valósággal hungarikumnak tekinthetjük,

mert sehol máshol nincs olyan becsülete, mint a magyarságnál, különösen Erdélyben, Székelyföldön kedvelik, de az Őrségben és Kárpátalján, tehát elsősorban nyelvterületünk archaikusabb vidékein nagy a becsülete. A különbség annyi, hogy van, ahol nem keserűnek, hanem csípősnek, esetleg tejesgombának nevezik. Még egy-egy tájegységen belül is megoszlik a gyakorlat: van, aki eszi, és van, aki nem eszi. De azért elkészítésének 19 féle módjáról olvashatunk, mégpedig Gyimestől az Őrségig. Használják továbbá tejoltásra és gyógyításra is.

Figyelemre méltó, hogy milyen sokfelé kedvelik a ránézésre nem éppen ínycsiklandó, de bizonyára ízletes kucsmagombák nemzetségét. Állítólag Nero Claudius Caesar is kedvelte; meg is halt 30 éves korában – teszem hozzá –, persze nem éppen a kucsmagombától. Székelyföldön azonban szélteben ismeretes, de ritkán szedik, mert nem fordul elő tömegesen. Csikban faszakónak nevezik, ezért a rossz nyelvek szerint elsősorban a fehérnépek szeretik. Erről szól egy – hol máshol, mint Budapesten hallott – vicc is: „Egy idős hölgy rengeteg szömöröcsögöt talál az erdőben: – Mit küszködtem – mondja –, hogy férjhez menjek, s itt szabadon terem...” Legelterjedtebb neve kucsmagomba, szentgyörgygomba és szömöröcsög, de ezeken kívül még 33 névre talált a szerző Moldvától az Őrségig. Régi szakácskönyvekben és a recens néprajzi gyűjtésekben egyaránt szerepelnek a kucsmagombából készített ízletes, főként töltött ételek, de készítettek belőle tokányt, paprikást és levest is. A kucsmagombáról szóló fejezetben tudjuk meg, hogy „a kitüntettség jele, ha valamelyik gombafaj gyűjtését külön szóval jelölik. Így beszélnek Sepsiszéken suskázásról, a moldvai Klézsén pedig bercsgásznak”.

A „gombák királya”, a vargánya valamilyen délszláv nyelvből, talán a horvátoktól hozta hivatalos nevét, amire az is utal, hogy csak a Tiszától nyugatra nevezik így, attól keletre pedig, egészen a Prutig, hilib, hirib. Háromszéken medvegomba, Felső-Magyarországon pedig aszaló, pesze, bábaska, tinóra a neve, de elszórtan más neveken is ismerik. Hasonló területi eloszlásban találjuk nyugaton a -vargányás, keleten pedig a Hirib és a Hilib hely-, illetve helységneveket. Érdekes jelenség, hogy a nép hagyományos tudása szerint a vargányát gyűjtőket más gombák jelenléte segítheti a rátalálásban. Ilyennek tartják a Dunántúl nyugati részén a kajsza lisztgombát, Baranyában a légyölő galócát, az Őrségben a lúposzt (bimbós pöfeteg), máshol pedig egyéb

gombák vargányát jelző szerepéről tud a hagyomány. Ennek a gombának a fontosságát és természetének bizonytalanságát mutatja, hogy a nép számos jelenségből igyekszik következtetni a gazdag vargányatermesre és viszont. Így Kárpátalján jó kukoricatermesre számítanak, ha sok az ott tinórinak nevezett vargánya, a dunántúli Kapuváron pedig úgy tudják, hogy ha sok a vargánya, akkor nagy hó lesz a rá következő télen. Ezeknek a hiedelmeknek a valóságtartalmáról nem szól a könyv, de azt tévhitnek minősíti, hogy a rossz, mérgező gombák színe megtörés után elváltozik. A vargányát elsősorban étkezésre használják, mégpedig frissen és szárítva, levesnek, pörköltnek, paprikásnak, reszelve fasírtnak, káposztával, darálva káposztalevélbe vagy paprikába töltve, abálva salátának, az apraját savanyúságnak ecetben. De az étkezésen kívül is hasznosítják: gyógyításra (aranyértől szembetegséggig), régebben a fatengelyes szekerek kenésére, és szerepe van a népköltészetben (a találósok, szólások, viccek világában), valamint a népművészetben: szöttesek jelképrendszerében, újabban abroszok, párnák, falvédők díszítésében, továbbá a gomba alakú sótartók, diótörők formájában.

Egyik legismertebb gombaféle a gyűjthető és mesterségesen is termesztett, számtalan névvel számon tartott laskagomba, ami életmódját tekintve lehet korhadéklakó (szaprofita) vagy élőfán élősködő (parazita). A nép aszerint nevezi, hogy milyen fán él: bükkfagomba, diófagomba, ficfagomba, nyárfagomba stb., de számos más elnevezése is ismert: mint gilvagomba, borjúpofagomba, halacskgomba vagy fokhagymázó gomba. Fogyasztják – mint a legtöbb gombát – tokánynak, paprikásnak, tojásosan, újabban – nem vice! – gombakolbászként, de arról is tudunk, hogy ősszel megeszi a medve is, mielőtt téli álomra hajtaná a fejét.

Gondolkoztam azon, hogy milyen elv vagy elvek szerint szedte sorba Zsigmond Győző a könyvében szereplő gombákat, s egyre inkább azt érzem, mintha ezeknek a kalaposoknak a néphagyományban játszott súlya és az erről szóló ismeretanyag mennyisége lehetett a sorrendet igazító elv. „Mintha” mondom, de az is lehet, hogy egészen más irányelvek érvényesültek. A művelődéstörténeti, névtani és termőhelyi szempontok mellett a gombaismeret tekintetében nem közömbös, sőt, továbbá: a legtöbb ember arra kíváncsi, hogy ehető vagy mérgező valamely szépséges vagy éppen gusztustalan gomba. Ez bizony rázós

téma, mégpedig nemcsak azért, mert a legtöbb ehető és jóízű gombának van olyan ártalmas hasonmása, ami megszólalásig, vagy stílszerűbben: megkóstolásig hasonló, csak következményeiben eltérő. Itt van mindjárt a kékhátú galambgomba, ami Zsigmond szerint lehet ibolyászöld, olívazöld, rózsáslila; valamennyi ehető, de azért érdemes beleharapni, mert ha csípős az íze, akkor gyanús.

Szinte minden gombához tartozik valami érdekes jelenség, ami mellett a szerző nem is megy el szótlánul. Az özlábgombáról például megtudjuk, hogy az erdélyi románok általában mérgezőnek tartják. Talán ennek hatására nevezték a torockóiak és a borszékiek kígyókalapnak, és féltek tőle, de újabban ők is özlábnak mondják, és szívesen fogyasztják. A gombavilág különlegességéhez és titokzatosságához tartozik, hogy a fiatalit dobverőnek nevezik, csak az idősebbet tisztelik özlábnak. De sehol sincs annyi neve, mint Székelyföldön, itt szinte minden településen más néven ismerik.

A különböző gombák cérnára fűzött állapotban történő szárításának módjával a mezei szegfűgombával, más néven csirkegombával, harmatgombával, szegfűgombával való találkozás során ismerkedhetünk meg. Fűves helyeken rendszerint boszorkánykörben, boszorkányfolyásban terem, ezért nevezik Palócföldön lóhúgygombának, Orbaiszéken ökörhúgygombának, Gyimesben táncgombának, Barcaságban hóragombának a karikában termő szegfűgombát, mindez népünk élénk szóalkotó képességét jelzi. Érdekes, hogy a hagyományban szinte mindenhol más néven (búrfagomba, fenyőgomba, őszike, riskó, sinörgomba, vérgomba, stb.) ismert, hivatalosan rizikéknek nevezett gombát a magyar néprajzi tájegységek közül valószínűleg Csíkban és Moldvában, s talán még Felső-Háromszéken és a ma részben Szlovákiába eső, a történeti Gömör és Nógrád vármegye határán lévő Medvesalján kedvelik leginkább. Frissen is fogyasztják, de inkább ecetben, sóban télire tartósítják.

A gombák különös világán belül, talán nyelvtérületünk keleti részén szarvasgombának, a nyugatin inkább disznógombának, földepének vagy földi kenyérnek nevezett, egészen különleges, földben termő, több fajhoz tartozó élőlény a legtitokzatosabb, ami az erdei fák gyökereivel él szimbiózisban.⁴ Tehát a föld alatt kell keresni, de mivel erre emberi érzékszerveink alkalmatlanok, idomított állattársainkét, azoknak is a

4 Két élőlény kölcsönös előnyökön alapuló együttélése.

szaglószervét kell igénybe vennünk, régebben a disznóét, újabban a kutyáét. Ezeknek a gombafajoknak leginkább a módosabb franciák konyháján volt, s talán van is kultusza, hazai viszonylatban pedig a gyergyóiakról és a csikiakról tudjuk, hogy „a szarvasgombászás jelentős jövedelemkiegészítés volt” a gombát gyűjtő székelyek, de még inkább a portéka közvetítésével foglalkozó örmények számára. Foglalkozik vele Lippai János *Posoni kert* című, XVII. században megjelent munkája, továbbá megtalálható a több százados szakácskönyveink ínycsemegeként való csemegéi között is. Piaci értéke miatt a népi hagyományban inkább gyógszerül használták, mégpedig elég sokféle célból, a szerelmi vágy fokozásától a bélgiliszták elűzéséig.

Zsigmond könyvéből sok érdekességet megtudunk a több helyen lófing-gombának, vagy banyaposznak, lúposznak, lórottynak, netán – tisztességgel legyen mondva – picsafüstnek nevezett pöfetegekről. Régi ismerősöm ez a gomba, mert gyermekkoromban, ha családi kirándulásainkon találkoztunk vele, apám sohasem mulasztotta el, hogy némi gunyoros nosztalgiával ne emlékezzen vissza hadifogságnak nevezhető „tanulmányútjára”, amikor az ukrán mezőkön pompás lakomákat csaptak egy-egy görögdinnyényi gombából. Ilyenkor mindig hozzátette, hogy a „szovjet pöfeteg” mennyivel „fejlettebb”, mint a magyar, amit azonban emlékeim szerint sohasem kóstoltunk meg. Zsigmond is úgy írja, hogy a különböző pöfetegeket a Kápát-medencében is ritkán és csak újabban eszik. Amúgy vérzéscsillapítónak vagy más vágott, égett seb kezelésére, méhek füstölésére, gyomormenenés ellen, a vadászok pedig a szélirány megállapítására használják a porát, vagyis a hatalmas mennyiségben termő spóráját.

Az említetteken kívül szerepel még a könyvben több mint kétszer ennyi olyan gomba, amit kevésbé tekinthetünk közismertnek, legalábbis Zsigmond Győző nem ír róluk annyit, mint az eddigiekről, de azért a legtöbbször tud valami fontosat, vagy legalábbis érdekeset. Már hagyományos nevük is felkeltheti figyelmünket, mert megmutatja népünk aprólékos megfigyelőképességét és névalkotó találékonyságát. Csak néhány példa: a szürke pohárgomba a magyar nyelvterület egyetlen olyan gombája, aminek a nevében szerepel az Isten, sőt a Jézus szó is. Főleg Erdélyben ismerik Istenke vékája, Isten kosárcája néven, de Kárpátalján is használatos rá a Jóisten tőcsérkéje név. Érdeemes itt is eltűnődünk, hogy miként járhat számos, egymástól

távol eső térség magyarságának ennyire „egy srófra” az agya? Vagy ilyenkor is a hajdanán egységes hagyományos műveltségünk mára csak néhány szigetszerűen fennmaradt emlékééről volna szó? A júdásfülegombát nemcsak Udvarhelyszéken és Csikborzsován nevezik barátfülének, Szegeden fülgombának, Baranyában nyuszifülnek, számafülnek, de a Bakonyban is zsidófül a neve. Aztán: a ráncos tintagombáról (ganyégomba, harmatgomba, cigánypicsa, békagomba, fővenygomba, stb.) sokan úgy tartják, hogy nem ehető, de Zsigmond elárulja, hogy nem rossz az, csak tudni kell bánni vele: frissen fogyasztva nem okoz semmi bajt, csak nem szabad rá alkoholt inni, mert hallucinációs zavarokat, érzéki csalódásokat okozhat. Szerintem különlegesen szép az a gomba, ami mintha pecsétviaszból készült volna, arról is kapta a nevét. Széken szépasszonykálán a neve, mert ezzel kellett ennie, innia, akinek „félre volt menve a szépasszonyok miatt (szélütés következtében) a szája”. Aztán itt van – mint Zsigmond írja – a „legtélibb” gomba, a szeptembertől áprilisig termő téli fülőke, ami csokrosan terem a korhadó lomblevelű fákon, még behavazva is növekszik, csak nagy fagyban áll le a fejlődése, hogy aztán tovább nőjön, ha enged az idő. Ugyancsak kései, őszi-téli gomba a fenyőpereszke, ami az előbbivel szemben, kizárólag fenyvesekben található, többféleképpen készíthető, kitűnő gomba, de általában csak az Őrségben fogyasztják. Ezzel szemben a szakirodalomban fehércsokros álpereszkének nevezett gombát a magyar nyelvterületen csak Székelyföldön ismerik, ott is csak a magyarok, a román népnek szava sincs rá. Még a nemzetközi gombász-társadalom is megosztott a tekintetben, hogy ehető-e vagy sem ez a pereszkeféle, végül olyasfélében maradtak, mint az egyszeri kupec a vásárban: „ha akarom, vemhes, ha akarom, nem vemhes”, vagyis egyeseknek ízlik, másoknak nem, de közvetlen mérgező hatást nem vált ki. A székelyek egy része is jóízűen fogyasztja, sőt savanyúságnak télire is elteszi ezt a máskülönben gusztusos gombát.

Az ilyen hírek – vagy hiedelmek – jócskán táplálhatják a különféle gombák iránti félreértéseket, s nyilván ez a tudatlanságból fakadó bizonytalanság az oka, hogy a Románia területén érvényes törvények tiltják számos gomba piaci árusítását, a bakterek régi elvéből kiindulva, miszerint „abból soha sem lehet baj, ha le van eresztve a sorompó”. Ez a szakértő gombászok piaci szolgálatáról lemondó hivatalos gyakorlat korlátozza Székelyföldön a más gombákkal nehezen összetéveszt-

hető, sokszor tömegesen, „boszorkánykörökben” termő gombák szélesebb körű hasznosítását. A lombhullató fákon vagy tuskójukon termő pisztrícgomba (bagolygomba, diófagomba, huhugomba, piszpiric, szilfagomba, tarkagomba, stb.) többféle hagyományos felhasználása ismeretes a Kárpát-medencében, hiszen fiatalon finom étel – rántott szelet, vadas mártás – készíthető belőle, sokan savanyúságként használják; Csíkbán, Árapatakon festenek is vele.

Érdekes, hogy míg a magyar nyelvterület nagy részén a nem közismert gombák közé tartozik, a moldvai csángómagyarok körében viszont általánosan ismert és fogyasztott az ott ópintyi, ópentis, opentyála névvel ismert gyűrűs tuskógomba. Nem felejttem el, hogy az 1990-es években a Mátrában tartott Kodály-emléktúrán velünk jövő, Magyarországon tanuló csángó diákok milyen lelkesedésben törtek ki egy-egy ilyen tuskógomba megpillantásakor: ópintyi, ópintyi – kiáltották, mintha régen látott falubeli rokonukkal találkoztak volna. Ez különben a legtöbb népi névvel rendelkező gombafajok egyike, ezek közül – ízelítőül – mindössze 64-et sorol fel a könyv az apetykitől a vásznatkáig, de úgy érzem, hogy a tordai születésű etnomikológus szerző számára a Háromszéken használatos girbegomba név a legkedvesebb.

Végezetül mindössze 23 olyan gombafaj maradt, amikről a nagy tudású Zsigmond professzor is alig tud – vagy közöl – néhány mondatot. Pedig a megjelenési formájuk és a tudományos nevük ugyancsak megindíthatja a fantáziánkat. Például a sárga és a rózsáságú korallgomba szinte biztosan nem a „néptől” kapta a nevét, akik között kevesen lehetnek, akik életükben találkozhattak korallal, ezért ráillőbb a csirkeláb-, a fosató-, a kecskeszakáll-, a macskaköröm-, a petrezselyem-, a seprő-, vagy akár az úrigomba elnevezés. Ezek között olvashattunk a lila színnel megjelölt -tetejű, vagy -lábú, -szárú gombákról, valamint a latin nevében is a phallust emlegető – Phallus impudicus – szemérmetlen szömöröcsög, Háromszéken faszgombaként, Gyergyóban faszógombaként, több helyen pedig lófaszgombaként, a Mátrában ezzel szemben szentannagombaként ismert, igencsak bűdös erdei szömöröcsögről, amit fiatal állapotában boszorkánytojásnak is neveznek. Elgondolkodtató, hogy a szakirodalom által sötét trombitagombaként számon tartott kiváló fűszergomba népi neve – mások mellett – a Bakonytól Székelyföld keleti pereméig trombitagomba, haláltrombita,

kürtgomba, ami jól mutatja, hogy a magyarság távoli csoportjai is mennyire hasonlóan tekintenek környezetükre.

Ezek között a viszonylag szűkszavúan ismertetett gombák között mintha nagyobb számban lennének a más – ehető vagy éppen mérgező – fajokkal összetéveszthetők, mint a tinórura hajazó piros vargánya, a rókaagombához hasonló, ugyancsak ehető sárga gerebengomba, amit Sepsikőröspatakon farkas rókaagombának, Torján szőrös rókaagombának nevez a nép. Végezetül négy olyan gombával zárul a szemle, aminek láttán – hogy úgy mondjam – nem fut össze a szánkban a nyál. Talán nem túlzok, ha azt mondom nem éppen bizalomgerjesztő a külsejük. A csúcsos papsapkaagomba agyvelőszerűen tekervényes, ráncos kalapja miatt talán méltán viseli Borszéken az őszi trottyos népvét, ráadásul „étkezési értéke vitatott”. Hasonlóan nem éppen étvágygerjesztő az árvégű fülöke, bár a fiatal példányok éppenséggel ehetőek, sőt Magyarországon a piacon is árusíthatók. Talán telepeinek fodrossága miatt nevezik a palóc vidéken báránygombának, bárányfejgombának a szaknyelven túskegombaként nyilvántartott fajt. Ugyancsak a letagadhatatlan hasonlóság ihlethette a fodros káposztagomba tudományos nevét, amit a nyugat-dunántúli népi hagyomány is átvett.

Zsigmond Győző könyvének kétharmadában rendkívül gazdag, népi gombászatra vonatkozó ismeretanyagot gyűjtött össze a gyakorlati életből és a szakirodalomból, elsősorban a magyar nyelvterületről a Lajtától a Szeretig. Összesen több mint félszáz gombaféléről (család, nemzetség, faj) kapunk részletesebb vagy szűkszavúbb (rendszerint, leíró, termőhelyi) ismereteket, különös bőségben a gombák magyar néphagyományban, nevezetesen a népi elnevezésekben, a gasztronómia, a medicina területén, továbbá a használati és a dísz tárgyak előállításában, a hiedelmek és a folklór világában betöltött szerepéről. Hatalmas ez az anyag, minden elismerés a szerző gondos gyűjtő- és kutatómunkájának, aminek körültekintő módszeressége és következetessége – engem legalábbis, minden különbség ellenére – Bartók és Kodály népzene gyűjtés iránti elkötelezettségére emlékeztet. S talán még a befejezetlenségével is, hiszen bármilyen imponáló mennyiségű és jelentőségű ismeretanyagról ad számot a bemutatott könyv, nem is merem elgondolni, hogy mekkora hányadát tartalmazza – és mekkorát nem – csak a magyar nyelvterületen fellelhető talán háromezer gomba

világáról. Hiszen tudjuk, hogy még egy tájegységen belül is, ha nem is tér el településenként a gombák neve s a rá vonatkozó hagyományos ismeretanyag, vannak gombák, amelyeket nemcsak a szomszédos, de még egyazon településen is eltérő névvel ismernek, különböznek a vélemények hasznosságukat illetően, s ez a tudás vagy tapasztalat idővel is változik. S hogy erre a relatív hiányérzetre ne legyinthessünk, arról gondoskodik a könyv utolsó harmadát kitevő, talán mellékletnek tűnő, de korántsem mellékes, mintegy 70 oldalnyi anyag, ami tartalmazza a könyvben ismertetett 53 gombafaj jegyzékét, valamint a könyvben szereplő nem kevesebb mint 1650 magyar népi gombanevet, aminek csupán 6-7%-a kérdőjellel megjelölt és – becsületesen bevallva – bizonytalan vagy meghatározatlan. S hogy maga a szerző sem érzi befejezettnek könyve megjelenésével a gombák néphagyományban játszott szerepére vonatkozó ismeretek gyűjtését és kutatását, azt mutatja a könyvnek ebben a részében található, két oldalnyi terjedelmét jóval meghaladó jelentőségű etnomikológiai kérdőív, ami 39 pontjával segíti, segítheti azokat a remélhetően nagyobb számban jelentkezőket, akiknek kedvük támad – a maguk településén, tájain folytatva, kiegészítve, vagy akár megismételve – hozzájárulni a gombák világára vonatkozó hagyományismereti tudásunk bővítéséhez, egy-egy részletnek teljesebbé tételéhez.

Meg kell továbbá emlékeznünk a könyv gazdag vonzó és szakmailag is rendkívül értékes képanyagáról, amiken nem csak a gombák láthatók a felismerést megkönnyítő nézetekből fotografálva, de a legtöbb képen a gomba gondosan kiválasztott környezete, jellegzetes termőhelyének részlete is. S talán itt a helye, hogy elismeréssel szóljak a könyvet megjelentető Tortoma Kiadó nyomdai munkájának minőségéről, ami nagymértékben hozzájárul a kiadvány színvonalához.

Végül föltehetjük a kérdést, mi lehet a célja Zsigmond Győző könyvének azon túl, hogy gyarapítja a gombák magyar néphagyományban játszott szerepével kapcsolatos és az általános műveltség részét jelentő tudásunkat, tehát a benne lévő tudásanyagot megismerve tájékozottabban, hogy azt ne mondjam: műveltebben gyűjthetjük, vásárolhatjuk, hasznosíthatjuk, sőt: fogyasztathatjuk a gyűjtött vagy vásárolt gombákat. Emellett úgy hiszem, hogy mint a hadszínterek katonai szemléin, segítségével áttekinthetjük a témára vonatkozó

ismereteinket, hogy tisztázzuk, felismerjük a gyűjtés és a kutatás legfontosabb feladatait. Vagyis: mi az, amit tudunk róluk, és mi az, amit nem, vagy csak hiányosan. Ezek pedig leginkább: a népi megnevezések ismeretanyagának minél teljesebbé tétele, a történeti anyag rendezése, a velünk történelmi, kulturális vagy földrajzi kapcsolatba került népek etnomikológiai anyagának elmélyültebb megismerése, s a hazai anyag teljesebb, sokrétűbb összegyűjtése. Amihez – nem győzöm hangsúlyozni – a részletes, 39 pontból álló, igen szakszerű, alapos tudásra valló kérdőív szolgál segítségül. Vagyis a bemutatott könyvet a témához „pusztán” érdeklődéssel kézbe vevő olvasók tudásszomjának felkeltése és kielégítése mellett, a témával „tevőlegesen” foglalkozni kívánók számára olyan serkentéssel szolgálhat, aminek – remélem – nehéz lesz ellenállni.

Kép szimbólummal 8., 2021

Pál Sándor Attila

A MAGYARORSZÁGI FIATAL/NEMZEDÉKI
ANTOLÓGIÁKRÓL¹

„Csodálatosképpen egyre nagyobb tömegben jelentkeznek a magyar tehetségek a művészet minden területén. Szinte érthetetlen, mért tódulnak egyre többen az írói pályára s mért vesztik életüket és vérüket ezen a mezőn.”²

Móricz Zsigmond

A hogyan egy társadalomtörténeti alapkönyvben joggal nevezheti Szilágyi Márton a magyar irodalomtörténet-írás lappangó hagyományának a társadalomtörténeti megközelítést³, úgy bízvást nevezhető a magyar irodalom hasonlóan lappangó vagy inkább rejtett hagyományának⁴ az ún. fiatal vagy nemzedéki vagy pályakezdő antológiák története, melyet az alábbiakban röviden ismertetek⁵. Egyaránt szó esik majd prózai és lírai antológiákról, de a fókusz a versgyűjte-

1 „Antológiák népe” címmel szervezték meg 2022. október 14–16-án a XIII. Gyergyószárhegyi Írótábort. Az előadók a jelenségek, fontosabb antológiák bemutatása mentén járták körül a témát. Az alábbiakban az elhangzott előadások szerkesztett változatából közlünk válogatást. (A szerk.)

2 Móricz Zsigmond: Az új írók. In uő. (szerk.): *Mai Dekameron. Az új írók*. Budapest, 1932, Nyugat, 8–9. p.

3 Szilágyi Márton: Irodalomtörténet és társadalomtörténet. Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 559. p.

4 „Az irodalomtörténész a hagyományban mint »rejtett történetben« dolgozik, és csak ennek függvényében az irodalom folyamatos »történetének« területén. Nem a »történet«, hanem a tradíció az irodalomtörténet »világa.«” Bányai János: A költészetértés két aspektusa. In Kabdebó Lóránt – Kulcsár Szabó Ernő (szerk.): *Az irodalomértés horizontjai. Párbeszéd irodalomtudományunk modern hagyományával*, Pécs, 1995, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 308. p.

5 A rejtett hagyomány esetünkben azt is jelenti, hogy ismert, mondhatni kritikai és irodalomtörténeti közhely, hogy akadnak irodalmunkban fiatal szerzői antológiák, melyek hol ilyen, hol olyan módon szerveződtek, felülről, a hatalom által kontrolláltan, vagy önszerveződő módon, ugyanakkor ennek felemlegetésén, némi lamentáláson túl általában nem jut irodalomtörténet-írásunk. Ismert, de folyamatosságában fel nem vázolt, körül nem járt hagyományról van szó.

ményekre esik. Fontos leszögezni, hogy nem, vagy csak érintőlegesen lesz szó írói csoportosulásokról, a nemzedékiség kérdésköréről és a fiatal irodalom, a pályakezdés problematikájáról, ugyanis mindezt disszertációmban bőséggel tárgyaltam, mint ahogy ennek a rövid összesítésnek egy igen bőséges, bibliográfiával is kiegészített változata is olvasható az értekezésben⁶.

Kérdés, mitől „fiatal” és/vagy „nemzedéki” egy antológia? Mindkét fogalom rendkívül problematikus, hiszen sok esetben valójában, szociológiai értelemben nem azonos nemzedékbe tartozó alkotókat fogott egybe egy-egy ilyen gyűjtemény, sokkal inkább a politikai és hatalmi akarat „kényszerítette” őket egymáshoz, s az irodalomtudomány sem tartotta a maga számára irányadónak ezeket a skatulyákat, amikor nyilvánvalónak mutatkozott, hogy nem indokolt. Irodalmi értelemben ugyanakkor összekovácsolódhattak ilyen nemzedékek, akaratuk és feltett szándékuk ellenére. Hasonló a helyzet a „fiatallal”, mint fogalommal. A problematika különösen a hatvanas-hetvenes években, majd pedig a nyolcvanas években kulminált Magyarországon, ugyanis át(irodalom)politizálódása ekkor jár csúcsra, de a kategória objektív mércéi, egyéb aspektusai sem korábban, sem később nem voltak egyértelműek.

Fontos megjegyezni, hogy ez a rövid, felsorolásszerű áttekintés nem vállalhatja magára könnyelműen a teljesség igényét⁷, csupán törekedhet arra, hogy minél több, valamilyen módon érdekes és fontos, fiatal alkotók műveit publikáló antológiáról számot adjon, amely integráns része a magyar irodalmi hagyománynak, és különösen ennek a sajátos, önálló hagyományvonalnak. Az erdélyi fejleményekről, kötetekről bővebben szoltak és szólnak a kollégák, így ezeket nem említem.

A KEZDETEKTŐL

Mindjárt a kezdőpont, „az első” fiatal irodalmi antológia meghatározása igen nehéz, s kérdéses, melyik a magyar irodalomban az az archetipikus antológia, amely minden további gyűjtemény ősképeként tekinthető, s van-e ilyen egyáltalán. Némiképp megkönnyíti a helyzetet,

6 Pál-Kovács Sándor Attila: *„A költő, az igazi, ott kezdődik, ahol különbözik”. Fiatal lírai antológiák a kádárizmusban*. Doktori disszertáció. Szegedi Tudományegyetem, 2020.

7 Erre a disszertációmban tettem – némiképp könnyelmű – kísérletet.

ha megpróbáljuk meghatározni, melyek azok a kritériumok, amelyeknek egy fiatal irodalmi antológiának meg kell felelnie. Eszerint pályakezdő, élete és irodalmi pályafutása elején járó, kötetet még nem, vagy csak egyet vagy kettőt publikált költők, írók együttes fellépését reprezentáló, önálló antológiakötetokről van szó.

Mindezek alapján az első csoportos jelentkezés a magyar irodalomban, méghozzá antológiaformában, legjobb tudomásom szerint a *Bokréta* című gyűjtemény⁸. Debrecenben adták ki 1902-ben, nyomtatta a „Városi nyomda”. Baja Mihály, Gulyás József, Gyökössy Endre, Madai Gyula és Oláh Gábor költeményei olvashatók a kiadványban, mely az azonos nevű irodalmi társaság kötete volt⁹. Összesen négy ilyen gyűjtemény látott napvilágot az évek alatt, a második 1904-ben *Új Bokréta* címmel, a *Harmadik könyv* 1908-ban, tehát *A Holnappal*¹⁰ egy évben a Singer és Wolfnernél, a *Negyedik könyv* pedig ismét Debrecenben, húsz évvel később, 1928-ban, már a Csokonai Kör kiadásában, Pintér Jenő előszavával. Ugyanazok a szerzők szerepeltek az egyes kötetekben, más versekkel¹¹.

Az Oláh Gábor-féle írótársaságot, a kronológiai sorrendet követve *A Holnap* következik, a *Nyugat* megjelenésének évében, 1908-ban, Nagyváradon, A Holnap Irodalmi Társaság kiadásában. Ez az az

8 Egy érdekes, bő egy évtizeddel korábbi antológiát is meg kell itt említeni. Ennek címe *Költők albuma*, mely Radó Antal összeállításában és előszavával jelent meg Budapesten, Lampel Róbert kiadásában, Wodianer Fülöp és Fiai nyomdájában nyomtatva, 1890-ben. „*Jelenkori magyar költők versei*” található a kiadványban, szerzője többek között Abrányi Emil, Reviczky Gyula vagy Vajda János.

9 „Eredetileg csak Oláh, Gulyás József és Madai Gyula alkották a Bokréta körét, s csak később csatlakozott hozzájuk Gyökössy Endre és Baja Mihály. Az antológiának is a *Hármaskönyv* címet szánták. Oláh mindenképp a Franklin Társulatnál szerette volna kinyomatni, mert úgy érezte, ez rangot jelentene. Mivel azonban a debreceni nyomda jóval olcsóbban dolgozott, így emellett döntöttek. A kötet nem pusztán néhány induló költő megmutatkozása, hanem mögötte határozott költészetfelfogás és világkép, a népnemzeti iskola (századfordulós) eszméi, ezek érvényesítésének és megújításának szándéka húzódtott meg”. Oláh Gábor: *Naplók*. Szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta: Lakner Lajos, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2002. 39., 49. lábjegyzet.

10 A két irodalmi társaság között az összekötő kapocs Juhász Gyula volt, aki sokáig úgy nézett ki, hogy „bokrétás” lesz, végül „holnapos” lett. Oláh 2002, 38., 48. lábjegyzet.

11 E revitalizálási, nosztalgizációs, híradási, osztálytalálkozó-jellegű, a végleges és reménytelen kanonizálódásra igényt tartó (vagy épp annak bizonyosságát ezáltal fenntartó és magáénak tudó) újabb és újabb antológiákban manifesztálódó gyakorlat is érdekesen élt tovább olyan irodalmi gyűjtemények esetében, mint például a *Tűz-tánc* vagy az *Elérhetetlen föld*.

antológia, amely alapköve és mintája (lehet) a további ilyen jellegű szerveződéseknek. Mind a kiadvány, mind annak névsora a magyar irodalomtörténet egyik legismertebb és legfontosabb történése a magyar irodalmi modernitásban. Szerzői Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka. Összeállította Antal Sándor. A csoport jelentkezése körül itt is megtalálható a lapalapítási szándék¹², csakúgy, mint a Bokréta-kör esetében, s érdekes adalék, hogy a Holnap Irodalmi Társaság valójában csak a megjelenés után alakult meg¹³, s az is felvetődött, hogy Kosztolányi Dezső és Oláh Gábor is szerepeljenek az antológiában¹⁴. *A Holnap Új versei*, a második könyv már Budapesten jelent meg, a következő évben, 1909-ben a Deutsch Zsigmond és Társa kiadásában.

Említhető a *Jóság* című antológia 1929-ből, melyet a Hoffmann és Társa adott ki Budapesten. A szerzők Lakatos Péter Pál, Sükösd Ferenc, Vajda János, Forgács Antal, Radnóti Glatler Miklós, Dán György, Wagner György, Kalmár Magda és Fekete Alfréd. Fontos egyrészt, hogy ez a könyv egyértelműen „[n]emzedéki vállalkozás volt”¹⁵. Az antológia egyértelműen „Radnótiék körének”¹⁶ kiadványa volt, és az „»1928« beköszöntőjéhez képest jelentős változás, hogy míg abban a nemzedék mint tisztán életkori fogalom jelent meg, itt eszmei programot hirdettek: a jóságét.”¹⁷ Az antológia komoly és kedvező recepcióval bírt.¹⁸

Két évvel későbből egy szintén Radnóti Miklóshoz kötődő, furcsa gyűjtemény látott napvilágot: *Azért is! Harc az öregek ellen*, szól a meglehetősen dinamikus cím, s alcíme is van: *Az elsüllyesztett fiatal magyar irodalom kiáltványa*.¹⁹ Budapesten jelent meg 1931-ben, Hangay Sándor szerkesztésében és előszavával. „Az olcsó kivitelű, újságnymómán készült, zsebkönyv méretű kötet a teljes szellemi zűrzavar terméke.”²⁰

12 Ilia Mihály: A Holnap születése. In Lengyel András (szerk.): *Milyen volt. In memoriam Juhász Gyula*. Budapest, 2009, Nap Kiadó, 97. p.

13 Ilia 2009, 108. p.

14 Ilia 2009, 98. p.

15 Ferencz Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete*. Budapest, 2009, Osiris Kiadó, 130. p.

16 Ferencz 2009, 133. p.

17 Uo.

18 Ferencz 2009, 136. p.

19 Jelezheti ez a generációs és nemzedéki problémák egyfajta időtlenségét vagy inkább régi hagyományát is a magyar irodalomban.

20 Ferencz 2009, 205. p.

Recepciója gyér volt, s irodalomtörténetileg alighanem az a legérdekebb benne, hogy Radnótinak egy meglehetősen érdekes önéletrajzát tartalmazta.²¹

Fontos gyűjtemény a Babits Mihály által összeállított *Uj Anthologia. Fiatal költők 100 legszebb verse* alcímmel, a *Nyugat* kiadásában. „Ez az antológia harminchárom költőnek száz versét gyűjti össze, s a harminchárom közül egy sem idősebb negyvenévesnél. / Új dalos-sereg a magyar költészet szenthegyén, ezek jöttek az Ady-tábornak nyomába. Itt vannak, először jelennek meg így együtt, imponálóan, bizonyítva, hogy a líra nem halt meg, legalább nálunk nem.”²² Kezdi Babits az előszót, s hosszabban is elemzi ennek a rendkívül széttartó, és az ő nemzedékétől elkülönülő generációnak a versképét, formakészsgét. „Ez a kétségtelen és megkapó nemzedéki összhang csinál talán ebből az antológiából is egységes könyvet, bár a legkülönbözőbb származású, színű és szándékú költők vannak benne együtt. Azt gondoljuk, a könyv, úgy ahogy van, jó szolgálatot tesz egy új énekes-csoport bemutatásával, s talán érdekes dokumentuma is marad a magyar líra egy állomásának.”²³ Mindenesetre egyfajta állatorvosi lova a későbbi fiatal irodalmi antológiáknak, olyan forma, amelyet akarva-akaratlanul is rengeteg gyűjtemény követ a további években: a szerkesztő előszava, azt követően a benne szereplő fiatal költők, alfabetikus rendben, ki több, ki kevesebb verssel, majd a végén életrajzi jegyzetek. Mindenképpen meg kell említeni ehelyütt az *Uj Anthologia* párdarabját, amelyet Móricz Zsigmond állított össze az új prózaírók számára, ez pedig a *Mai Dekameron* címet viselte, alcíme *Az új írók*.²⁴ Ez a gyakorlat pedig szintén rámutat egy olyan kiadói gesztusra, amely később jellemző lesz, nevezetesen, hogy a költők mellett *lehetőleg* meg kell mutatni a prózaírókat is, külön antológiában.

21 „Hangy antológiája leginkább egy dadaista viccre emlékeztet, Radnóti önbemutatása, noha láthatólag őt is meglepte a kötet zagyvasága, akaratlanul is ehhez illeszkedik. / *Az Azért is!* antológia mulatságos esete azt mutatja, hogy az alakuló kortárs irodalmi életben milyen nehéz tájékozódni. Az irodalomtörténeti távlatból utólag oly markánsan kirajzolódó erővonalak az élő irodalomban gyakran kuszák. Radnóti élete leglázadóbb évében egy címében ugyan lázadást hirdető, valójában konzervatív és még inkább tökéletesen zavaros antológiában is megjelent.” Ferencz 2009, 207. p.

22 Babits 1932, 5. p.

23 Babits 1932, 11. p.

24 Móricz Zsigmond (szerk.): *Mai Dekameron. Az új írók*. Budapest, 1932, Nyugat.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

1948-ban, a „fordulat évében” rögtön két,²⁵ fontosnak mutatkozó gyűjtemény is megjelent, melyek közül csak az egyik a fiatal írókat tömörítő antológia, míg a másik sokkal inkább képvisel valamiféle grandiózus reprezentativitást. Előbbi a *Röppenj szikra!* című, dinamikus, forradalmi és az optimizmus követelményének megfelelni igyekvő címet viselte, Sebestyén György szerkesztette, a bevezetőt Mikó Zoltán írta. A Magyar Ifjúság Népi Szövetsége kiadásában jelent meg Budapesten. Nem egészen száz oldalas füzetkéről van szó, benne Tóth Gyula, Benjámín László, F. Nagy László²⁶, Kuczka Péter, Aczél Tamás, Darázs Endre, Juhász Ferenc verseivel²⁷. Szerkesztése nem alfabetikus vagy születési kronológia szerinti, hanem ciklusokba rendeződik, egy anyagként kezelve s így strukturálva a fiatal költők verseit (*Ingujjtűrő ifjakknak, Védj a világot!, Fegyverünk a szerszám, A bőség útján, Boldog beszéd*). A másik 1948-as gyűjtemény a Parnasszus kiadásában megjelent *Négy nemzedék* című könyv, alcíme: *Élő magyar költők*. A tanulmányt írta és a költőket bemutatja Sötér István²⁸. Az előszót Sötér húszoldalas tanulmánya követi, majd pedig minden költő neve alatt, versei előtt több-bekezdésnyi, érzékeny miniesztét közölt a kötet összeállítója. „Önállóan” 57 költő szerepel a 350 oldalas kötetben, de ami számunkra fontosabb, a „Születő arcok” című összeállítás a könyv végén, amely a fiatal alkotókat mintegy függelékként illeszti a megelőzőek után, egy, alig másfél oldalas kis bemutatásban szólva róluk.

25 Tudunk még egy mindmáig kiadatlan, Hantai Simon által összeállított kis kiadványról is, mely nemes egyszerűséggel az *Anthologia* címet viselte. Tasi József: Nagy László indulásai. In *Tiszatáj*, 1995/7. 49. p.

26 Természetesen a „későbbi” Nagy Lászlóról van szó.

27 „Ez az antológia a pártegyesülésben kicsúcsosodó úgynevezett fordulat után keletkezett. Polgári vagy népi költőket nem közöl, de itt még igen jó színvonalú, őszinte hit által motivált költeményeket olvashatunk a megváltozott életformáról, s a megvalósítani vélt szocializmus perspektívájáról.” Tasi 1995, 50. p.

28 „A *Négy nemzedék* különös sorsú és különös súlyú költői antológia. Megjelenésekor kritikai visszhangja egyértelműen negatív volt: »az osztályharc élesedése« időszakában, írta Simó Jenő a Csillagban, »nem hisszük, hogy az antológia hasznos lenne a népi demokrácia kulturális fejlődése számára«. Nem sokkal később több tucat költő (és író) évekre kiszorult az irodalmi életből és a köztudatból [...]. A személyi kultusz éveiben az irodalom iránt érdeklődővé-fogékonyvá vált gimnazisták számára a *Négy nemzedék* antikváriumokban hozzáférhető egy-egy példánya volt a híradás a magyar költészet reális értékeiről. [...] A *Négy nemzedék* Sötér István tudtán és akaratán kívül vált egy évszázad alapkönyvévé. Szándéka szerint az élő magyar költészet kritikai bemutatása volt [...]”. Ferenczi László: *Sötér István*. Budapest, 1979, Akadémiai Kiadó, (Kortársaink), 98–99. p.

Rendkívül érdekes, hogy egyrészt éppen az ún. „fordulat évében” tudott megjeleni egy ilyen igen magas színvonalat képviselő, integratív, informatív és fontos összeállítás a magyar líra akkori helyzetéről, s talán kijelenthető, hogy amennyiben a történelem forgószele nem ilyen módon söpör végig Magyarországon, emblematikus gyűjteményévé lehetett volna ez a háború utáni magyar költészetnek. Másrészt voltaképpen nemzedéki antológiáról van szó, még ha nem is abban az értelemben, ahogyan azt használjuk: hiszen nem csupán a fiatal nemzedéket prezentálja ez a könyv, hanem a magyar líra „állapotának” az 1948-as időpillanatban meglévő csaknem teljes spektrumát, s mindezt nem pusztán azzal, hogy egy kötetbe szerkeszti őket, hanem igyekszik az értelmezés és az orientáció különféle ségedegyeneseit is lefektetni.²⁹

1955 a fiatal antológiák szempontjából nevezetes év, bár nem egy lírai gyűjtemény okán. Ekkor fordul elő ugyanis az, hogy egy fiatal írókat tömörítő kötet egy teljes nemzedék névadója is lesz egyben. Az *Emberavatás* című prózaantológiáról van szó, mely az ebben az évben megalapított Magvető Könyvkiadó kiadása. Életrajzi jegyzeteket és előszót is nélkülöző kiadványról van szó, mindösszesen a kolofon tudósít róla, hogy a felelős szerkesztő Szabó Zsigmond volt. A szerzők Császár Klára, Csurka István, Fazekas János, Fábrián Zoltán, Molnár Géza, Nagy Piroska, Örsi Ferenc, Sánta Ferenc, Szabó István, Szabó József, Szántó Tibor, Tóth László és Varga Imre. A névsorból kevesek futottak be értelmezhető karriert, a címadó novellát viszont éppen a később sokra taksált Sánta Ferenc írta. A *Spenót*ot követő akadémiai irodalomtörténet³⁰ bőven tárgyalja a nemzedéket, s az antológiáról

29 „Aligha meglepő, hogy megjelenésekor az antológiának számottevő hatása volt, és Sötér mini-esszéinek megállapításait 1980-ban is vállalni lehetett. Ez annak köszönhető elsősorban, hogy e bevezető szavak célja nem annyira az ítélkezés, mint inkább a méltányos megértés. Még akkor is, amikor olyan alkotóról ír Sötér, aki szemléletmást távolabb esik ízlésétől, igyekszik tárgyilagosan eljárni, a karakterjegyekre összpontosítani.” Veres András: Sötér István, a 20. századi magyar irodalom kutatója. In *Irodalomtörténeti Közlemények*, 117. (2013) 399–408. p.

30 „Hamarosan nyilvánvaló lett ugyanis, hogy nem pusztán néhány író pályakezdésének tanúja lehetett a korabeli olvasó, hanem a tematikai, szemléleti vagy más természetű különbségek ellenére – melyek később a tájékozódás gyakran ellentétes útjaira vitték ezeket az írókat, sőt életművüket is bizonyos értelemben elütő szakaszokra tagolták – egységes, körülhatárolható karakterű és programú nemzedék lépett fel. (...) Indulásuk robbanásszerűen hatott, mégis sokban eltért az új írónemzedékek jelentkezésétől. Nem fogalmaztak kiáltványokat, sőt, nem is ismerték egymást.” Pomogáts Béla: *Az Emberavatás nemzedéke*. In Béládi Miklós (szerk.): *A magyar irodalom története 1945–1975*. III/2. Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó, 965. p.

elnevezett csoportba sorol olyanokat, akik nem szerepeltek a kötetben, ilyen például Galgóczi Erzsébet és Moldova György.

A forradalom leverése és a kádári hatalomátvétel után a líra és a fiatal irodalom tekintetében – legalábbis a Béládi-féle akadémiai irodalomtörténet szerint – egyfajta vákuum volt tapasztalható³¹. Ami a pályakezdők antológiáit illeti, 1957-ben egyetlen ilyen gyűjtemény jelent meg, egy évvel később indikátora lett egy szintén nevezetes, sokat emlegetett, ám nem eléggé körüljárt antológiának. Előbbi a *15 fiatal költő 105 verse*, utóbbi pedig a *Tűz-tánc*³². Előbbi antológia színvonalasabb szerzőket és szövegeket vonultatott fel, az egykorú kritika problémája a költők és a versek apolitikussága volt, s erre érkezett túlzó feleletként, ún. „szektás-balos” irányultsággal a *Tűz-tánc*, amely sokat emlegetett, talán³³ túlbecsült jelentőségű antológiája a fiatal irodalom történetének.³⁴

Mindenképpen megemlítenő az *Első Ének* című, 1968-as antológia, melyet névleg Mezei András, valójában leginkább Kormos István szerkesztett, s a Kozmosz Könyveknél jelent meg, többek között Tandori Dezsővel, valamint a nevezetes *Költők egymás közt*, Petri Györggyel, Oravecz Imrével ugyanebből az évből, reprezentativitásban napjainkig az egyik legjelentősebb ilyen jellegű kötet, mely a Szépirodalminál látott napvilágot³⁵. Szintén fontos a Kilencek sokak által sokszor körüljárt könyve, az *Elérhetetlen föld*, 1969-ből.

1974-et, azaz a *Ne mondj le semmiről* című antológiát követően a két nagy kiadó nem vállalt több ilyen jellegű gyűjteményt – a Szépirodalmi egyáltalán, a Magvető a valamelyest autonómnak tekinthető JAK-füze-

31 „Abban a vákuumban, mely 1957 elején jellemezte költészetünket, egy újonnan fellépő lírikusnemzedék szólalt meg először. Néhányan közülük már 1957 előtt elkezdtek pályájukat, de nem alkottak zárt nemzedéki együttest; ami hasonló vagy közös pályakezdésükben, azt a körülmények hívták életre: a líra eligazító szava iránti általános igény és e költők küldetéstudata.” Fülöp 1986, 93. Kérdés persze, hogy például „a líra eligazító szava iránti általános igény” mégis miben mutatkozott meg ekkoriban.

32 Pál Sándor Attila: Nemzedéki antológiák a Kádár-kor hajnalán. A 15 fiatal költő 105 verse és a Tűz-tánc példája. In Bene Sándor – Dobos István (szerk.): *Az idő alakzatai és az időtapasztalat a magyarságtudományokban. A doktoriskolák V. nemzetközi magyarságtudományi konferenciájának előadásai. (Pécs, 2015. augusztus 27–28.)*, Budapest, 2017, Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 281–293. p.

33 Esztétikailag mindenképpen, irodalompolitikailag aligha.

34 Pál 2017, 292–293. p.

35 S két további része e sajátos sorozatnak: *A magunk kenyéré*n 1971-ből, és a *Ne mondj le semmiről* 1974-ből.

tek sorozat keretében csupán – így jellemzően a Móra Kiadó „leányvállalata”, a Kozmosz Könyvek jelentette meg például a hetvenes évek fiatal „tömegantológiáit” – az elsőkötetes sorozat változatlanul sorjázó kötetei mellett. A területi-regionális (fiatal) antológiák divatja, azok kiadási kedve sem látszott lohadni, legalábbis ami a rendszerváltozás előtti időszakig ívelő időintervallumot illeti. A kilencvenes évek hozott némi visszaesést, a megelőző évtizedek áradása után szinte nagyítóval kell vadászni a gyűjteményeket, majd a kétezres évektől figyelhető meg egy minimális felívelés, de természetesen a kádárizmus kultúrpolitikájának ömlesztett masszáját még csak meg sem közelíti az ifjabb nemzedékeket prezentálni kívánó könyvek sora.

A jelenség maga, hogy tudniillik az irodalom legújabb szereplőit „egy csokorban” mutassák meg, vagy önszántukból mutatkozzanak meg, tehát az igény, a gyakorlat és az elhatározás szinte egyidős a modernitás megjelenésével az irodalomban: az érdekérvényesítésről, a megérkezésről, a kanonizálódásról, az igénybejelentés teréről, az irodalmi mezőben való térfoglalás nem szűnő módjáról van szó, mely valahogyan mindig túlél, s időről időre, a legkülönbélebb időpontokban manifesztálódik egy-egy ilyen gyűjteményben.

1977-ből kell említeni a *Tengerlátót*³⁶, melyet Vasy Géza szerkesztett. A könyv „a teljességre törekedve, egy nemzedék seregszemléjét kívánja nyújtani”. Ötven szerző szerepel az antológiában, ami tizenkettővel több mint az *Első Ének* költőinek száma – Vasy Géza akarva-akaratlanul is ezt a hagyományt folytatja, nem az *Elérhetetlen földét*, és nem is a Szépirodalmi antológiáét. A szerkesztő kritériumai szerint azok „szerepelnek itt, akik életkoruk szerint is fiatalnak számítanak még – tehát az antológia szerkesztésekor, egy-két kivételtől eltekintve, nem idősebbek harmincöt évesnél –, s egyúttal már bizonyították is tehetségüket.”³⁷ Az előszóban Vasy értekezik egy bekezdés erejéig a „fiatal” jelző elégtelenségéről, mindezzel bizonyítva az irodalomkritika, az irodalomtörténet és az irodalompolitika helybenjárását: nincs jobb, új fogalom, nem történik semmi. Feleleveníti a korábbi antológiákat, konferenciákat, ankétokat, az önálló kötetek sorát és a *Mozgó Világot*. A szerzőgárda legfontosabbjaiként Apáti Miklóst, Kiss Annát, Kiss Benedeket,

36 Vasy Géza (szerk.): *Tengerlátó*. Budapest, 1977, Kozmosz Könyvek.

37 Vasy 1977, 6. p.

Nagy Gáspárt, Rózsa Endrét, Utassy Józsefet és Veress Miklóst jelöli meg, valamint három irányzatra osztja a nemzedéket poétikák szerint: tárgyias-leíró, látomásos-szimbolikus és tárgyias-absztrakt, majd pedig neveket is rendel melléjük, hangsúlyozva, hogy át-és-átjátszanak ezen kategóriák minduntalan egymásba.

Az irodalompolitikában, az irodalomirányításban a kádárizmusban végig megfigyelhető sajátos antológiapolitikának, pontosabban a népfrontos jellegnek a csúcra járatásaként értékelhetjük a *Tengerlátót*, mely a permanens megkésettésben belül is megkésett, hiszen nehezen belátható, miért szorultak még ilyen antológiakarámok közé bizonyos szerzők, akik már saját „brand”-jüket és írói karrierjüket építették. Az antológia befogadástörténetének, mely nem túlzottan bőséges és pozitív, rendkívül fontos és érdekes tétele Zalabai Zsigmond írása,³⁸ mely 1978-ban jelent meg, *A Hét* című lapban. Lényegében egy nyílt levélről van szó, mely Vasy Gézához, a kötet szerkesztőjéhez szól.

Zalabai az előszó által ígért nemzedéki seregszemle igényéből kiindulva vezeti fel, hogy miféle problémákat lát ezzel kapcsolatban. A *Tengerlátót* szétgöngyölíthető térképnek nevezi, amely eligazítja a hetvenes évek fiatal magyar lírájában, azazhogy: a hetvenes évek fiatal „MAGYARORSZÁGI” lírájában (e szót kiemelve). „S a »magyar költészet« és »magyarországi költészet« fogalmának fölvetésével, elhagyva a kiterőt, haladjak immár toronyiránt. A sűrűjébe annak a szemléletnek, amely a »magyar« költészetet a »magyarországi« – Magyarországon írott és kiadott – lírával azonosítja, figyelmen kívül hagyva azt a tényt, hogy az irodalom alapanyaga és közege a nyelv, mindannyiunk édes anyanyelve, amely pedig tudtommal egy és oszthatatlan.”³⁹ Mint írja, a *Tengerlátó* a magyar líra tengerét a Balatonra lokalizálta. A különféle fontos határon túli antológiák számbavétele után olyan neveket is felsorol a szerző, akik nincsenek benne, holott deklaráltan teljességre törekvő az előszó szerint az antológia. Egyetlen határon túli sincs benne, mondhatni: természetesen, az ismert politikai konstelláció, tabusítás, a kádárizmus belügyekbe „be-nem-avatkozó”, a szomszédos, baráti szocialista országok érzékenységre tekintettel lévő nemzetiségi politikája miatt. Ehhez képest érdekes és jogos Zalabai felvetése,

38 Zalabai Zsigmond: Ki lát meg minket? In *A Hét*, 1978/52. 11. p.

39 Zalabai 1978, 11. p.

hogy akkor az ő fiatal költőik, akik éppen beleesnek ebbe a nemzedékbe, vajon kevésbé volnának jók, értékesek vagy fontosak? A jelenség kárhóztatása és némi helyzetelemzés után a szerző kifejti, hogy nem arra gondol, hogy a közeg sikerkönyvei jelenjenek meg Magyarországon, hanem pont az ilyen és ehhez hasonló antológiák tudnának rengeteget tenni az ügy érdekében. Külön ki is emeli a *Körkép* és a *Szép versek* antológiákat. Érdekes és szimptomatikus, hogy ez a fajta, már ekkor igényként megfogalmazódó nyitás majd csak a nyolcvanas évek közepe-vége táján jön el – persze előtte is közölnek határon túli költőket és írókat, elvértve, illetőleg feltéve, hogy áttelepültek.

Az írás zárása is fontos: „A kortársi egyetemes magyar irodalom egybelátása nemcsak a nemzetiségi magyar irodalmakat gazdagítaná persze; gazdagodnék általa a nemzeti literatúra is, hiszen az eddiginél szervezettebben épülhetnének beléje azok a szellemi értékek, hatások, amelyeket egy-egy nemzetiségi magyar irodalom a cseh, a szlovák, a román, a szerb-horvát írásbeliségből olvasztott magába, új formákkal, kifejezőeszközökkel, motívumokkal, sajátos nemzetiségi élményvilágot tükröző témákkal s békés együttélésre szólító etikai imperatívusszal töltve föl a magyar nemzeti irodalmat. A szellemi értékeknek ez a jótékony áramlása pedig már a nemzeti keretnél is nagyobb egység: a szocialista Közép-Európa közös ügye, közös érdeke kell hogy legyen. / Tudván, hogy antológiák és Szép versek kötetek a következőkben is születnek, kérdezzük, kérdezzük újra: / Ki látott minket? / Ki lát meg minket? / Baráti üdvözlettel: Zalabai Zsigmond”⁴⁰ Zalabai mondhatni elegánsan és ravaszul elkerüli az irredentizmus, nacionalizmus, sovinizmus és további, a nemzetiségi kérdés bármiféle felvetése kapcsán ekkoriban hangoztatott esetleges vádat azzal, hogy az internacionalizmus jegyében érvel amellett, hogy egységes, a határontúliakat is integráló magyar költészetet, magyar irodalmat kellene felmutatni, mintegy a haladó, szocialista ideálokat szem előtt tartva.

Alig két évvel követte a *Tengerlátót* a hasonlóan monstruózus, szintén Vasy Géza szerkesztette és szintén a Kozmosznál napvilágot látott *Madárúton*⁴¹ című antológia. Vasy ezekben az években tapasztalható igen nagy aktivitását jelzi, hogy 1981-ben az ő szerkesztésében és

40 Uo.

41 Vasy Géza (szerk.): *Madárúton. 45 fiatal költő*. Budapest, 1979, Kozmosz Könyvek.

válogatásában lát napvilágot egy központi, szintén monstuózus prózai antológia is, *A medveölő fia*⁴², mely deklaráltan a *Tengerlátó* epikai párdarabja kívánt lenni, s egész egyszerűen mintegy a hatvanas évek végétől, hetvenes évek elejétől kezdve sorjázó prózai antológiák szerzőgárdája nagyválogatottjának tűnik.

Fontosnak tartom megemlíteni az 1981-es évből a *Folyamatos jelent*⁴³. Az 1970-ben indult Magyarország felfedezése című szociográfia-sorozatban megjelent gyűjtemény egyrészt kiváló szerzőket vonultat fel,⁴⁴ másrészt azt példázza, hogy a „fiatal” végtelenül problematikus meghatározása még olyan, irodalom, publicisztika és tudományosság határán egyensúlyozó, nagy hagyományú és sajátos műfajokat sem hagyott érintetlenül, mint a szociográfia.

Az 1982-es év a JAK-füzetek indulásának éve, ekkori a nevezetes *Ver(s)ziók*⁴⁵ is, mely talán az első igazán szövegközpontú gyűjtemény, melynek nem elsősorban az életkor, a nemzedékiség, vagy a homályos „fiatalság” adja szervezőelvét, hanem az invenció, a kísérletezés, s nem mellesleg az első olyan gyűjtemény, mely érdemben figyel a határon túli magyar irodalomra.

Az 1986-os év a magyar irodalomban a fiatal antológiák évének mondható. Sem előtte, sem utána nem jelent meg egy adott évben több, hasonló jellegű gyűjtemény, számszerűen 7 darab. A József Attila Kör (s így, ekkor még a Magvető) esetében úgy tűnik, nem az 1982-es *Ver(s)ziók*, hanem a *Lélegzet* „szakított át” egyfajta gátat: három csoportreprezentáló antológia is megjelent a füzet sorozatban. Ezek az *Üdvözet*⁴⁶, a másik élő folyóirat, a Fölőspéldány antológiája⁴⁷, valamint a „Kováts!”⁴⁸, mely a *Jelenlét* című egyetemi folyóirat körének gyűjteménye. Ugyanakkor nem élesen elváló csoportokat látunk: sok

42 Vasy Géza (szerk.): *A medveölő fia. Fiatal prózaírók antológiája*. Budapest, 1981, Kozmosz Könyvek.

43 Berkovics György – Illés Endre – Gondos Ernő – Mocsár Gábor (szerk.): *Folyamatos jelen. Fiatal szociográfusok antológiája*. Budapest, 1981, Szépirodalmi Könyvkiadó.

44 Többek között Berkovits György, Csalog Zsolt, Hajnóczy Péter és Tar Sándor is szerepel a gyűjteményben.

45 Kulcsár Szabó Ernő – Zalán Tibor (szerk.): *Ver(s)ziók. Formák és kísérletek a legújabb magyar lírában*. Budapest, 1982, Magvető Kiadó.

46 Elek István (szerk.): *Üdvözet*. Budapest, 1986, Magvető Kiadó.

47 Parti Nagy Lajos (szerk.): *Ká! Ká! Ká! – a Fölőspéldány gyűjtése*. Budapest, 1986, Magvető Kiadó.

48 „Kováts!” – *Jelenlét-revü*. Budapest, 1986, Magvető Kiadó.

az átfedés és az „átjátszás”. Fontos, hogy az olvadással, a kultúrpolitika lazulásával az antológiapolitika immáron nem ragaszkodott foggal-körömmel a központi gyűjteményekhez, s egyre inkább teret engedett a (fél)autonóm törekvéseknek – nem is igen tehetett mást, fókuszpontjai és problémái pedig más területekre estek már a nyolcvanas évek második felétől.

A rendszerváltozás évéből még két antológiát említek, az egyik a nemes egyszerűséggel *Fiatal írók könyve*⁴⁹ elnevezésű kiadvány, a másik a szegedi egyetemi folyóirat, a *Harmadkor*⁵⁰ antológiája. A kádárizmus végén, a rendszerváltozás(ok) hajnalán már egyik sem központi antológia, s már régen nem nagy kiadók adják ki a köteteket. A gazdasági-politikai átmenettel, történeti cezúrákkal természetesen nem minden esetben párhuzamosak vagy szinkrón jellegűek az irodalmi változások, jelen esetben viszont tagadhatatlan, hogy 1989-cel, pontosabban már kicsit korábban datálhatóan a fiatal irodalmi antológiák korszakának is leáldozott. Ahogyan az „ifjúsági probléma” sokadlagossá vált, s a hatalmi-politikai rendszernek sokkalta égetőbb problémái adódtak, úgy vált a kérdés marginálissá, majd voltaképpen semmissé: a nyolcvanas évek végének antológiái mintha valami erőtlen hagyomány élesztői, folytatói kívánnának lenni csupán: emlékeznek rá, hogy egyfajta szokásként, ritusként, eljárásként fiataloknak „illik” időről időre így bemutatkozni, de nem igazán tudni már, miért, mi ennek az értelme, a háttere, a célja.

NAPJAINKIG

A kilencvenes években régen tapasztalt hiányát látni csupán a fiatal irodalmi antológiáknak. Disszertációs gyűjtésem szerint mindösszesen öt kiadvány látott napvilágot, melyek e hagyomány folytatóinak tekinthetők. Rögtön 1990-ben a fiatal vajdasági prózairókat repre-

49 A kiadvány egyébként rendkívül fontos, illetve a benne szereplő szerzők némelyikének későbbi műveinek, pályájának ismeretében az lehetett volna. Ráadásul feloldotta a próza-líra-értekező próza hagyományos és rigorózus elkülönítését, egy közel azonos életkorú merítésből próbálta műfajtól és műnemtől függetlenül felvonultatni a legjobbakat. Kőrössi P. József – Takács József (szerk.): *Fiatal írók könyve. Versek, novellák, esszék*. Budapest, 1989, Holnap Kiadó.

50 Szántó István (szerk.): *Harmadkor antológia 1989*. A Harmadkor melléklete. Szeged, 1989.

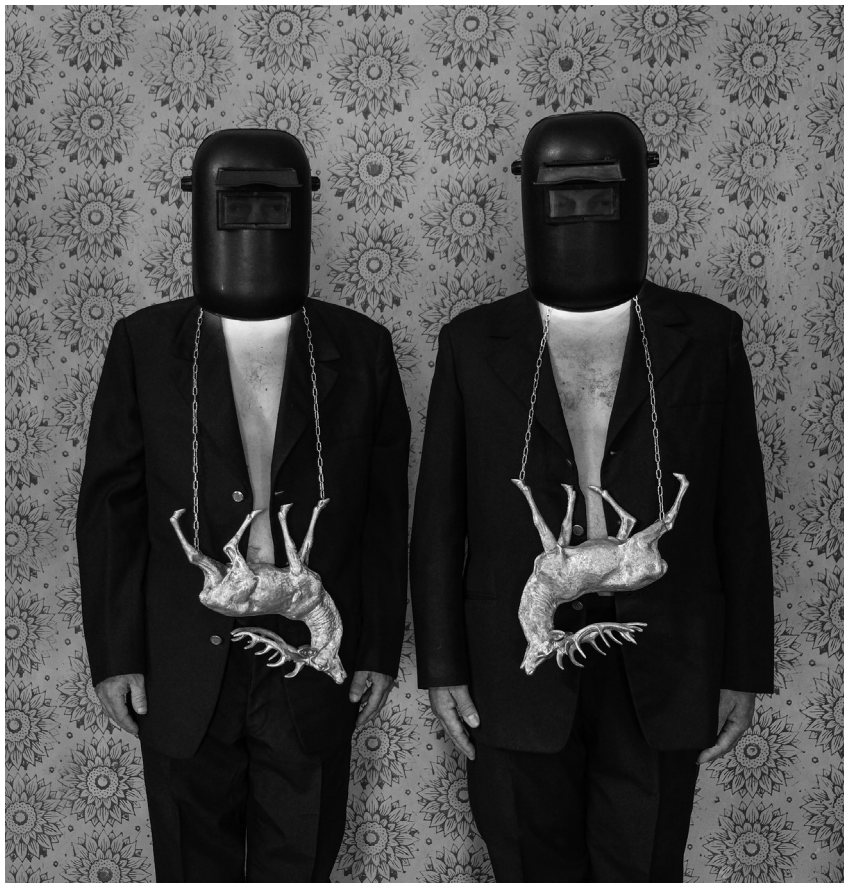
zentáló *A varázsszobor*⁵¹, 1992-ben a regionális *A megértés nehézségei*⁵², 1993-ban a *Piknik a Szaharában*⁵³, 1994-ben a *Táncrend*⁵⁴, valamint 1998-ban a Palatinus sorozatában megjelent, a Sárkányfű című folyóirat nemzedéke környékét s a velük egyidőseket „egybegyűjtő” *Köztéri mulatság*⁵⁵.

A kétezres évektől napjainkig is hasonló szórtság jellemzi a fiatal irodalmi antológiák további történetét. E kötetek emlékezetében és recepciójában halványan élnek a szocializmus időszakának kötetei, a hagyományban való elhelyezkedésben, a legitimitás, a szükségesség vagy pusztán az értelmezési keret tekintetében.

Felsorolásszerűen említve csupán, fontos 2007-ből a JAK-füzetek sorozatában megjelent *Egészrész antológia*⁵⁶, majd egy évvel később a Palatinusnál a *Használati utasítás*⁵⁷. Közhely mára a Telep-csoport jelentősége a kétezres évek második felének, valamint a kétezer-tíz évek elejének fiatal költészetében, ugyanakkor 2009-es antológiájuk, mely mintegy záróakkordja volt a csoport egységes létezésének, maga mint korpusz és könyvtárgy nem bírt akkora jelentőséggel, mint a csoport, s az általa preferált költői nyelvek, poétikák és hagyományvonalak, nem beszélve a működésmódról, mely a blogformában, a kommentárookban, a kvázi nyilvános műhelymunkában, az interneten öltött testet, így merőben új dinamikát adva a fiatal költői csoportosulások szerveződésének és üzemelésének.⁵⁸

-
- 51 Toldi Éva (szerk.): *A varázsszobor. Fiatal prózairók könyve*. Újvidék, 1990, Forum Könyvkiadó.
 - 52 Monostori Imre – Tóth László (szerk.): *A megértés nehézségei. Komárom-Esztergom megyei pályakezdő költők*. József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya, 1992.
 - 53 Kulcsár Ferenc (szerk.): *Piknik a Szaharában. Fiatal írók antológiája*. Dunaszerdahely, 1993, Liliium Aurum – Nap Kiadó.
 - 54 Bence Ottó – Fejér Balázs – Ficsku Pál (szerk.): *Táncrend*. Budapest, 1994, Törökfürdő Alapítvány – Seneca Kiadó.
 - 55 Fogarasi Zsolt – Kovács Eszter (szerk.): *Köztéri mulatság. Fiatal írók antológiája*. Budapest, 1998, Palatinus Kiadó.
 - 56 K. Kabai Lóránt (szerk.): *Egészrész. Fiatal költők antológiája*. Budapest, 2007, József Attila Kör – L'Harmattan Kiadó.
 - 57 Reményi József Tamás – Turczy István (szerk.): *Használati utasítás. Versantológia*. Budapest, 2008, Palatinus Kiadó.
 - 58 E minta alapján a későbbi években több hasonló költőcsoportosulás is alakult, melyek aztán önálló antológia, kiadvány nélkül szüntek meg, például az Előszezion, a Kórhinta Kör vagy a Gömbhalmaz csoport. Keresztesi József (szerk.): *Telep-antológia*. Budapest, 2009, Scolar Kiadó.

A legutóbbi, általam ismert magyarországi „fiatal antológia” a 2015-ben megjelent *R25*⁵⁹, mely életkori alapon határozta meg a gyűjteményben szereplők körét: 25 évvel a rendszerváltás után, a rendszerváltás évében vagy utána született fiatal magyar lírikusokat vonultatott fel.

Ketten szarvassal a nyakukban, 2022

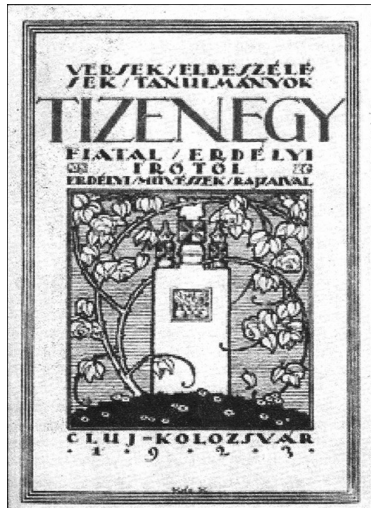
59 Áfra János (szerk.): *R25. A rendszerváltás után született generáció a magyar lírában*. Budapest, 2015, József Attila Kör – prae.hu

Sántha Attila

A TIZENEGYEK ANTOLOGIÁJA ÉS A „SZÉKELY MÁGIKUS REALIZMUS”

A Trianon utáni Erdély irodalmának egyik kevésbé ismert, ám hatásában annál fontosabb kiadványa az úgynevezett *Tizenegyek antológiája*. 1923-ban jelenik meg egy meglehetősen fantáziátlan című, mi több, igazából címtelen antológia (*Versek – elbeszélések – tanulmányok tizenegy fiatal erdélyi író-tól erdélyi művészek rajzaival*. Cluj – Kolozsvár, 1923, a továbbiakban *Tizenegyek*), amely Balázs Ferenc, Dobai István, Finta Zoltán, Jakab Géza, Jancsó Béla, Kacsó Sándor, Kemény János, Maksay Albert, Mihály László, Szent-Iványi Sándor, Tamási Áron írásait tartalmazza.

A szerzők közül később hárman értek el az irodalom területén kimagasló eredményeket (Kacsó Sándor, Kemény János, Tamási Áron), a csoport vezetője, Balázs Ferenc pedig gondolkodóként, társadalomformálóként lett Erdély egyik meghatározó személyisége. Dobai Istvánra elsősorban mint lelkészre emlékezünk, Finta Zoltánra újságíróként. Jancsó Béla orvos lesz, ám az ő kritikái, tanulmányai azok, amelyek mentén jobban megérthetjük a kor dilemmáit; irodalmi és művészeti tárgyú írások halála után Mikó Imre adta ki *Irodalom és közélet* címmel (1973). Jakab Géza később könyvtáros, Maksay Albert sokat közöl, a kolozsvári református teológia tanára. Mihály László újságíróként és szerkesztőként tevékenykedik. Szent-Iványi Sándorra mint unitárius püspöki helynökre, egyházi íróra, történészre, politikusra, az amerikai magyar közélet meghatározó alakjára emlékezünk.

Az antológiához, annak elő- és utóéletéhez köthető írásokat Cseke Péter gyűjtötte kötetbe (Cseke Péter /szerk./: *A Tizenegyek: egy antológia elő- és utóélete*. Kriterion, 2003, a továbbiakban Cseke 2003), megteremtve a lehetőségét a további kutatásoknak.

A SZÉKELYEK ÖSSZEÁLLNAK

Balázs Ferenc unitárius papnövendék (Kolozsvár, 1901 – Torda, 1937), a csoport informális vezetője küld egy levelet Benedek Eleknek 1923. március 2-án, ebben meséli el, hogy a Kolozsváron tartózkodó székely fiatal írók létrehozta egy csoportot: *„Itt Kolozsvárt vagyunk fiatal írók egypáran, a 27 év körül. Ki alatta, ki felette. Fel is sorolom a nevüket, lehet, hogy Elek bácsi jó részétől már olvasott is egyet-mást. Kacsó Sándor mikházi (Nyárádmunte) születésű, erős székely érzésű novellákat és verseket ír, kizárólag – eddig – a Pásztortűzbe. Mihály László székelyudvarhelyi gyerek, verseket ír a Pásztortűzbe és a Hírnökbe. Most legújabban Hóvirágok címen verskötetet fog kiadni. Jancsó Béla háromszéki származású, erős, tömör stílusú és újszerű témájú tanulmányokat ír a Keleti Újságba, Pásztortűzbe. Tamási Áron farkaslaki, pompás székely nyelvű és erejű elbeszéléseket ír a Keleti Újságba. Szent-Iványi Sándor marosvásárhelyi, novellákat ír urambátyámos időkből a Pásztortűzbe és a Keleti Újságba. Dobai István máréfalvi születésű, verseket ír, egy kis kötetet Messiások címen ki is adott. Én magamat is ide számítom, aki tanulmányokat és meséket írok. És szentgericei Jakab Géza, versfaragó”* (Cseke 2003, 11.).

Balázs szükségesnek tartja, hogy hangsúlyozza, a csoport tagjai mindannyian székelyek (ez amúgy fontos információ a mai kutató számára is, mert többen közülük családi okokból nem Székelyföldön születtek, így ezt nem tudhatnánk): *„Nem is képzeli Elek bácsi – vagy dehogyis nem –, hogy milyen közel érezzük magunkat egymáshoz, s mennyire tudjuk hivatásunkat mi, akik egytől egyig székelyek vagyunk.”* (Cseke 2003, 11.).

Balázs 1923. ápr. 17-én már azt írja a nagy mesemondónak, hogy *„egy 20 éves antológiát akarunk kiadni, amellyel egy elhatározó lépéssel belelépjünk magyar közösségünk, fajunk tudatába mint új és magyar irodalmi ígéretek. Azt akarjuk, hogy lélegzeljenek föl s lelkesedjenek élővé, látván, hogy az új ígéretek az ő véreből erednek, s az új célok és tervek és*

akaratok, amik életté válhatnak, ha ő is meri akarni, neki készített és álmódott célok, tervek és akaratok.”

Itt kapunk magyarázatot arra, hogy miért címtelenül jelenik meg a kötet. Balázs elmondja, hogy gondolkoznak valami jellemző szón, szókapcsolaton, amelyik a székelységet fejezze ki („*Olyan cím kell, amelyből kisugározzék székely-magyar voltunk s céljaink.*”), de azt is, hogy az antológiának „*azonban még címét nem találtuk*”. (Cseke 2003, 13.) (Hadd jegyezzem meg kissé szarkasztikusan: tizenegy székely embert össze lehet szedni, hogy egy irányba húzzon, de hogy ugyanazt is mondja, az már teljes képtelenség.)

A „SZÉKELY IRODALOM” MINT A MÁGIKUS REALIZMUS FEDŐNEVE

Az antológiában számos írás foglalkozik a kor legfontosabb irodalmi kérdésével, azzal, hogy a Trianon utáni időkben milyennek is kell lennie egy kényszerűségből saját lábra álló irodalomnak.

Balázs Ferenc az *Erdélyi magyar irodalom* című esszéjében egyértelműen a sajátosságok felmutatásában látja ennek az irodalomnak az értelmét: „*irodalmi nyelvet minden magyar vidék nyelvéből teremtettek ugyan az íróink, azonban azok a kijelentők, akik valamely vidéknek – talán a Felvidéknek, talán Erdélynek – a földjéből, öleléséből, lelkéből szakadtak, sohasem annak az általánosba egyenlített magyarnak a lelkét szikráztatták, hanem mindig annak a kis földszigetnek, amely őket kidobta*” (*Tizenegyek*, 8.).

Ez a fajta értelmezés megegyezik a politikai transzilvanizmus eszméjével is, amely az erdélyi régió érdekeinek érvényesítését szorgalmazta, s amely az irodalom síkján „*a kényszerűen önállósult magyar szellemi élet megteremtését és intézményeinek kifejlesztését tűzte ki céljául, s a programja nyomán született művekben is »Erdély lelkét« kívánta a szépirodalom eszközeivel kifejezésre juttatni.*” (Pomogáts Béla: *Viták áramában*. In *Jelszó és mítosz*. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta Pomogáts Béla. Marosvásárhely, 2003, 17.)

A gondok akkor kezdődtek, amikor „Erdély lelkét” közelebről is meg kellett határozni. Balázs Ferenc másik tanulmánya, a *Székely mitológia* ugyanis már egy olyanfajta transzilvanizmus-felfogást mutat fel, amelyik a székelységre illik (és kevésbé a többi erdélyi magyarra): „*Fogjuk kezünkbe azokat a lélekdarabokat, amelyeket pennájuk csákányá-*

val zengő szavú székelyek fejtettek le lelkük sziklájából. Azokat az ősi, székely földből fejet emelt, erős, földszagú, csillagokba néző, szikrázó, zengő elbeszéléseket, amelyeknek mámorosa ma minden földből nőtt székely... A székely magába zsúfolta eddig minden erejét; világraszóló nagy emberei, kincsenek hírülvivői nem fakadtak eddig testéből erői arányában... Íróit most küldi a világba seregestül. S hogy bennük ősi visszaemlékezések élőkké elevenednek, mitológiák fénye zuhog rájuk, mint tisztán ébredő reggelen, ez a székely faj hatalmas életakarátát jelenti.” (Tizenegyek, 20.)

Ha jobban belegondolunk, Balázs Ferenc – anélkül, hogy ezt kimondaná – úgy tartja, hogy azokat a sajátosságokat kell felmutatni, amelyek különböznek az összmagyartól, amelyek érdekesek lehetnek más magyarok számára is, s amelyek az ő (és társai) esetében a székely sajátosságok. Balázsnak az *Erdélyi magyar irodalom* című esszéje után – mely a sajátosságok képviselőjére teszi a hangsúlyt – nem is igen volt más választása, mivel Kós Károly kalotaszegi vagy a bánásiak ottani sajátosságai ugyanolyan távol álltak tőle, mint Kalotaszegtől Budapest.

Balázs ezek után bővebben is kifejti, hogy mit ért az irodalmi székelységen: „*Tamási Áron munkája (...) a legtisztábban mutatja ezeknek az új fényeknek a sajátosságait... Dakó Bálint mond és cselekszik, de ezek a szavak bűvös értelmű igék, a cselekedetek varázslatosak – ettől kezdve hamar kiviláglik, hogy a valóságba el nem helyezhető az, ami történik. Ez nem valóság, nem mese, hanem mitológia. És ennek a tudatosra most bontakozó faji léleknek a mélye ugyanaz, mint a mitológiákat teremtő ősi görögöké és germánoké. Gyermekes, mert minden dolgot magához ölel; fiatalos, mert most induló, merész léptei vannak, s férfias, mert töretlen erői hatalmasok. Ez a lélek, amikor megnyilatkozik, mitológiákat zsúfol maga elé. Ezért e székely fiak irodalma: székely mitológia.*” (Tizenegyek, 20.)

Ahogy megjelenik az antológia, azonnal elkezdődik a vita a „székely irodalom” kapcsán. Tompa László az *Ellenzék* 1923. szeptember 23-ai számában *Elvek és vélemények*. Az új erdélyi irodalom cím alatt azt mondja, hogy az antológia szerzői a székely irodalmat egyfajta irodalmi irányzatként képzelik el (ugyanúgy, mint például az expresszionizmust – S. A.), s ami Tamási Áron művei esetében nagyon jól bejön, a mások (a követők) esetében izzadtságzagot eredményez: „*Egy idő óta néhány fiatalabb erdélyi író – egy őseredeti, különlegesen székely elbeszélő tehetség*

kezdése nyomán – érdekes feladat megvalósításával próbálkozik. Ez egy külön székely mitológia irodalmi megteremtése. E cél érdekében, stílusukat a népballadák sajtószerű szaggatott ütemére kialakítva, homályoskodó miszticizmusával megterhelve s egyes újonnan felkutatható mondai, népmesei motívumok beolvasztásával is, több írásműben – különösen prózában – igyekeztek az alapozás munkáját megkezdeni. Az elhatározás maga kétségtelenül dicséretesen jószándékú és nemes ösztönű, a baj csak az, hogy az egész túlságosan elhatározásszerű, a mód, a hang, a témakör pedig túlságosan elzárkózóan speciális. Az ily specialitásban pedig, ami egyiknél lélekből jövő természetesség, az a többenél magára erőszakolt mesterkéeltség lenne.”

Az antológiában csak esszékkel jelen levő (Petőfiről, Baudelaire-ről, Romain Rolland-ról, az expresszionizmusról szóló), az ottani írásai alapján székelykedéssel nem gyanúsítható Jancsó Béla ezek után az *Ellenzék* 1923. december 23-ai számában kifejti, hogy mit is ért ő székely irodalom alatt. Azt mondja, ami Erdélyben igazán érdekes, az székely: „Amit erdélyiségnek neveznek, legtisztább alakjában a székely psziché az. A sokféle viszonytól szétdobált, sokféle kultúrától módosított általános erdélyi típussal szemben ősi lelke anyagán Erdély lelke kontúrjait legtökéletesebben őrző. Nem egyéb volt hát a székely irodalom kimondása, akkor, amikor még nincs, mint mélyben kutató hosszú lét után reabukkanás a legősibb, legtisztább érre, mely egyenest, s keveretlenül e föld szívéből hozza a vért.”

Jancsó egyetért azzal, hogy a székely irodalom esetében (is) jelenhetnek meg „Göre Gáboros és Vas Gerebenes partikularizmusok”, de szerinte ezek minden irodalmi áramlat velejárói. Nem is tagadja, hogy itt új irodalmi irányzatról van szó, amelynek meg kell küzdenie a saját létjogosultságáért, mint bármelyik másik irodalmi mozgalomnak: „Természetes, hogy először a külsőségeket vesszük észre. A nyelvi sajátosságokat, a szokást. De ha életképesség van az új irányban – és az ezen a tényen fordult meg – a felületes sajtóságon túl meg tudja találni a mögéjük bújó lelket, a különös szokások közt azt, amely mögött mélyen ott van az illető népcsoport pszichéje, azt, amely életének egy állandó mozdulata, s a nyelvi sajátosságokban azt, amelyik az ilyen plasztikusan tömörített életmozdulatot saját színével szuggerálhatja. Az esetlegességeken túl így elérkezik az illető népcsoport életének nagy kérdéseire, az örök emberi ösztönök itt

való megnyilvánulásához, és akkor szokás és szó nem választ el többé, hanem éppen elhitehető erejévé válik az életválságoknak.”

Mindaz, amit Jancsó a (székely) irodalom lényegének nevez: egy népcsoport élete nagy kérdéseinek megválaszolása, az örök emberi ösztönök visszaadása túlmutat az erdélyi irodalom partikuláris, földrajzi jellegén, és azt sugallja, hogy itt ténylegesen is olyan gondolkodó emberekkel állunk szemben, akik az irodalom alapkérdéseiről beszélnek a székely irodalom kapcsán. Kijelenthetjük, hogy igazuk van a vádlóknak, hogy itt új irodalmi irányzatról van szó a „székely irodalom” fedőnév alatt.

Mint a recepcióból is kiderül, a csoport leglokálisabb és egyben legegyetemesebb alkotója Tamási Áron, ő az antológia meghatározó egyénisége, és az ő írásaira hozzák létre azt az elméleti anyagot, amely segít Tamási műveinek befogadásában. Mivel Tamási székely, a székelység gondoljai, s ugyanúgy hiedelmei, hagyományai nélkül ez az irodalom nem érthető meg.

A KULCSSZAVAK

Ha figyelünk a Tamási művei kapcsán felbukkanó kulcsszavakra (mitológia, hiedelem, hagyomány), azt látjuk, hogy mindez nagyon közel áll a 20. század másik nagy, a lokalitásra építő irodalmi irányzatához, a mágikus realizmushoz.

Tamási mágikus realizmusa, valóság és mágia/misztika egybemosása 30-40 évvel előzi meg Gabriel García Márquez 1967-es *Száz év magányát*, amely a 20. század egész irodalmát a legmélyebben meghatározta. Molnár Vilmos írja a Székely Könyvtár-sorozatban megjelent *Jégtörő Mátyás* ajánlójában: „*az éles szemű Babits veszi észre azt is, hogy minden meseszerűsége ellenére »különös realizmussal dolgozik itt az író«, és hogy »új, különös műfajt« fedez fel a magyar irodalomnak. Ez az új műfaj, amelyet Tamási Áron székely-magyarul a harmincas években egyszer már működésbe hozott, csak később, a hatvanas években fog nevet találni magának világszerte. (A megnevezés létezett már előbb is, de kezdetben csak bizonyos észak-amerikai festők képeire alkalmazták, nem az irodalomra.) Az új irodalmi műfaj felfedezése és elnevezése néhány dél-amerikai író műve alapján, de leginkább Gabriel García Márquez híres regénye, a Száz év magány kapcsán fog történni, és úgy hangzik, hogy mágikus realizmus.*”

„SCHISMA-VÁDAK” A NEMZETI OLDALRÓL

Ha azt nézzük, hogy a „székely irodalom” eszerint nem egyéb, mint az akkor még fel sem talált mágikus realizmus fedőneve, kissé komikusnak tűnhet az ezután következő, évtizedeken keresztül tartó vádarádat a csoporthoz tartozó szerzők ellen, miszerint azok „schiszmát” idéznek elő, el akarják szakítani a székely irodalmat a magyartól, s úgy általában a székelyt a magyartól.

A vádak leszerelésére a fiatal székely írók Benedek Elek vezetésével „székely írói esteket” tartanak 1927 és 1929 között a magyar nyelvtérület számos pontján. Nem sok sikerrel, mert a nemzeti oldal továbbra is azt hangoztatja, hogy ők szeparatisták (a vádló szerepében különösen egy Gyallay Domokos nevű, amúgy székely szerző jeleskedik).

Benedek Elek 1929. augusztus 17-én meghal, ezután érzik a székely írók úgy, hogy meg kell védeniük a székely írók csoportjának szellemi védnökét. Nevükben Szentimrei Jenő és Tamási Áron ír egy nyilatkozatot:

„1. Rágalom, hogy néhai jó Benedek Elek nem lett volna lelke mélyéig a magyar egység híve, noha ezt Gyallay valami bájos kizárólagossággal csupán a maga számára tartja fenn, s Benedek Elektől még koporsójában is megvonná.

2. Rágalom, hogy éppen Benedek Elek lett volna a »szellemi élet koncentrációjának« ellensége. Jól tudja Gyallay, hogy 1921–22-ben hány-szor utazott fel Kolozsvárra, költséget és fáradságot nem kímélve az öregúr, hogy a lelkek mélyén rég óhajtott irodalmi egységet megteremtse. Mennyit tárgyalt, vizitelt, persvadeált, míg ezt a koncentrációt nyélbe ütötte. S hogy ez néhány év múlva anyagi erők híján megbomlott, de rövidesen a Helikon keretei között újra létrejöhetett, ennek ő örvendett legjobban. Bár magas kora miatt nem volt tagja a Helikonnak, az irodalmi egység ügyét változatlanul szívügyének tekintette, s nemegyszer erélyesen megvédelmezte a Gyallay köréből nyíltan és alattomban indított támadások ellen.

3. Rágalom, hogy a »székely írók egy részének külön csoportosításával a magyar szellemi erők megoszlását idézte volna elő«. Önmaga hangoztatta és hangsúlyozta mindenütt, hogy még csak külön erdélyi irodalmat sem ismer, legfeljebb erdélyi ízű írásokat. A székely írók elé csupán azt a többletfeladatot tűzte, hogy a székely népi kultúrkincs feltárásával gazdagítsák az egyetemes magyar irodalmat, ahogy ezt Mikes, Kriza és mások

cselekedték. »Megoszlast« sem idézhetett tehát elő, hiszen az ő írócsoportja változatlanul tagja az erdélyi írókat egybefoglaló Helikonnak, s mint budapesti lapok szívesen látott vendégei, az egyetemes magyar irodalomból sem szakították ki magukat.” (Benedek Elek emléke körül. In *Brassói Lapok*, 1930. jan. 11.)

A „TÖRZSI IRODALMAT”

A másik oldalról is jönnek vádak, a budapesti kávéházak világában úgy kezelik őket, mint akik „törzsi irodalmat” művelnek. Tanulságos elolvasni Ligeti Ernőnek a talán zsidó kisebbségi helyzetéből fakadó, mélyen együttérző sorait a székely írókról, akik a magyar irodalom páriáivá váltak: „Benedek Elek az utolsó éveiben nagyon magára maradt, egyedül a székely írók tartottak ki mellette, akiket éppen úgy, mint őt, sűrűn támadtak. (...) De végül is Benedek Elek elbukott és elbuktak a törzsi magyar progresszívek is körülötte.” (Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban*. Kolozsvár, 1941, Fraternitas.)

Karinthy Frigyes, az ünnepelt pesti író a *Brassói Lapok* 1930. augusztus 27-ei számában interjút ad, ebben az újságíró rákérdez, mit is gondol Erdély új irodalmáról. Azt válaszolja, ez az irodalom „gyermekkori emlékeket ébreszt bennem. Hiszen jó az, ha visszamegyünk, de az ő távolságuk infantilis”. Elszigetelődéssel vádolja ezen új erdélyi írókat, s elmondja, név szerint csak keveset ismer, Áprily kitűnő költő.

A RENDES FELTÁMADÁS

Tamási felháborodottan válaszol Karinthynek, aki szerinte „Legjobb esetben csak a leírt betűket látja, de a magyar föld porától sohasem dugult be az ő lelki orrlíka. Az erdélyi hegyek között sem fáradozott, még infantilis távolságokra sem.” (Tamási Áron: Üzenet Karinthynek. In *Brassói Lapok*, 1930. augusztus 27.) Tamási még pár hónapig fortyog magában, aztán megírja a *Rendes feltámadást*, amely véleményem szerint a legszebb válasz, amely egy lekezelésre adható.

A novellában ugyan arról van szó, hogy Énekes bácsi egész életében gürcöl és nyel, a legyet sem bántja, hogy a túlvilágon elnyerje a méltó jutalmát. A feltámadás után viszont meglepődve látja, hogy az angyalok úgy intézik, hogy minden maradjon a régiben: „előbb a püspök urak, a

kanonok urak s a nagyvilági urak mennek ki. Mit akar maga kocsis létére? Nem lehet mindjárt az első napon ezt az új világot is felforgatni.”

Éz az a pillanat, amikor Énekes Ferenc fellázad:

„ – Miért békétlenkedtek? – kérdi tőlük az Úr.

– Azért – feleli az öreg –, mert az angyal a sor végére akart állítani.

– És mért nem akartál odaállni?

– Azért, mert egész földi életemben tűrtem és szenvedtem, hogy most boldog lehessenek.

– És a sor végén nem tudsz boldog lenni?

– Nem.

– Miért?

– Azért, mert magam előtt látom azokat, akik egész életükben tolvajok és gonoszok voltak.

Az Isten sajnálkozással néz Énekesre, és megkérdi tőle:

– Minek teremtettelek?

– Jónak és szegénynek.

– Akkor légy jó és szegény, a sor végére állván.”

Ezek után mondja el Énekes Ferenc híres mondását, visszafeküdve a sírba: „Aztán nekünk többet ne trombitáljanak!”

Próbálták ezt a novellát Tamási antiklerikalizmusával vagy ateizmusával magyarázni (abszolút hibásan, hisz Tamási ugyan nem túlságosan szerette a papokat, de az Istenben igenis hitt). De ha nem erről, akkor miről szól a szöveg?

Hát igen, arról a sérelemről, ami Karinthyn keresztül a székely írókat, kiterjesztve a székelységet érte: arról, hogy mi, székelyek feláldozzuk magunkat a magyar haza oltárán, és erre gúny és kacagás a válasz. Arról, hogy azt mondják a székelyeknek, fiúk, ti csak álljatok a sor végére, mert ott a ti helyetek. Arról, hogy van végre egy irodalmi irányzat, amely pár évtized múlva majd végigsöpör a világon, s amelynek mi vagyunk az előfutárai, sőt teljes értékű képviselői, de ezt fel nem ismeri senki, sőt pejoratívan „törzsi irodalomnak” nevezik a műveinket. (Nyilván Tamási nem látott a jövőbe, de nagyon is tisztában volt „a székely mágikus realista irodalom” fontosságával.) Arról, hogy a székely irodalom kiáramlott és virágba borította Erdélyt, de ez mit sem számít, mert ti csak álljatok a sor végére. Miért? Mert csak, s mert nálunk a hatalom.

Nagyjából így ér véget a székely írók mozgalmá, mely a Tizenegyek antológiájával kezdődött. Bennünk pedig marad a hiányérzet, az elszalasztott lehetőség fölötti búslakodás: a magyar irodalomnak a székely „törzsi” írókon keresztül megadatott az esély, hogy világirodalom élvonalába kerüljön, de sikerül ezt is, mint annyi mindent, elpuskázni.

Függöny, 2020

Zsidó Ferenc

ERDÉLYI ANTOLÓGIÁK VETÉLKEDÉSE
AZ 1930-AS ÉVEKBEN

Az alábbiakban 1930-as évekbeli erdélyi irodalmi antológiát veszek górcső alá: az *Új arcvonal* címűt, mely 1931-ben jelent meg Kolozsváron, valamint a nemes egyszerűséggel (vagy fantáziátlanul?) *Új erdélyi antológia* címet viselő kiadványt, mely 1937-ben jelent meg, ugyanott. Mindkét kötet a trianoni döntés utáni első erdélyi irodalmi seregszemle, a *Tizenegyek antológiája* című kiadvány viszonylatában határozza meg önmagát (részint előzményként tekint rá, részint elhatárolódik tőle).

Az *Új arcvonal* alcíme szerint „tizenkilenc fiatal erdélyi író antológiája”. A kötet szerzői: Bányai László, Bélteky László, Dánér Lajos, Debreczeni László, Flórián Tibor, Gagy László, Jancsó Elemér, Janovics András, Kolozsvári Grandpierre Emil, Kovács György, Kovács Katona Jenő, Kovács József, László Dezső, Méliusz József, Óvári Éva, I. Szemlér Ferenc, Thury Zsuzsa, Varró Dezső és Wass Albert.

Az antológia szerzőinek hitvallását a marxista eszmékkel nemrég megismerkedett Jancsó Elemér fogalmazta meg *Az erdélyi magyar irodalom útjai* című tanulmányában: „Az író nem különálló egyéniség többé, aki elzárkózhatik a körülötte zajló világtól, hanem annak része, atomja csupán. Tehetsége csak akkor ér valamit, ha általa a közösség vágyai, érzésvilága tudnak megszólalni”. Ilyen értelemben kritikával illeti a *Tizenegyek* ideológiáját, a transzilvanizmust: „A szenvedők és dolgozók erdélyisége – írja – távol áll attól a levegőben lógó megközelíthetetlen erdélyi ideáltól.” A túlságosan idealisztikusnak, légből kapottnak talált transzilvanizmus helyett olyan irodalomeszményt fogalmaz meg tehát, mely a hétköznapi ember és a közösség valós gondjait tükrözi, objektív, realista eszközökkel. Mint művészi szándék, újszerű, mint kiáltvány, hangzatos, kérdés, hogy mi valósul meg belőle. A korabeli visszhangja alapján úgy tűnik, vajmi kevés. Reményik Sándor az *Erdélyi Helikonban*¹ inkább csak az egységes arcvonal

1 Reményik Sándor: *Új arcvonal*. In *Erdélyi Helikon*, 1932/1.

hiányát teszi szóvá: „Ti... nem vagytok egységes arcvonal és nem vagytok egyformán fiatalok az én érzésem szerint: hála Istennek, még nem vagytok egy új csukaszürkébe uniformizált lelki »katonái az időnek«. A kollektivitás szavalókórusa nem dübörög belőletek, a világtengerek morajló monotoníája sem.”²

Dsida Jenő már sokkal sarkosabban, szigorúbban fogalmaz: „...ugyanazt csinálja az *Új arcvonal* tizenkilenc fiatal írója is, amit a negyvenötvenéves elődei csináltak, csak sokkal fakóbban, sokkal gyöngébben, összehasonlíthatatlanul lankadóbban és cinikusabban.”³ (Csak zárójelben mondom: a véleménynyilvánítás meglepően nyers, szókimondó, de talán épp ezért: lényegre tapintó. Ehhez képest a mai erdélyi irodalmi közbeszéd jóval visszafogottabb, óvatoskodóbb, inkább vállveregetős, a hibákról pedig nem beszélős. Lehet, jó lenne visszatérni erre a direkter stílusra...).

Gaál Gábor talán még elmarasztalóbb: „Tizenkilenc fiatal erdélyi keresztmetszete annak a zűrzavarnak, amit az idősebb Helikon-generáció idézett fel Erdélyben. Jó részük, elsősorban a költők (az egy Szemlér Ferenc kivételével) tipikus Helikon-dilettáns. Több fejlettség akad a prózaírók közt... Melius kivételével azonban ezek sem haladják meg közölt darabjaikban a Helikon absztrakt irodalmát. Még rosszabbat kell megállapítani az antológia két ideológusáról, László Dezsőről és Debreczeni Lászlóról, Szabó Dezső és Makkai Sándor e visszatartó sűvölvényeiről.”⁴

Itt jegyezném meg, hogy a bő harminc évvel később, 1967-ben megjelent *Vitorlaének* című antológia fogadtatása kísértetiesen hasonlít az *Új arcvonal* fogadtatásához: az idősebb nemzedék mindkét esetben fanyalgott, szkepszisét fejezte ki, ami részben valós esztétikai hiányos-

2 Megjegyzendő, amint ezt Dávid Gyula egy elemzésében következetesen nyomon követte, hogy Reményik cikkére az antológia szerzői közül Kováts József válaszolt, „fúrca és megható ócskaságok erdélyi poétájának” nevezi Reményiket (Generáció, amely jelentkezik. Tisztázzuk a fogalmakat az Ady Endre Társaság körül! In *Brassói Lapok*, 1933. augusztus 23.) Ezt követően pedig Dsida Jenő védelmébe vette Reményiket. Cikkének címe sokatmondó: Igaztalan, durva és hálátlan támadások érték Reményik Sándort „a fiatal generáció” részéről. (In *Erdélyi Lapok*, 1933. szeptember 2.) Lásd bővebben: Dávid Gyula: Reményik és Dsida. In *Székegyföld*, 2012/3. 60–71. p.

3 Dsida Jenő: Új arcvonal. In *Erdélyi Figyelő* 1932. 95–97.

4 Bolyai Zoltán [Gaál Gábor]: Új írók – új arcvonal. In *Korunk*, 1932/1. 72–74.

ságokra és gyengeségekre, kiforratlanságra hívta fel a figyelmet, részben féltékenységből fakadhatott.

Azt, hogy nemzedéki identitásról, egységes arcvonalról valóban nem volt szó, az is jelzi, hogy a csoport tagjai mennyire eltérő utakon mentek tovább: részint a radikálisabb *Erdélyi Fiatalok* táborát erősítették (László Dezső, Debreczeni László), részint a *Korunk* holdudvarát (pl. Méliusz József), míg Gagyi László, Szemlér Ferenc és Wass Albert a helikoni munkaközösséghez csatlakoztak⁵.

Kérdés, miért kellett hat évvel eme kötet megjelenése után újabb antológiás vállalkozásba fogni, mi indokolta az *Új erdélyi antológia* létrejöttét? Újabb elhatárolódásról beszélhetünk, az *Új arcvonal* kudarcáról? Vagy, ad absurdum, öt év alatt összeállt egy újabb – addig lappangó – nemzedék? Nos, van elhatárolódás is, de nem úgy, és új nevek is bukkannak fel – bár csupán néhány, összességében pedig az az érzésem, hogy nem szükséges a kiadvány paradigmaváltó jellegét firtatnunk, mert nincs neki –, ez viszont nem degradálja a jelentőségét.

Mert lássuk csak: ott találjuk e kötetben az *Új arcvonal*ból is ismert Flórián Tibort, Kolozsvári Grandpierre Emilt, Kováts Józsefet, Szemlér Ferencet, Varró Dezsőt és Wass Albertet. Böződi György, Jékely Zoltán, Kiss Jenő, Nagy István, Szabédi László, Senczei László és Vásárhelyi Z. Emil az „új” nevek, de ők sem első közlők, sőt, többségüknek már kötete van.

Érdekes a Dsida Jenő jelenléte: ő ekkor már közismert szerző⁶, az *Új arcvonal*ban nem szerepelt, arról elmarasztalóan nyilatkozott, ez az antológia viszont az ő verseivel indít (első helyen a *Nagycsütörtök*). Az ő jelenléte felől értelmezve ez az antológia megkérdőjelezi a korábbi legitimitását, de akkor mi a helyzet azokkal a nevekkal, akik mindketőben jelen vannak? Az az érzésem, hogy egységes koncepcióról, egységes világnézetről nem beszélhetünk e második antológia esetében sem, bár a teoretikus írások szintjén van szó elhatárolódásról is és újfajta világnézet-képzésről is. Némiképp mondva csináltan.

5 Lásd bővebben: Dávid Gyula: *Romániai magyar irodalmi lexikon V. (S–Zs)*. Főszerk. Dávid Gyula. Kolozsvár, 2010, Kriterion Kiadó. Megj.: a lexikon digitálisan is elérhető a www.kriterion.ro oldalon: Új erdélyi antológia | Kriterion Könyvkiadó (Utolsó letöltés: 2022. 10. 01.)

6 Dsida a *Leselkedő magány* (Kolozsvár, 1928) című kötetével került be az irodalmi köztudatba. 1927-től a *Pásztortűz* című folyóirat szerkesztője, 1930-tól az *Erdélyi Fiatalok* című lapnál/csoportosulásnál is felbukkan.

Lássuk csak közelebről! A kötet három fejezetre oszlik: az elsőben versek, a másodikban prózai írások sorjáznak, a harmadikban pedig Abafáy Gusztáv rövid tanulmánya (*Új erdélyi írók*), illetve életrajzi jegyzetek. Ez a tanulmány azonban nem annyira tanulmány, mint kiáltvány, program, az esztétikai magatartás megfogalmazása. Akár csak Jancsó Elemér, Abafáy is elhatárolódik a Trianon utáni első költőnemzedék poétikájától, írását úgy is felfoghatjuk, mint egyfajta válasz a *Tizenegyek antológiájára* – de némiképp másfajta válasz, mint az *Új arcvonalé*. Szimptomatikus ugyanakkor – amint erre följebb már utaltam –, hogy mindkét antológia a *Tizenegyek antológiájához* képest határozza meg identitását, kettejük között inkább csak látens versenyszellem tapintható ki, árnyalatnyi hangsúlyeltolódásokkal.

Abafáy Gusztáv így fogalmaz, nem kevés romantikával és poétikával: „Az első nemzedék írójának szüksége van a romantikus magatartásra, hogy az életet elviselje és írni tudjon. A második, de az új életviszonyok között felnőtt nemzedék számára maga a kisebbségi élet az élet, csak a kisebbségi valóság a valóság. A ház leégett. Az apa rémülten tördeli kezét, majd a régi ház képét megszépítő álmodozásba révül. Aztán letörli könnyét, vallja és vállalja sorsát. A fiú? A fiú nem emlékezik a régi házra, csak valahol lenn az idegrendszer, a vére. A leégett ház lábában üszkös fadarabokból próbál házat építeni és tündérpalotát, ha költő. A régi nemzedék a fájdalmait beszél, az új nemzedékből a fájdalom beszél.”

A megfogalmazott program hordoz némi ifjúi hevet és szenvedélyt, európai távlatokról beszél, megkérdőjelezi a valóságirodalom létjogosultságát: „A kisebbségi sorssal megtézetett valósággal farkasszemet nézve, s Európa felé figyelve, átéljük magának a valóságnak a válságát. (...) „Ez az irodalmi nemzedék nem kerüli meg a valóságot, nem fázik tőle, csak egyszerűen nem hisz benne.”

És mit kínálnak helyette? Abafáy Gusztáv merész megfogalmazása szerint valami lelkiibbet, személyesebbet: „Ez a fiatal öntörvényű írói nemzedék a kisebbségi helyzet fokozottabb erkölcsi felelősségének a tudatában úgy érzi, hogy írása népe iránti hű szolgálat, amikor az öncélú valóságimádat elleni harcban az egyéniség, a személyiség, a lélek elsőbbségéért küzd.”

Ezen a téren tűnik másnak – esztétikai, ideológiai értelemben – ez a kötet, mint az *Új arcvonal*. De a másság végül is nem annyira eklatáns, mint amennyire be van harangozva.

Igen, úgy vélem, e kiáltvány túl nagyívű, a művekben mérhető megvalósulás már korántsem ilyen átütő, ilyen szempontból hasonló a két antológia: amint utaltam rá, egyik sem teljesíti be azt a paradigmaváltást, amit meglebegtet/beharangoz.

Ez nem jelenti azt, hogy az *Új erdélyi antológia* szerzői ne lennének jelentősek: olyan költőgeneráció jelentkezik itt, amelyik meghatározó a sajátos erdélyi irodalom fejlődése szempontjából, akik rövidesen a fősodor, a kánon tagjaivá válnak, elég csak Dsidára, Jékelyre, Szemlér Ferencre gondolni. A prózáírók között talán kevesebb, aki máig érvényes értékű életművet hozott létre, ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy az Abafáy által megfogalmazott program prózában még kevésbé valósult meg, mint a lírai termés esetében.

A kitekintés, az egyetemesség igénye (válaszként a transzilvanizmus provincializmusára?) egyértelmű, mint ahogy az is, hogy az erdélyi irodalom centrumává Kolozsvár nőtte ki magát, amint ezt Szenczey László megfogalmazta: „Az erdélyi fiatal írók zöme Kolozsvárt vallja szellemi fővárosának, és úgy véli, hogy akkor alkotna szellemi elődjéhez méltót, ha az erdélyi tájmagyarság szellemi korlátait áttörve, oly műveket dobna bele az egyetemes magyar és erdélyi köztudatba, amelyek társadalmi és lélektani síkon ábrázolnák a közös erdélyi sorsképet.”⁷

Mindezek ellenére, ahogy azt Dávid Gyula a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* vonatkozó szócikkében megállapítja: „Az Új erdélyi antológia szerzőiből nem alakult ki egységes tömörülés: a történelem elkövetkező eseményei pedig végképp szétszórták őket.”⁸

Összefoglalva: mindkét antológia esetében az az érzésem, hogy a primer irodalmi szövegeket kísérő kiáltványok, hitvallások végeredményben vakvágányra vezetik a kiadványokat, beskatulyázzák és így gyengítik a műveket, mert olyan elvárásokat generálnak, melyeknek azok nem felelnek meg. Az mindkét antológia törekvéseiből kihámozható, hogy a transzilvanizmust világnézeti, de főként esztétikai érte-

7 Idézi Ligeti Ernő a *Súly alatt a pálma* című kötetében. Kolozsvár, 1941, 205–207. p.

8 Dávid Gyula: *Romániai magyar irodalmi lexikon V. (S–Zs)*. Főszerk. Dávid Gyula, Kolozsvár, 2010, Kriterion Kiadó.

lemben meghaladottnak tartják (amely visszavetette fejlődésben az erdélyi irodalmat), ugyanakkor – történelmi/társadalmi valóság szorításában – csak részben sikerül túllépni rajta, csak részben sikerül újat hozni. Mindkét antológia magán viseli ugyanis a transzilvanizmus alapnyúgét: a közösségi sorskérdések felvállalásának keresztjét, ezt azonban más-más eszközökkel, más megközelítésben vélik megvalósíthatónak.

Ez az időszak egyébként a nagy (ön)keresések és polémiák időszaka az erdélyi irodalomban. Elég, ha csak a történelmi regény vs. társadalmi regény dichotómiára gondolunk, melyet az egy generációval idősebb, a *Tizenegyek antológiájának* meghatározó szerzője, Tamási Áron olyan poétikusan foglalt össze a *Regényírás Erdélyben* című, vitaindítónak is szánt esszéjében.⁹ Tamási a szociális regény mellett tette le voksát, ugyanakkor elismerte, hogy abban a határhelyzetben, amelybe a magyarság a trianoni békediktátummal került, érthető a múltba fordulás: „Ha a tárgyilagosságra konokul törekszik az ember, el kell ismernie, hogy sok érthető van abban, ha nemzeti sorscsapás idején a múltba néz vissza az író és onnét merít a további hitre példákat.” Ugyanakkor úgy véli, a jövő a társadalmi regényeké: „...a történelmi regény patakja beleömlik a szociális regény patakjába. Fontos és a jövőre nézve jelentőségteljes, hogy így van és nem megfordítva. Ilyenformán nem látszik talán nehéznnek az erdélyi regény jövőbeli útját megállapítanunk. A történelem mind kevesebb és alárendeltebb szerephez jut benne, míg a szociális és emberi kérdések mind művészibb formában jutnak kifejezésre. A fejlődésnek is ez az útja, a helytől és a kisebbségi sorstól eltekintve is.”

E két antológia prózarovata tükrözi ezt a dichotómiát is, érezhető a szociális problémák tükrözésének igénye, ugyanakkor a történelmi témák is jelen vannak (talán azért is, mert azoknak elvileg nagyobb az olvasóközönsége, ergo kiadót is könnyebb találni rá). Letisztulásról, egyértelmű irányokról nem beszélhetünk tehát. Csupán művekről, egyéni megvalósításokról.

Úgy vélem, e két antológiára olyan enumerációként is tekinthetünk, mint amilyen manapság a *Szép versek*, a *Körkép*, *Az év versei*, *Az év*

9 Tamási Áron: Regényírás Erdélyben. In *Literatura* 1933. 121–124. p. Újraközölve: *Hitel* 2022/9. 35–39. p.

novellái vagy éppen az *Erdélyi szép szó* című antológia. Bár ez utóbbiak hangsúlyosan best of típusú válogatások, az *Új arcvonalnak* és az *Új erdélyi antológiának* pedig nemzedéki jellege is volt, mégis, részint épp azért, mert a generációs sajátosság nem annyira meghatározó (nem jelent egységes világméretet, egységes esztétikai magatartást), úgy gondolom, e kiadványok akkor kerülnek az őket megillető helyre, ha inkább a bennük szereplő szerzők egyéni teljesítménye felől értékeljük őket, a csoportos törekvések nyűgjei nélkül. Meglátásom szerint ez az antológiák fő hendikepje általában: nagyobb tétet generálnak, mint amit aztán elbírnának. A szóban forgó két antológia közel kilencven év távlatából megérdemelné, hogy világmegváltó elvárások nélkül tekintsünk rájuk!

*Szkander, 2022
(videoinstalláció)*

Balázs Imre József

A SZOCIALISTA REALIZMUS MAGYAR NYELVŰ ANTOLÓGIÁI ROMÁNIÁBAN

A romániai mezőgazdaság, ipar, politikai szerkezet és kultúra második világháború utáni átalakítása egyértelműen szovjet minták alapján, és gyakran közvetlen szovjet befolyásra történt. Számos olyan jelenség például, amelyet a kutatók a húszas-harmincas évek szovjet kulturális átalakulásai kapcsán írtak le,¹ jelen van a negyvenes-ötvenes évek romániai történéssoraiban is. Fontos különbség azonban, hogy míg a Szovjetunióban a kultúra szovjetizálása mintegy másfél évtized alatt, rivális irodalmi csoportok és forradalmi poétikai elképzelések ütköztetése során jutott el a szocialista realizmus teoretikus és gyakorlati megalapozásáig, Kelet-Közép-Európa többi országában mindennek erőltetettebb ütemben kellett lezajlania. A szovjet kultúra kapcsán leírt folyamatoknak így gyakran csupán jelzésértékű, rövid ideig tartó epizód jut a romániai magyar kultúrában, és természetesen az adaptáció, a helyi közegre történő alkalmazás jelenségeivel is számolnunk kell a folyamat során.

1 Vö. Evgeny Dobrenko: *Aesthetics of Alienation: Reassessment of Early Soviet Cultural Theories*. Evanston, 2005, Northwestern University Press.

Előadásom egyik fontos tézise, hogy az antológiaforma több értelemben is illeszkedett a korszak társadalmi-politikai koncepciójához, ezért a szocreál antológiák kapcsán olyan plusz szempontokat is megfigyelhetünk, amelyek a későbbi évtizedek irodalmi kultúrájában már lényegesen kevésbé vagy egyáltalán nem jellemzőek. Ezek leírásához figyelembe kell vennünk a megjelenések történelmi kontextusát: azt, hogy a kulturális élet korabeli irányítói, olykor egyszerű aktorai egy elitváltást, illetve mentalitásváltást próbálnak meglehetősen rövid idő alatt véghez vinni.

Az antológiaforma nagy lehetősége, amint a vizsgált példákból látni fogjuk, hogy már önmagában is egy kollektív, közösségi relevancia hordozója, egy olyasfajta közösségé, amit természetesen a korszak hatalmi elitje nagyon precízen leszűkít és instrumentalizál. Az antológia mint médium a sztálinista időszakban mintegy megjeleníti azt a gondolatot és meggyőződést, hogy a művészet szükségszerűen társadalmi relevanciájú, illetve egy kollektív erőfeszítés része – ebben pedig természetesen szimbolikusan távolodik a korábbi korszakban megalapozott individuális és legalább részben önelvű, egy autonóm művészeti mező terében megnyilvánuló művészeti formáktól. Irodalmi csoportok, antológiák nyilván korábban is léteztek, a modernizmus és az avantgárd jellegzetes önszerveződési formájának számított társaságok vagy kis periodikák közös létrehozása. Az újdonság viszont a sztálinista korszak antológiái esetében az, hogy ezúttal egy direkter módon hatalmi összefüggésrendszer, illetve egy egyértelműen eszközjellegű, retorizáltságot, meggyőző erőt középpontba állító irodalmi értékrend megjelenítője a kollektív fellépés. Amit állít, azt egyben performatívan színre is viszi.

A korszaknak megvannak a reprezentatív, kanonizációs értékű antológiái – ezek közül az 1953-as *Hazánk magyar költői* az, amelyik a korszak költészetének akkori szempontoknak megfelelő „legjavát” állítja előtérbe.² Erről az antológiáról bővebben írtam egy korábbi tanulmányban,³ azt vizsgálva, hogy a Sztálin halálának szimbolikus lezáró pillanatában milyen formában nyilvánulnak meg a szocreál

2 *Hazánk magyar költői*. Bukarest, 1953, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó.

3 Balázs Imre József: A hatalmi beszéd az erdélyi magyar irodalomban a második világháború után. In uő (szerk.): *A sztálinizmus irodalma Romániában*. Kolozsvár, 2007, Korunk–Komp-Press, 13–62. p.

költészetének stratégiái az erdélyi magyar költészet akkori élvonalában. A múlt–jelen (jövő távlatával kiegészülő) szembeállításban, a magánszféra relevanciájának felszámolására tett retorikai kísérletekben, a kultikus beszédmódok, illetve a rendszer egyértelmű ellenségeivel szembeni gyűlöletnyelv működtetésében, valamint a belső hibák korrekciójára törekvő szatirikus alakzatokban írtam le az antológia jellegzetes műveit.

Kitértem ugyanakkor arra is, hogy az antológia néhány, a versek utóélete felől emblematikus darabot is tartalmaz. Ilyen például Bajor Andor *Füstöl az acélkalapács* című verse, amely voltaképpen a teljes antológia szövegműködéseinek paródiájaként is olvasható. Beiktatását a kötetbe alighanem a szatirikus beszédmódok korszakbeli, szovjet mintára történt erőteljes támogatottsága és promoválása tette lehetővé. Utótörténete felől izgalmas Kiss Jenő *A Hamlet-monológra* című verse is. Ennek egy részletét Szilágyi Domokos korosztálya saját érettségi tablóján szerepeltette volna az 1950-es évek végén, de akkor közlése már nem tűnt időszerűnek, kisebbsajta botrány kerekedett belőle.⁴

Mint említettem, ennek az antológiának a szerkesztési elve egyértelműen a reprezentativitásra törekedett: a befutott, több kötettel rendelkező költők szerepeltek többségben, beleértve a két világháború között indult „nagy öregeket” is, de egy-két vers erejéig helyet kaptak a könyvben az akkori pályakezdő költők, fiatal ígéretek is.

További antológiaszerkesztési stratégiák figyelhetők meg olyan gyűjtemények esetében, mint az 1950-es *Ünnepi szó*, amely „szavalásra alkalmas versek gyűjteménye”-ként jellemzi önmagát.⁵ Ebben egy specifikus, ugyancsak közösségi és performatív funkció, a versmondás felől történik meg a szelekció. A romániai magyar szerzők versei itt román, szovjet, illetve a keleti tömb országából származó egyéb szövegek fordításainak társaságában jelennek meg, a helyi magyar hozzájárulás mintegy az antológia anyagának kétharmadát teszi ki, 91 versből 61 magyar szerző műve. Egy másik antológia, a *Pellengér* (1955) a korszak egyik divatműfaját, a szatírárt állítja előtérbe.⁶ Ez is egyér-

4 Vö. Kántor Lajos (szerk.): *A költő (régis és új) életei*. Kolozsvár, 2008, Kriterion, 44–56. p.

5 Szász János (szerk.): *Ünnepi szó. Szavalásra alkalmas versek gyűjteménye*. Bukarest, 1950, az RNK Írószövetségének Irodalmi és Művészeti Kiadója.

6 *Pellengér*. Bukarest, 1955, Allami Irodalmi és Művészeti Kiadó.

telmüen a társadalmi hatékonyságot célozza inkább, mint valamiféle reprezentativitást, a korabeli keretekben értelmezett kritikai szellem és messzebből az önkritikai rítusok körébe illeszkedik. Ugyanakkor fontos, hogy a szerzők kollektív részvétele mintegy szavatolja a kiállást a szatirikus műfajok hatékonysága mellett. Bajor Andor maga egyébként meglehetősen szkeptikusan ír utólag, 1974-ben, erről az elvárás-rendszerről, amelyet szatíra-kampányként emleget: „1952-ben például sok költő humoros szatirikus verset írt. Mégpedig arról írtak szatirikus verset, amiről előzőleg ódát. Akik lelkesen megénekelték konzerviparunk csodálatos vívmányait, hirtelen arról írtak, hogy almakompót helyett cukrozott marhatökök árulnak. Csak mellékesen említem meg, hogy konzerviparunk 1952-ben elég rossz volt, majdnem olyan rossz, mint 1951-ben. De sohasem árultak almakompót címen cukrozott marhatökököt. A tény az: a cukrozott marhatökökről írt szatíra volt annyira nevetető, mint amennyire lelkesítő az előző év konzerv ódája. Sőt, reám határozottan fordítva hatottak az írások: a humoros verstől föllelkessedtem, az ódán pedig többnyire mulatnom kellett.”⁷

Az alábbiakban egy olyan antológiáról beszélnek bővebben, amelyik a sztálinizmus romániai korszakának egy korai, társadalmi reprezentativitásra törekvő irodalmi változata. 1950-ben jelent meg *Fogj bátran tollat!* címmel,⁸ külön jelezve a kolofonban, hogy a Román Népköztársaság kikiáltásának harmadik évfordulója tiszteletére. Azt gondolom, ennek az antológiának a története több szempontból is sűríteni képes azoknak az irodalompolitikai stratégiáknak a leírását, amelyek érvényesültek a korszakban. Ez az antológia ugyanis egyszerre illeszkedik az irodalmi tehetséggondozás és képzés korabeli elképzeléseihez, az irodalmi élet és önképzés lokális szervezeti kereteihez, a származási logikák korabeli érvényesüléséhez, illetve a társadalmi bázis kiszélesítésének napirenden levő, tipikusan populista eljárásaihoz.

A *Fogj bátran tollat!* 44 költő műveit tartalmazza. Szocreál keretben kifejezetten releváns jellegzetessége, hogy minden szerző esetében

7 Bajor Andor: *A humorról és a nevetésről*. In uó: *Betűvetők becsülete*. Bukarest-Kolozsvár, 1996, Kriterion Könyvkiadó – Gloria Kiadó.

8 Dimény István (szerk.): *Fogj bátran tollat! Népköztársaságunk 44 magyar dolgozójának versei*. Bukarest, 1950, az RNK Írószövetségének Irodalmi és Művészeti Kiadója.

közül társadalmi hovatartozásra, foglalkozásra vonatkozó információt, a településnév megjelölésével együtt. Néhány példa arra, ahogyan a kötet feltünteti a szerzői adatokat: „Agod Sándor, a nagyváradi villamosművek dolgozója”; „Gruber Aranka, a Solidaritatea szabószövetkezet munkásnője, Arad”; „Miklósi Józsa, ápolónő, Sztálinváros”; „Tamási Lajos, városi kertészeti munkás, Marosvásárhely”; „Kányádi Sándor, dolgozó parasztból lett színinövendék, Kolozsvár”.

Ezt a technikát tekintve voltaképpen követi annak az általam korábban ugyancsak elemzett 1945-ös, aradi „proletárköltő”-antológiának⁹ a szerkesztési elvét, amelyik már a második világháború lezárulása táján közvetlenül a társadalmi legitimáció elvét követte az irodalomban, az autentikus megszólalásmód reményében. Ennek a lehetséges hátulütőit akkor így összegeztem:

„egy utólag illúzióknak bizonyuló gesztus lenyomata is: hogy a társadalom helyzetéről közvetlenül, mediálatlanul is lehet beszélni; hogy az élet leghitelesebb, »leghatékonyabb« ábrázolását maga a dolgozó készítheti el. Nem a »profi« író tehát, hanem a fizikai dolgozó. Az antológia szövegeinek színvonala azonban nem indokolja ezt a vágyat vagy reményt. Az 1945 utáni rendszer »kitermelte« a saját professzionális íróit, a megszólalás autentikus voltát pedig később nem annyira a konkrét munkahely, inkább – afféle jelzésként – a származás, illetve az aktuális irodalmi irányelvekhez való alkalmazkodás határozta meg. Nem a konkrétum, hanem a konkrétum utópisztikus távlatú értelmezése. (...) A későbbi fejlemények felől nézve egy jelentős különbségre is felfigyelhetünk: arra, hogy a szocialista irodalomban hamarosan megjelenő »élcsapat« – a Párt, illetőleg a kultikus vezető – képzete ebben a korai, »demokrata népirói« kötetben még nem jelentkezik. A közösségi felhatalmazás szubjektív és intézményesített tudata közül itt inkább az első érvényesül. A későbbi paradigmában az író helye is inkább az élcsapatban van, kiemelt, bár nem feltétlenül irányító szerepkör körvonalazódik majd számára, ahogy a nagy karriert befutó »lélek mérnöke« szókapcsolat is jelzi.”¹⁰

9 Fáskerti Tibor (szerk.): *Antológia. Proletárköltők versei*. Arad, 1945, a Demokrata Népirók kiadása.

10 Balázs Imre József: i. m. 21., 26. p.

A *Fogj bátran tollat!* ebből a szempontból egy következő fázist vetít előre. Egyértelműen egy intézményesítettebb, központosítottabb irodalomszemlélet felől szólal meg. Ez az intézményesített jelleg több értelemben is kiolvasható a kötet Dimény István által jegyzett előszavából. Leginkább a társadalmi bázis szélesítése, a mennyiségi mutatók válnak fontossá, és a társadalmi hovatartozást mintegy mediálják is ezek a csomópontok: „Amikor az Irodalmi és Művészeti Kiadó újságok, rádió és körlevelek, írószövetségi fiókok, irodalmi körök, az Ideiglenes Bizottságok kulturális osztályai útján a versgyűjtemény összeállításához szükséges versek beküldésére mozgósította a dolgozók széles tömegeit, az ország minden részéből – gyárakból, üzemekből, iskolákból, falvakból, intézményekből, a kollektív gazdaságokból a verseknek szinte végnélküli áradata indult meg. Újabb verseket hoz a posta most is, amikor a kötet anyagának sajtó alá rendezése befejeződött. Eddig szinte 1000 verset küldtek be!”¹¹ A dolgozók széles tömegeinek reprezentatív voltát, az új irodalmi mozgalom országos lefedettségét is mutatja tehát valamelyest a foglalkozásoknak és a településneveknek a könyv elején feltüntetett sorozata.

Maga a felhívás a versek beküldésére a következőképpen hangzott a bukaresti *Romániai Magyar Szó* 1950. február 4-i számában: „A dolgozó tömegekből egyre gyarapodóbb számmal jelentkező új költők megismertetésére és további serkentésére az Állami Könyvkiadó versantológia kiadását tervezi, mely a munkásosztályból és a dolgozó parasztságból kiemelkedett költőtehetségek munkáit öleli fel. Az anyag összegyűjtése az írószövetségi fiókok, szerkesztőségek, üzemi irodalmi körök, kultúrotthonok stb. útján történik, de bárki közvetlenül is beküldheti a verseket a kötet megbízott szerkesztőjének, Dimény István írónak az alábbi címen. A beküldés határideje március 1.”¹² Látható, hogy az anyaggyűjtés viszonylag szűk, egy hónapos határidővel számolt a hirdetés nyilvánosságra hozásától számítva.

A korszak irodalmi intézményrendszerének átalakulásait figyelve, azok ismeretében az antológiát bevezető előszónak további részletei válnak relevánssá. 1950 ugyanis az az esztendő, amikor Bukarestben

11 Dimény István: i. m. 8. p.

12 Munkásköltők antológiája jelenik meg az Állami Könyvkiadónál. In *Romániai Magyar Szó*, 1950. február 4. 6. p.

létrejön az 1950 és 1955 között működő Mihai Eminescu Íróiskola.¹³ Ennek az intézménynek, amelyik a következő évtizedek íróit, szerkesztőit, kritikusaikat kívánta oktatni egy 1-2 éves, a moszkvai Gorkij Intézet mintájára létrehozott íróiskolai képzés során, az ideológiai indoktrináció a tananyagot átvizsgálva fontos célkitűzése volt. Az iskolának évről évre voltak magyar diákjai is, köztük Hornyák József, Panek Zoltán, vagy az utóbb újságíróként, könyvtárosként tevékenykedő Portik Imre.

Visszatérve tehát az antológiához, illetve az írói képzésről abban mondottakhoz, Dimény István a következő célkitűzést és távlatot jelöli meg a kötet szerzői számára:

„A Román Munkáspárt Központi Vezetősége tudományos, művészeti és irodalmi életet ösztönző Határozatának szelleme az új írói káderek kinevelésére is nagyszerű távlatokat nyitott. Az új írói káderek szervezett támogatással nevelődnek és szerető gondoskodással egyengetik útjukat. (...) A polgári-földesúri rendszer idején soha meg nem történni lehetett volna, hogy dolgozóknak, dolgozók érzelmeit kifejező versgyűjteménye jelenjék meg.”¹⁴

Láthatjuk: a kötet előszava újdonságként, illetve az új történelmi korszak korábbi perifériákat szólni segítő lehetőségeként tekint a megjelentetett antológiára. Meglehetősen konkrétan és leszűkítően jelöli ki ugyanakkor az ezzel a lehetőséggel járó következményeket: önfejlesztésről, a valóság mély ismeretéről, az ideológiai tudás állandó gyarapításának szükségességéről beszél, az általános kulturális ismeretek bővítését, illetve az írói technikák elsajátításának szükségességét fogalmazza meg, ebben pedig a szovjet írókat jelöli ki követendő mintaként, az Írószövetséget pedig az irodalmi munka fő koordinátoraként. Az 1945-ös aradi proletárköltő-antológiához képest, noha a szerzői kör hasonló társadalmi bázisra épül, az ideológiai-tematikus irányítottság már sokkal egyértelműbb és szembeötlőbb: Dimény István szükségszerű és pozitív fejleményként beszél arról például, hogy a kötet szerzői naprakészen reagálnak verseikben olyan kérdésekre, mint a „békeharc”, a „Tito-fasizmus” vagy a koreai háború. A képzés,

13 Balázs Imre József: Szocreál kreatív írás? A bukaresti Mihai Eminescu Íróiskola (1950–1955) történetéről. In *Korunk*, 2015/11. 51–63. p.

14 Dimény István: i. m. 14–15. p.

illetve önképzés irányába terelve a szerzőket, az üzemi irodalmi körök példáját említi, ahol a korszak új írói elsajátíthatják, megbeszélhetik a mesterség fortélyait:

Az ország több üzemében irodalmi csoportok alakultak. A kolozsvári „Herbák János” és az aradi „December 30” gyárakban két ilyen magyar nyelvű irodalmi kör működik a hivatásos írók támogatásával.¹⁵

Az 1950-es antológia tehát lényegében már azt, a Szovjetunióban a korábbi évtizedekben kikísérletezett stratégiát követte, hogy az irodalmi tömegbázisból mintegy kiemelkedő, az új rendszer elvei szerint képzett „hivatásos írók” útmutatása, szava végül is fontosabb a származás vagy a munkakör legitimáló erejénél. A sztálinista kultúrának ebben a fázisában a proletárkultúra már csak akkor válik értékesé, ha az a szocialista realizmus szempontjai és távlatai szerint értelmeződik.

Előadásom végéhez közeledve néhány jellegzetes versidézettel kívánom érzékeltetni a *Fogj bátran tollat!* poétikai horizontját.

Agod Sándor verse, az *Ének a Népköztársaságról* a kultikus beszéd tipikus példája:

Mint lavina rohan, dübörög az élet
A szocializmus felé, fénye fellobog.
Szép hazám – Téged dicsóít az ének
És Pártunkat, mely Téged alkotott.¹⁶

A kötet címadó versében Fosztó Sándor a költészet funkcióját a következőképpen jelöli ki:

Dalba fonni dicsőn
A munka korszakát,
Hol minden május
Új harcra buzdít,
A győzők ünnepén.
S minden kaszacsengés,

Minden csákányütés
Egy-egy költemény.¹⁷

15 Uo. 17–18. p.

16 Uo. 81. p

17 Uo. 21. p.

Bizonyára érdekes lehet egy ilyen kontextusban, miről és hogyan ír ekkoriban az antológiának az a szerzője, aki kétségbevonhatatlan költői tehetsége folytán, és az irodalmi professzionalizáció beavató állomásait bejárva utóbb méltán vált az erdélyi magyar irodalom elismert klasszikusává. A kötet megjelenése idején huszonegy éves Kányádi Sándor egyetlen verset közöl az antológiában, *Ne kacsintgass* címmel. Így hangzik:

Ne kacsintgass, kuláklegénny,
nem leszek a szeretőd,
hiába is lobogtatod
felém azt a fejkendő.

Nem dolgozom kalákába,
elég volt már belőle,
nem maradok pártában sem,
nyugodt lehetsz felőle.

Van már nékem is szeretőm,
traktorista a babám,
nem csábítanak a földjeid,
gondot visel jó hazám.

Szép szeretőm, ha felül és
megindítja traktorát,
sötét estig szántja földünk
s én viszem a vacsorát.

Mély barázdát húz a traktor
s fordul a gyom gyökere,
így terem majd sok szegénynek
foszlós bélű kenyere.¹⁸

Formakultúráját tekintve Kányádi verse egyértelműen kiemelkedik a kötet átlagából, ugyanakkor illeszkedik annak általános hangvételeéhez, adottnak számító referenciáihoz, viszonyrendszeréhez. Hiányzik belőle az aktuálpolitikai hév, inkább a társadalmi tendenciák általánosabb irányultságát ragadja meg egy klasszikus zsánerkép jellegű,

18 Uo. 132. p.

közérthetőségre törekvő versben. Első kötete majd öt évvel később jelenik meg, *Virágzik a cseresznyefa* címmel.

Konklúzióként ahhoz a gondolathoz térnék vissza, hogy a sztálinista korszak mintegy homogenizálta, egyneműsítette a korszak versbeszédét, és saját céljai érdekében kifejezetten támogatta az antológiák megjelenését, az irodalomszemlélet kollektív irányultságának alátámasztásaként. Az 1940-es és 1950-es évek antológiái közül kettő emelkedik ki a legitimáció különböző logikái mentén: az egyik az 1950-es *Fogj bátran tollat!*, amelyik az irodalmi mező kiszélesítését szimulálja, az irodalom művelésének társadalmi bázisát (álságos módon) pluralizálva. A másik kiemelkedő versantológia az 1953-as, Sztálin halálának évében megjelenő *Hazánk magyar költői*. Ez az antológia reprezentálja azt az irodalmi kánont, amelyet majd 1971-ben fog mindmáig ható érvényességgel felülbírálni Kántor Lajos és Láng Gusztáv irodalomtörténete,¹⁹ amelyről egy korábbi szárhegyi írótanácskozáson már részletesen szó esett.

Instaláció satuval, 2021

19 Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1944–1970*. Bukarest, 1973, Kriterion.

Demeter Zsuzsa

HOGYAN OLVASSUNK ANTOLÓGIÁKAT?

– az Alapművelet és az Ajtók című antológia –

Hogyan olvassunk antológiákat? Olva(s)sunk-e egyáltalán? Néhány évtized távlatából részben eldöntött kérdés, kit felejtett el az irodalom, vagy ki felejtette el az irodalmat. Célja-e egy antológiának a csupa maradandó szerzők/szövegek közlése? Vagy egyáltalán, mi a célja? A válasz sokféle, antológiától/szerkesztőtől is függ. Olvashatom hát a szerkesztői szándékok felől is, sok mindent elárul az adott korszak irodalmáról, irodalomszemléletéről, nemzedéki vitáiról, irodalompolitikájáról vagy magáról a cenzúráról. A negyedik Forrás-nemzedék antológiájának nevezett *Ajtók* és az *Alapművelet* esetében talán a cenzúra történetéhez is közelebb kerülhetünk, ha kis kutakodással előkeressük a kolozsvári Szabédi-házban őrzött Kriterion Könyvkiadó hagyatékában a két antológia iratanyagát¹ – ennek alapján megállapíthatjuk, az antológiák története egyben a cenzúra története is.² De olvashatom a kortársak szemüvegén keresztül is, az talán a

- 1 A Kriterion-hagyaték 46. doboza az *Alapművelet*, a 47. doboza az *Ajtók* gépiratos anyagát tartalmazza: az *Alapművelet* esetében a tartalomjegyzék-változatokat, a szerkesztő Egyed Péter román nyelvű referátumát, Markó fülszövegét, a bukaresti kiadónak küldött átiratokat, az életrajzi adatokat, illetve maguknak a verseknek a gépiratait. A prózaantológia anyagai között, amelynek szintén Egyed Péter volt a gondozója, a tartalomjegyzék mellett a fülszöveget is megtaláljuk, ebben még 21 prózairót említenek – a nyomtatott verzióban már csak 20 szerepel –, feltehetően ebből ered, hogy a nyomtatott verzióban hol 20, hol 21, hol 22 név szerepel. Sajnos a szövegek gépiratai nem találhatóak meg a Kriterion hagyatékában.
- 2 Anélkül, hogy részletesen kitérnék a kiadó hagyatékában található gépiratos anyag, illetve a nyomtatásban végül megjelentek közti különbségre, érdemes főbb vonalakban jelezni az eltéréseket. A talán legfontosabb eltérés az *Alapművelet* címében és cikluscímeiben található: a hagyatékban *Lenni vagy lenni* cím alatt szerepel a Markó Béla szerkesztette versantológia, indoklást azonban nem találunk arra nézve, mi készítette a kiadót és a szerkesztőt a kötet cím megváltoztatására. Mindkét címvariáns egyébként egy-egy, a kötetben szereplő versnek a címe (a Dénes Lászlóé és a Balázs Tiboré, s mindkét vers szerepel a kötetben, s igazán kíváncsi vagyok, Dénes László versében vagy verscímében mi kifogásolni valót talált a cenzúra). Az *Alapművelet* sorszámmal tagolt ciklusait az eredeti gépiratban a *Lenni vagy lenni* cím szavai tagolták, s a szerzők ciklus szerinti csoportosítása sem egyezik a végleges változatáéval – a szárhegyi tanácskozáson Markó Béla cenzurális okokkal magyarázta az antológia címének a megváltoztatását, mint ahogy azt is, miért nem egyezik a tervezett és kiadott kötet szerzőinek

legizgalmasabb számomra. Egy jó antológia egy adott irodalomtörténeti pillanatot rögzít/merevít ki. Jó kérdés, minden antológia mögött kitapintható-e irodalomtörténeti pillanat, vagy másként megfogalmazva: hány évtizednek kell eltelnie ahhoz, hogy irodalomtörténeti pillanatot/irodalmi generációt rögzíthessen egy antológia. Amely olyan, mint egy csoportkép: felfér rá majd' mindenki, aki az adott helyen és pillanatban az irodalmi pályán labdába rúghatott. Akár egyszer is. Nincs minden nemzedéknek/kornak Puskás Öcsije, persze, de a maga nemzeti 11-ét minden kor/nemzedék felmutathatja. Akár többször is, cseréket eszközölve. Amit a kor- és pályatársak, az idősebb nemzedékek/szerkesztők/olvasók legitimálnak és elfogadnak vagy sem.

Az 1985-ös, Markó Béla szerkesztette versantológia, az *Alapművelet*³ után bő egy évvel jelenik meg Mózes Attila gondozásában az *Ajtók*⁴ című prózaantológia – s bár szándék szerint egymás párjainak készültek, nem is különbözhetnének jobban egymástól – igaz, ez a különbség elsősorban a szerkesztői intención mérhető le, magukon a szövegeken aligha. Markó ekkor az *Igaz Szó* versszerkesztője, Mózes az *Utunk* prózarovatát igazgatja. Hogy ennek van-e bármilyen köze ahhoz, hogy kik kerültek be az antológiába, jó kérdés. Megkülönböztető jegynek viszont kijelölhető.

névsora: a hagyatékban található tartalomjegyzék szerint eredetileg szerepelt a szerzők között Kristó Tibor (*Nem jut szerep a madaraknak, Névvészoló, Régi fénykép, Mégse bánjuk a tegnapot, Leltár, A lélek legmélyebb zugában, Baleset, Dal a társért, aki nem érkezik, Au retour*), Majla Sándor (*Komikus plágiumok az életről*) és Kelemen Atilla (*A mi régi nagy fényes kocsmánk, Kék atlaszszelyem ruhában ma erre lovagolt a kedvesem, Próbáld meg te is*).

Az *Ajtók* eredeti kötettervéből végül nem kerültek be a nyomtatott változatba Bíró Éva (*Tükörtapéták*) és Zudor János (*Xénia/Noxim fennmaradt írásai*) szövegei, illetve a hagyatékban található tartalomjegyzékben nem szerepel a végső változatban már megjelenő Kinde Annamária és Nagy László Mihály.

- 3 *Alapművelet. Fiatal írók antológiája. Válogatta és az előszót írta, az életrajzi jegyzeteket összeállította Markó Béla.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1985. Az antológiában a következő szerzők szerepelnek: Molnár Vilmos, Panek József, B. Kiss Botond, Jakabffy Tamás, Beke Sándor, Balogh P. Ferenc, Mészely József, Szabó Edit, Majla Sándor, Kinde Annamária, Vitus K. György, Molnár Ferenc Péter, Horváth Alpár, Medgyesi Emese, Sall László, Panek Sándor, Nagy Zoltán, Csiszár László, Balázs Tibor, Barabás Zoltán, Szücs László, Dénes László, Egyed Emese, Farkas Antal, Tompa Gábor.
- 4 *Ajtók. Fiatal prózaírók antológiája. Válogatta, szerkesztette és az Előszót írta Mózes Attila.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986. Prózarészlettel jelentkezik Balla István, Cserés Ferenc, Dragomán Pál, Géczy A. János, Haller I. József, Irházi János, Kassay Lajos, Kinde Annamária, Kovács Csaba, Láng Zsolt, Medgyesi Emese, Molnár János, Molnár Vilmos, Nagy László Mihály, Panek Sándor, Pillich László, Réthy István, Szombati István, Tompa Z. Mihály, Varga Sándor.

A különbözőségek ellenére a két antológiának vannak közös jegyei: a Kriterion kiadásában megjelent kötetek alcímei hasonló szerkesztési elvre utalnak: *Fiatal prózaírók antológiája*, illetve *Fiatal költők antológiája* – olvashatjuk a borítón. Az azonban, hogy a szerkesztők számára mit jelent a „fiatal” jelző, csak az előszavak elolvasása után derül ki számunkra. Mint ahogy a szerzők felsorolásából is kitűnhet, négy szerző mindkét antológiába bekerült: Kinde Annamária, Medgyesi Emese, Molnár Vilmos és Panek Sándor verssel és prózával is kísérletezik a 80-as évek közepén. Ha az antológiákban szereplő szerzők származási megoszlását is megnézzük, a partiumi szerzők túlsúlya mindkét antológiában feltűnő (mindkét kötetben kilencen partiumiak, a kötetek végi életrajzi adatok szerint) – s ez az irodalmi erővonalak tekintetében mindenképp érdekes látlelet, hiszen Partium után Marosvásárhely és környéke (5–5 szerző), illetve Székelyföld következik, Kolozsvár és környéke csak az utolsó a sorban – korabeli sajtóhírekből az is kihámozható, hogy az *Alapművelet* első bemutatójára/vitájára Nagyváradon került sor Markó Béla jelenlétében. Mindkét kötetben 20 körüli a szerzők száma – a bizonytalanságot a prózaantológia szolgáltatja, az *Ajtók* fülszövegében 20, az előszóban 22 szerzőt említenek, a tartalomjegyzékben azonban 21 szerzőt találunk. Az *Alapművelet*ben 25 költő versei olvashatók – közel ötven pályakezdő bemutatkozása tehát a két kötet, ami a korszak antológiatermésének ismeretében mindenképp nagy számnak mondható – vagy Markó Béla előszavához igazodva nyugtázhatjuk e számot azzal is, hogy „Az induló s elindítható költőjelöltek száma minálunk ezek szerint 20 és 30 között mozog.”⁵ A szerzők többsége korábban az *Ifjúmunkás*ban, az *Echinox*ban, a *Napoca Universitară*ban, az *Igazság* ifjúsági oldalán vagy az *Igaz Szó Delfin* című mellékletében publikált – hogy a kötetnélküliség mennyire törvényszerű és mennyire magától értetődő egy „fiatal” antológia esetében, jó kérdés. A nyolcvanas évek kontextusának függvényében azonban sok mindent megmagyaráz: érdemes megfontolni Egyed Péter egyik későbbi, 1992-es megjegyzését a két antológia, illetve az 1991-ben megjelent *Tár-lat* című antológia kapcsán: „Talán nem mindenki tudja – mondja Egyed Péter ezen a kerekasztal-beszélgetésen –, hogy a nyolcvanas évek közepétől érvényesülő hatalmi célkitűzések a magyar

5 Markó Béla: Előszó, avagy a boldog postaláda. In *Alapművelet*, 5–9., 8. p.

sajtóra lebontva azt jelentették, hogy fiatal író csak akkor jelentethet meg egyéni kötetet, ha előzőleg szerepelt valamilyen antológiában. (...)” A Kriterion, folytatja Egyed, „megpróbálkozott mindenféle naiv trükkkel, például azzal, hogy egyre több antológiát adjon ki, hogy legyen esély. (...) Így született az *Alapművelet*, az *Ajtók*. És a kiadó szempontjából ezért volt szükség a *Tár-latra* is.⁶ S bár nem találtam kiadói forrást arra, jól emlékszik-e Egyed Péter (azaz, hogy valóban csak előzetes antológiaszereplés után jelentkezhetnek a szerzők önálló kötettel), Nemess László az *Ajtókról* írt kritikájának egy fél sora ezt látszik megerősíteni: „Igaz ugyan, hogy újabban csak az adhat ki önálló kötetet, aki már szerepelt antológiában.”⁷ Ez a tény magyarázatot adhat a korszakban megjelenő versantológiák sokaságára, az egyébként nem jellemző prózaantológia megjelentetésére, illetve arra is, hogy a két tárgyalt antológiába csak kötet nélküli szerzőket válogattak.

Az *Alapműveletet* és az *Ajtókat* egymás párjaként olvassák a kritikusok – s egyikről sincsenek túl jó véleménnyel –, noha jóval több mindenben különböznek, mint amennyiben hasonlítanak. Markó Bélának, ha megnézzük a hatvanas évek végétől megjelenő antológiákat, jóval könnyebb dolga lehetett az *Alapművelet* összeállításakor, terepszemléjéhez elegendő volt kézbe venni a korábbi antológiákat. A nagy hírű *Vitorlaének* (1967) után 1974-ben adják ki a 30 szerzőt felsorakoztató *Varázslataink* című antológiát a Dacia Kiadónál, majd 1975-ben a temesvári Facla Kiadónál megjelenik a 13 szerzőt felsorakoztató *Hangrobbanás*. A nagyváradi Ady Endre Irodalmi Kör antológiája, a *Lépcsők* – amelyet további négy kötet követ 1980-ban, 1984-ben, 1987-ben, illetve 1991-ben – vegyes műfajú, 11 költő mellett 23 prózaíró is szerepel, továbbá műfordítások, tanulmányok is helyet kapnak az antológiában. Négy évvel későbbi a Kriterion *Kimaradt Szó* című antológiája, melyben 21 szerző szerepel, míg az *Igaz Szó* vegyes antológiájába, az *Ötödik évszakba*, 1980-ban már 42 szerzőt válogatnak be a szerkesztők. 1983-as a Beke Mihály András szerkesztette, az *Echinox* szerzőit bemutató *Bábel tornyán*. Másfél évtized alatt féltucat antológia – Szávai Géza indoklása szerint, amely ugyancsak valamiféle

6 Egyed Péter hozzászólását lásd Párhuzamos monológok (Kerekasztal-beszélgetés Kereskényi Sándor, Cs. Gyimesi Éva, Bréda Ferenc, Király András, Kántor Lajos és Egyed Péter részvételével). *Korunk*, 1992/9., 117–122., 122. p.

7 Nemess László: *Ajtók és vakablakok. Igaz Szó*, 1987/6., 637–639., 637. p.

magyarázatot kínálhat e két évtized antológiadömpingjére, a hetvenes-nyolcvanas években a „kezdő tollforgató elsősorban nemzedék akart lenni”, s csak másodsorban költő, kritikus vagy prózaíró, s megfelelnek arról, hogy az antológia „inkább csak támpont az időben – melyet maga az idő kristályosít ki, és igazolja helyességét: általában utólag”.⁸

Jóval nehezebb dolga lehetett Mózes Attilának – az *Ajtók*hoz hasonló prózaantológiára a korábbi évekből kevés példát hozhatunk, a *Valakinek el kell mondanom* című, 1979-es temesvári kiadású prózaantológiát találtam mindössze. Épp emiatt Mózes merítése is nagyobb léptékű, 21 szerzője közül a legfiatalabb 23, a legidősebb 44 éves. Az *Alapművelet* szerzői között egy árnyalattal finomabb a határ, 19 és 35 év közöttiek, ám ez a fő kérdésünkön lényegesen nem változtat: vajon a „fiatal” jelző mindkét antológia esetében a kötet nélküli szerzők szinonimájaként értelmezhető, s nem nemzedéket jelöl?

A fiatal, tehát jelen esetben kötet nélküli (?) szerzők bemutatására más-más megoldást választanak az antológia szerkesztői: az *Ajtók* esetében Mózes nem rangsorol, nem próbál a szövegek mentén, azokra alapozva valamiféle értelmezést kibontani, felkínálni az olvasónak: a legegyszerűbb megoldást választja, alfabetikus sorrendbe helyezi a szerzőket és szövegeiket. Markó szerkesztési elve – melynek csak a maga által írt előszó mond ellent, miszerint „az antológiák, úgy tűnik, önmagukat szerkesztik” –, a versek csoportosítása tudatos szerkesztői koncepcióra vall: a három ciklusba szerveződő szövegek három különféle látásmód mentén szerveződnek – legalábbis az *Előszó* indoklása szerint: „A kor kínálja a kifejezést – írja Markó Béla –, és kínálja a megválaszolatlan lehetőségeket is: az érzelmes, patetikus azonosságot volt vagy leendő önmagunkkal, vagy ennek ellentétét, az ironikus, mindent szétbontó, mindent fonákjára fordító groteszket, és kínálja végül a két alternatívát egyeztetni próbáló, termékeny kompromisszumot is (?) a szüntelen önellenőrzésre alkalmat adó szintetikusabb látásmódot.”⁹ A három ciklus közti viszony, mondja Markó, nem hierarchikus, hanem mellérendelő, s azon belül is következtető.

8 Szávai Géza: A nézőpont újszerűsége, avagy a higgadt fiatalok. A *Hét*, 1985/26., 6. p.

9 Markó Béla: Előszó, avagy a boldog postaláda. In *Alapművelet*, 5–9., 6. p.

A két kötet szerkesztési módszerét ugyanakkor az antológia terminusának meghatározása is behatárolja – s ha megnézzük a kötetről szóló kritikákat, azt látjuk, a kritikusok legfőbb kérdése is a fogalmi tisztázatlanságból adódik. Nemess László, aki az *Igaz Szóban* próbál rendet teremteni a különböző antológiaértelmezések között, az *Értelmező Szótárt* hívja segítségül, miszerint az antológia „irodalmi szöveggyűjteményt, szemelvényes szöveggyűjteményt jelent. Az előtag, az anto-, szóösszetételekben valami virággal kapcsolatotst jelöl. Ezek szerint tehát az antológia bizonyos irodalmi szöveghalmazból az esztétikum és értékrend kritériumainak betartásával kiszemelgetett kisebb irodalmi szöveghalmaz, a nagyobbak a színe-java, színe»virága«”.¹⁰

S ha már Nemess meghatározását idéztem, hadd tegyem hozzá, a Mózes szerkesztette *Ajtók* Nemess értelmezésében nem felel meg az antológia kritériumának: az, mondja, „nem a romániai fiatal rövid próza színe-virága. Az ugyanis ennél kevesebb, illetve több lenne. Úgy érzem, hogy kevesebb név, huszonegy helyett talán hét is megtette volna, illetve több jó novella ezen a tizennégy nyomdai íven.”¹¹ Az *Ajtók*, mondja Nemess, „gyengécske szerzők gyengécske mívecskéi”. (Másik megállapítását, miszerint, ha valaki jelen van a lapok hasábjain, nem feltétlenül van jelen az irodalomban, azt hiszem, ma sem ártana meghallani.)

Markó Béla az *Előszó, avagy a boldog postaláda* című előszavában *nemzedéki antológiaként* határozza meg válogatását, fenntartva, hogy nemzedéken „nem korosztályt ért”, hanem „egyazon, persze évekig eltartó, irodalomtörténeti pillanatban jelentkezők seregét”.¹² Kihallható-e az *Alapművelet*ből egy olyan közös hang, teszi fel a kérdést Markó, ami megkülönböztethetővé, elkülöníthetővé teszi az antológia szerzőit más korok, korszakok antológiájától? Az antológia révén rögzített irodalomtörténeti pillanat súlyáról azonban mintha maga a szerkesztő sem lenne meggyőződve: az *Alapművelet*, írja az előszóban Markó, nem vasárnapi, hanem hétköznapi antológia, olyan, amelyet „szinte minden évben ki lehetne adni.”¹³ Legfőbb egyénítő jegyük különbözőségük,

10 Nemess László: *Ajtók és vakablakok*, i. m. 637. p.

11 Uo.

12 Markó Béla: *Előszó, avagy a boldog postaláda...*, i. m. 5. p.

13 Uo. 5. p.

nemzedékük nem antológiászerű. Ebből a nemzedékből hiányzik „a nagy közös arc, a nagy közös póz, a nagy közös program”. „Hacsak – teszi hozzá – nem éppen az alternatív gondolkodás, (...) a sokféle értéket elismerő tolerancia a legfőbb jellemzőjük.”¹⁴

1750 példányban jelenik meg egyébként az *Alapművelet* – hétköznapi antológiához mérten nem rossz példányszám, bár tudom, inkább a mai kiadói viszonyok közepette tűnik ez a szám óriásinak. Mint ahogy a kritikai visszhangja is napjainkhoz mérten tűnik elképesztőnek. Endrődi Szabó Ernő a *Kritikában* a visszavonulás antológiájaként értelmezi az *Alapműveletet*,¹⁵ Zelei Miklós az *Élet és Irodalomban* már kritikájának címével – *De útközben elkopik az alapművelet* – is jelzi, mit gondol a válogatásról.¹⁶ Szávai Géza fentebb is idézett írásában óvatosabban fogalmaz, az ítélethezást – mint minden antológia esetében perdöntőt – az időre bizza: „Ez a gyűjtemény, írja Szávai, költöket avat, feldobván őket az időnek, ami – talán – majd a névsort jócskán módosítva, besorolja egyszer őket egy nemzedékbe”.¹⁷ Mózes Attila *A vers Forrás-vidéke* című, az *Utunkban* megjelent kritikáját akár az *Ajtók* előszavaként is olvashatjuk: az *Alapművelet* nem más, mint a „mezei had” sémavariálgatása, a kérdés az, van-e köztük több jó kötet fele mutató költő? Egy antológiáról ugyanis, írja Mózes, nem lehet megállapítani, hogy jó-e vagy rossz. Csak hogy vannak-e tehetséges, illetve jelentéktelenebb szerzői. S ezt a döntést maga az antológia hozza, mely „kegyetlen farkastörvényt ül önmaga (értsd: egyes tagjai) fölött: vannak, akik »antológiában maradnak« életük végéig, s vannak, akik antológia-értékű darabokkal jegyzik (majd) be magukat az irodalomba. Minden bizonnyal így lesz ez jelen antológia szerzőinek esetében is.”¹⁸ Mózes kritikájában mintha már az *Ajtók* előszavának megírásával bibelődne: kritikája, mint ahogy reflektál is rá, az akasztják a hóhért tipikus esete, s talán ezért is tartja az antológia lényegéből eredeztethetőnek a szövegek közti egyenlenségeket. Idézhetjük hosszabban is akár Mózesnek az antológiára vonatkozó sorait, érvényesek az *Ajtókra* – és úgy általában az antológiákra – is:

14 Uo. 7. p.

15 Endrődi Szabó Ernő: *Alapművelet. Fiatal költők antológiája. Kritika*, 1985/12., 37. p.

16 Zelei Miklós: *De útközben elkopik az alapművelet. ES*, 1986/17., 10. p.

17 Szávai Géza: *A nézőpont újszerűsége...*, i. m. 6. p.

18 *Utunk*, 1985/40., 1-2., 2. p.

„az antológia csak látszólag demokratikus költői fórum, valójában a legkegyetlenebb megmérettetést jelenti a résztvevők számára, s nem a mérlegelő elemzésben, nem a jóindulatú várakozásban, hanem az azonnali viszonyíthatóságban. A kulturált »technicistát« csak egy hajszál választja el a költőtől; a költészet és az ő próbálkozásai között viszont hajszálrepedés keletkezik, mely akkor tágul szakadékká, ha nyilvánvalóan és egyetlen fedőlapon belül mérettetik másokhoz. Ami az igazi költészetben pátosz, líra, ötletesség, filozofikum, igazság, telítettség, szellemi izgalom, hatásos hangulati háterszág, termékeny költői kép, komoly játék, az a viszonyítottságban bombasztikumává, a lirizálás mesterséges túladagolásává, a pusztá kijelentések sűrűjében elvesző ötleteskedéssé, sokat sejtetni akaró filozofálgatássá, a közhely igazságértékének túlbecsülésévé s ez által a lírai telítettség csökkent értékűségévé, »érdekeskedéssé«, hangulatocskák hatásvadász módon való összerovásává, meddő, asszociációkat nem csiholó képhajhászássá s ugyancsak meddő játékossággá lesz.”¹⁹

Lászlóffy Aladár, Szász János, Kántor Lajos az *Igaz Szó* Fórum rovatában bírálják az *Alapműveletet*,²⁰ észrevételeikre Markó *Mea culpa*²¹ című írásában válaszol. A nemzedék meghatározásához nincs meg a kellő irodalomtörténeti távlatunk, mondja Lászlóffy Aladár, a nemzedéki antológia meghatározása így eleve téves. A költői nemzedékek egyébként sem antologikus alapon fognak elkülönülni, s közel sincs ekkora tétje egy antológiának, amely Lászlóffy meghatározása szerint mindössze: „publikálási alkalom, lehetőség, semmi egyéb”, a fiatal jelző pedig nem jelent mást, mint hogy „az indulásban: a *bekerülés* dolgában »fiatalok« most mind, függetlenül attól, hogy nem egykorúak (...) a lelkesedés és a céltudat hozza össze őket ebbe a rendszerint alkalminak bizonyuló szövetségbe.”²² Lászlóffy, bár megjegyzi, a kötetben tehetségtelen költő nincs, nem tér ki részleteiben az egyes szövegekre, megteszi ezt helyette Szász János, aki a szabadvers uralmát hangsúlyozza. Mindkét kritikusnál keményebb hangvételt üt

19 Uo. 2. p.

20 Szentől szemben – fiatalokkal. Lászlóffy Aladár: Üdv a seregrésznek (353–356); Szász János: A költészet jövője (356–358); Kántor Lajos: „Észrevétlenül, mint egy költőszót” (358–360). Fórum. *Igaz Szó*, 1985, 610. p.

21 Markó Béla: *Mea culpa*. Disputa. *Igaz Szó*, 1985/11., 458–460. p.

22 Lászlóffy Aladár: Üdv a seregrésznek, 354. p.

meg Kántor Lajos, aki egyenesen versírók és nem költők antológiájáról beszél: a szövegek olvastán az unalom jutott eszébe: „A töredékek fölénői – ez a feltétele annak, hogy egy hangulat, egy pillanat rögzítésénél többről, költészetről és költőkről beszélhessünk. Az *Alapművelet* utóbirára kevés lehetőséget kínál. A legszívesebben Markó Béla kötetnyitó prózájánál időznék el, ez ugyanis messze a legkiteljesedettebb, egyértelműen magával ragadó líra e Kriterion-kiadványban.”²³ Feltűnő, hogy a felsorolt kritikákban a hangsúly nem annyira a szövegekre, mint az antológia, a nemzedék fogalmának meghatározására esik, illetve a szerkesztői előszóra – nem véletlen, hogy ezt Markó Béla is szóvá teszi *Mea culpa* című válaszcikkében, ahol elsősorban a Lászlóffy Aladár által felvetett nemzedéki kérdésre reagálva vitatja az antológia pusztán „publikálási alkalom” meghatározását. Markó, kritikusaival vitatkozva, továbbra is fenntartja nemzedékiségről vallott, meglehetősen tág kereteket kínáló, nézeteit: „kénytelen vagyok egy nemzedéknek tekinteni azokat – írja –, akik hasonló körülmények között nagyjából egy időben találkoztak az irodalommal, vagy nem is annyira az irodalommal, hanem a körülöttük lévő világ megfogalmazásának igényével.”²⁴

Mózes Attila előszavának első mondata így hangzik: „Íme egy fiatalpróza-antológia”. Az *Ajtók* már említett előzmény nélkülisége nemcsak az egymáshoz viszonyítás lehetőségét zárja ki – a próza már lényegénél fogva kevesebb fogódzót ad a közös jegyek kijelölésére, állítja Mózes, így lehetetlen a szövegek bármiféle csoportosítása, ezért dönt az alfabetikus sorrend mellett. Érdemes kiemelni, hogy Mózes – Markó Bélával ellentétben – nem nemzedéki antológiában gondolkodik, őt a *fiatal prózaíró* meghatározása érdekli, s Markóhoz hasonlóan az antológia kapcsán felmerülő fogalmi kérdések mentén fogalmazza meg előszavát.

Hogy meddig fiatal egy prózaíró? – teszi fel a kérdést Mózes, s válasza azért is jelzésértékű, mert a beválasztott szerzők közül nem egy idősebb az akkor 34 éves, hétkötetes Mózesnél.

„Egyesek szerint, amíg nem közlik írásait, mások szerint az első kötetéig... vagy amíg újítani képes. (...) Nálunkfelé a hallgatólagos»hi-

23 Kántor Lajos: „Észrevétlenül, mint egy kötőszót”, 358–359. p.

24 Markó Béla: *Mea culpa*, 458. p.

vatalosan« elfogadott korhatár sokak szerint a harmincöt év. Megint mások szerint addig fiatal, amíg be nem fut vagy míg túl nem lépi egy antológia karámját, s nem nyit »magánműhelyt«. Leggyakrabban azonban a prózairó »fiatalsága« szinonim fogalom a kezdőséggel. Jobb híján ezt a meghatározást ajánlom jelen antológia szerzőinek esetében is, mert egyébként eltévednénk a »szempontok« útvesztőiben”.²⁵

Ritkán olvasni olyan keserű előszót, mint a Mózesé: egy, a *Brassói Lapokban*²⁶ készült 1987-es interjúban egyébként Mózes választ ad keserűségére: több mint harminc prózairótól ezer oldalnyi próza érkezett – a vállalható kétszáz oldalból elkészült *Ajtók* a romániai magyar prózairodalom utánpótlásának akkori állapotát tükrözi: „ez van, ilyen (ember)anyag gyűlt össze és válogattatott ki” – írja ugyanerről az előszóban. Míg Markó hétköznapi antológiáról, Mózes az irodalom peremvidékéről beszél az általa szerkesztett antológia szerzői kapcsán. Ítélete nemcsak az antológiának szól – mely teret ad az irodalom peremén elhelyezhető szerzőknek –, hanem a folyóirat-szerkesztőknek is, akik a „jó, mert nincsen benne semmi” elvére hagyatkozva adnak érdemtelenül közlési felületet a szerzőknek. Szükségszerűen tarka tehát válogatása, ami Mózes szerint egy antológia ismerve is. Ellentétben Nemess Lászlóval, a színvonalbeli tarkaságot is megengedhetőnek véli – hiszen, mint írta a Markó antológiája kapcsán is, az antológia a legkönyörtelenebb megmérettetés terepe, így azonnal kitűnnek az „egymás mellett öregedő, egészen zsenge korú dilettánsok”, az „ifjú titánok”, „későn kezdők”, „fiatal és idősebb akarnokok, no meg konok tudatossággal építkező tehetségek”. De mindig is a csúcok jelölik ki egy antológia teljesítményét, még ha ez jelen esetben két-három szerzőnél többet nem is jelent, s ezeknek a csúcoknak a meg- és felmutatásáért van értelme antológiát szerkeszteni és kiadni. Az *Ajtók* a határesetek és a sarkítható ellentétek antológiája, az árnyalatoké és fokozatoké. Alsó és felső határt egyaránt felmutat, állapítja meg Mózes, jól sikerültnek pedig akkor mondható, ha a tehetséges elem túlnyomó többséget képvisel e köztes értékterületen. Ám ennek megállapítása, mondja Mózes, a kritika dolga.

25 Mózes Attila: Előszó, 6. p.

26 Szenyei Sándor: Beszélgetés Mózes Attilával. *Brassói Lapok*, 1987/14., 5. p.

A kritika nem is várat sokat magára, az *Utunkban* négy bírálóat is születik az antológiáról: Jakabffy Tamás, Marosi Péter, Szócs István és Borcsa János tollából.²⁷ Az *Igaz Szó* az 1987/6-os lapszámának Fórum rovatát teljes egészében az *Ajtóknak* szenteli: Kovács János, Bajor Andor, Nemess László, Balogh F. András, illetve Gálfalvi György véleményezi Mózes válogatását.²⁸ Az *Ajtók* fogadtatása, csakúgy, mint az antológia maga, igencsak vegyes. Ahogy az *Alapművelet* kapcsán is a közös hang hiányát emelték ki, a prózaantológia kapcsán is ez talán a legfőbb megállapítása a kritikusoknak – Bajor Andor találó hasonlatát idézve: nincs semmi közös a szövegekben, „még egy fölthajtott gallériú pesszimizmus” tekintetében sem. Az ajtók mögött „elég sok (még egy is sok) arc nélküli személy lappang, elképzelésem szerint a fejükre húzott szürke harisnyával. (...) Az itt matató, lényegeseket közlő személyek többnyire névtelenek, csak a szürke harisnyára írtak föl egy A vagy B betűt. Nyilván, hogy megkülönböztessék magukat C-től és D-től” – folytatja Bajor. A névtelen szerzők mellett Láng Zsolt vagy Molnár Vilmos prózája kiemelendő – még akkor is, ha Szócs István megállapítása szerint a szerzők mindössze egyötödénél van nyomokban tehetség, háromötödük eléri a megjelentethetőség szintjét, feltűnő biztonsággal vállalják a közhelyeket, és senki sem akarja átugrani a saját árnyékát. Ha az *Alapművelet* a határesetek antológiája, akkor az *Ajtók* az illedelmességé, szellemében pedig, Marosi megállapítása szerint, olyan, mintha a szövegek egy múlt század végi antológiából kerültek volna elő. Afféle kordokumentumok, így joggal emlékezteti Gálfalvi György – aki egyébként antológián kívüli szövegek mentén igyekszik végigolvasni a válogatást – Mózes az *Igaz Szó* 1977-es prózavitája kapcsán megfogalmazott elégedetlenkedésére. Figyelmünkbe ajánlja:

„Mózes Attila 1977. október 30-án, az *Igaz Szónak* a fiatal írók problémáiról rendezett kerekasztal-értekezletén elhangzott vitaindítóját, amikor a mostaninál sokkal »meredekebben« fogalmazta meg

27 Négy bírálóat egy antológiáról. Jakabffy Tamás: Merre nyílnak az ajtók?; Borcsa János: Ajtók? Féltégla!; Szócs István: Kollektív írói egyéniség?; Marosi Péter: Fura életképeken innen és túl. *Utunk*, 1987/12.

28 Kovács János: Innen és túl az Ajtókon; Bajor Andor: Zárt ajtók, nyitott ajtók, Nemess László: Ajtók és vakablakok; Gálfalvi György: Téblábolók és továbblépők; Balogh F. András: Az Ajtók – háromszor. Fórum. *Igaz Szó*, 1987/6., 632–643. p.

hiányérzeteit, kételyeit, kívánalmait. Tehette, mert akkor nem antológiát szerkesztett, illetve előszavazott, tehette, mert az alkalom másfajta felelősséget rakott a vállára, s főleg azért tehette, mert abban az irodalomtörténeti pillanatban többek között Egyed Péter, Szávai Géza, Molnár H. Lajos, Káli István, Bölöni Domokos, Lőrincz György, Varga Gábor és maga Mózes Attila volt első kötete előtt álló fiatal író, s az ő pályakezdő írásaikkal kapcsolatban még a hiányérzet, kétely és kíváncsi is könnyebben fogalmazódott meg.”²⁹

Megpróbálom hát összeolvasni a két antológia szöveghelyeit, több mint harminc év távlatából. Név, cím nélkül. Ez esetben talán nem is fontosak, s ezzel igazat adok Szávai Géza véleményének a szövegek és szerzők időtállóságáról. Hasonló életérzés, világtapasztalat, tematika körvonalazódik, a világuk közti határvonalak illékonyak bizonyulnak. A Gálfalvi György által említett hiányt, kételyt, kívánalmat nem a szövegekkel, hanem leginkább a szövegekből érzem, hisz világuk „csöppnyi föld a tejútrendszer perifériáján”, ahol „a sivatagok a legérdekesebb helyek”, de elbírják még a Föld magányát/úgyis hiányunk valamiből”, úgyis „kitörlőd magad a képből”. A sivatag-motívum mellett gyakori eleme a szövegeknek a sziget, amely vagy „állandósítja a múltat”, vagy épp ellenkezőleg „parányi boldogságsziget”. A folyamatosan kísértő közös múlt gyönyörű képzavarral élve „egy csüngő telefonkagyló/jelenében van”, nem véletlen hát, hogy szükösnek bizonyul, viszonylagossá válik: „hosszú takaró e század/mégis ki-ki lóg a lábunk”. A történelemmel, a múlttal való szembenézés azonban nem jellemző e szövegekre, annál inkább a hűvös, személytelen távolságtartás: „sohasem szeretett a történelem útjába kerülni”, s „Nem jajgatunk, mert nincs kinek”. Marad hát az irónia, mert „továbbra is szeretnek sakkozni”, még ha „a nyolcvannegyedik lépésben / a történelmi játszma / függőben maradt”. Vagy a képzavar: „köszönöm / a természet nagy körmondátát / a létet melynek körmönfont / göröngyökkel díszített karójára / felfuttathatom életem”. Önmaguknak „csak én tartogatok meglepetéseket”, a hiány mellett önmaguk parányiságának, semmisségtudatának lenyomatait a szövegek: az ember „a tárgy és ő az alany”, s különben is „kavicsok vagyunk/a sziklaszirt alatt / úgy, / ahogy a

végtelen / csak morzsa a végtelenben”. A nagy hiánytapasztalásban „útközben elkopik a pátosz”, s „úgysem szülnék a vemhes / anyaállatok kitapétázott tegnapot”. Útjuk sehova tartó, „és elindulok: / sehova / ezekkel a tördelt sorokkal”. Önértelmezésük szerint nemzedékük „pattogatott nemzedék, bezárt a kávézó / bezárt a mi nemzedékünk is a legfrissebb lányok névsorával – / Bezárt minden, bezárkózott furcsa, párhuzamos önmagába”. „Persze – mondod – nagy dolog semmi sem lenni valahol”, s „meggyőződéssel nézte a semmit – önmagát”. A be- és elzárttság motívuma is fokozható: „Zsákutcában lakunk / életünk a rend csalhatatlan / bizonyítéka”. Ars poeticájuk is van, igaz, hogy ellen-ars poetica, de több a semminél: „a szavak mögötti huzatban / örökkön didergő tudat van”, „te voltál ez is / mögötted senki helyetted senki / nincs más választásod: / OLYAN LESZEL AMILYENNEK A SZAVAK MEGÁLMODNAK”. Főként, ha hiányoznak, mint az *Alapművelet* kötetzáró versében: „de vigyázz lábujjhegyen járkálj / s ne érj a falakhoz mert könnyen”.

Az *Alapművelet* lezáratlansága, illetve a fentebbi szövegpasszusok is arra készítetnek, megfontoljam a Molnár Vilmos *Nézőpont* című versében mondottakat az antológia olvasásakor. Azt hiszem, hasznos lehet.

„kedves barátom próbálj meg elképzelni akár-
de akármit fordítva kissé oldalról és ami a
legfontosabb: felülről sokkal magasabbról
kedves barátom most mit cselekszel kérlek ilyent
többet ne tégy én nem arra kértem az én kedves
barátomat hogy így kicsavarodva fejreálljon a levegőben.”

Tamás Dénes

A LÍRA ÚJ HELYZETÉRŐL

– *Címtelen föld – a fiatal erdélyi metamodern líra –*

A „Címtelen föld¹” az utolsó megjelent irodalmi antológia az erdélyi irodalmi életben. Róla értekezni egyszerre könnyű és nehéz. Könnyű, mert egy aktuális, még eleven jelenségről kell gondolkozni, amit még nem fedett be a múlt csillámpora, ezért a viszonyulásnak igazi tétje van, saját megvalósításainkról, lehetőségeinkről is beszélhetünk vele kapcsolatosan. Másrészt nehéz, mert az érintettségek miatt itt igazi kitettséggel kell számolni, és, ahogy az aktuális, éppen történő dolgok esetében lenni szokott, az értékelés szempontjai is bizonytalanok, mintegy menet közben kell megalkotni őket. Az alábbiakban ugyanakkor nem a kötet bemutatására vállalkozom, írásomat inkább polémikus éllel fogalmaztam meg. A kortárs fiatal lírával eleve problémás a kapcsolat, amit több fiatal, az antológiában is szereplő szerző kötete kapcsán próbáltam már letisztázni magamnak.

Egy versantológiát nem lehet egyvégtében elolvasni. Itt mégis muszáj, lévén ez egy koncepciózus kötet, ami világos szempontokat kínál a kötet olvasásához. Többszöri elolvasás után két stratégia sejtett fel előttem, amit követni lehet a könyv értékelésekor.

Egyik *tudományosabbnak* nevezhető. Igyekeztem én is elolvasni a metamodernizmus elérhető szakirodalmának nagy részét, ahogy a kötet eddigi recepcióját is áttekintettem, ezekre támaszkodva pedig fel lehetne rajzolni azt a keretet, amin belül elhelyezhető a könyv. Lehetne problematizálni is dolgokat, például azt, hogy mennyire indokolt a metamodern kifejezést használni, tényleg létezik-e itt egy új érzékenység, világviszony, amit fókuszba lehet emelni? Ennyire különböző alkotókat mennyire indokolt a kötetbe betenni, az a három-négy vers mindegyiktől mennyire képviselheti őket? Ahogy egy ilyen kötet esetében azt is szokni kell, hogy a benne található versek nem önmagukban, önmagukért olvashatók, hanem valahogy reprezentálni

1 *Címtelen föld* (szerk. André Ferenc – Horváth Benji). Kolozsvár, 2020, Erdélyi Híradó Kiadó.

uk kell azt is, amit a kötet szerkesztői rájuk taksáltak, a metamodernet. Ez furcsa, kettős olvasatot eredményez, ugyanis ez a kötet nem egyszerűen gyűjteményes kötet, nem egy generáció bemutatása a cél, nem a bemutatkozást szolgálja, hanem képvisel. Körbe kell írnia a metamodern érzékenységet, világlátást. Innen a metamodern kifejezés egyfajta ernyőfogalomként működik, és kérdés, hogy mit tesz hozzá a szövegek olvasásához, vagy éppen útjában áll a tényleges olvasók megszületésének.

Innen pedig tovább lehet kérdezni. Mennyire reprezentatív a kötet? Mennyire csak Kolozsvár-centrikus? Mennyire politikus, vagy csak rejtetten politikus? Körképszerű-e ez a kötet vagy csak szimplán ideologikus? Miért kell mindig Kolozsváron úgy tenni, mintha ott történe a világirodalom (lásd. a transzközép jelenséget)? Miért a posztmodern az, amit ütni kell? Érdekes lenne valakinek összevetnie a transzközép és a metamodern erdélyi kiáltványait (én André Feri és Benji előszavát is annak tekintem), a bennük érvényesülő retorikát. Azon is el lehetne gondolkozni, melyik nagyobb hakni? Vajon nincs-e mindkettőben egy olyan hübrisz, hogy mi diktáljuk a passzázszelet itt Erdélyben? A sor még folytatható.

Ezek mind lényeges kérdések, és valamennyire fogom is érinteni őket, de én ezek közül elsősorban kettőre koncentrálnék, ami így egy *személyesebb* megközelítést fog eredményezni. Azon gondolkodtam el, hogy valóban mi változott meg az elmúlt években, milyenek voltak régebb, mondjuk az én szellemi eszmélésem idején (a kilencvenes években), s milyenek ma a világfeltételek, amik között lírai alkotások, versek tudnak megszületni. Aztán arról is beszélnék, mi az összkép ezeknek a verseknek az esetében, mik a közös pontok, amelyek összekötik a verseket, egyáltalán hogyan tekinthetők verseknek a kötetben található szöveggépződmények, hogy mi hiányzik számomra bennük, és mégis mit tartok előremutatónak. Szóval egy kicsit önammal, a generációmmal is számot vetek a következőkben, s remélem lesz ebben megfontolandó dolog mindenkinek. Az erővonalak nyomatékosítása érdekében pedig vállalom, hogy helyenként túl sommás leszek, illetve a benyomások kihangsúlyozása érdekében eltekintek a bizonyítástól, a szövegszerű alátámasztástól.

Ehhez pedig úgy kell vegyem, mintha ismert lenne a kötet. Vagy legalábbis elégséges lenne a kötet kulcsfogalmához kapcsolódó következő jellemzés.

A metamodernség elsősorban egy érzékenységet fed, érzelmi struktúrát, ahogy a kötet előszava mondja, egyfajta vissza a valósághoz, a világhoz attitűdöt, de már a posztmodern poétikai újítások birtokában. Innen az oszcillálás, amit szóba kell hozni. Hisz beszélni kell az önkép torzságairól, a testről, a környezet, a természet veszélyeztetettségéről, a politika nyomasztó voltáról, a maskulin erőszakról, de mindezt a posztmodern lecke után, ami világosan jelezte, hogy legfeljebb ironizálni lehet mindezzel, a személyesség csak maszk, álca, a nyelv ügyis cserben fog hagyni, a hagyományok pedig nem építhetők tovább, játszadoxni lehet velük. Komolynak kell lenni az irónia korában – ez a lehetséges lehetetlenség a metamodern művészet eruptív magja, amiből létre kell hozni a műveket.

Mi honnan indultunk? És merem ezt a többes számot használni, legfeljebb mások, a korosztályom képviselő árnyalni fognak.

A kilencvenes években az irodalmat még belengte a felkentség aurája. A könyv még abszolút és kizárólagos kultúrahordozónak tűnt. Az igazi film számunkra a Duna tévén leadott éjszakai Tarkovszkij filmeket jelentette. A szellem munkásai a világ alakulásán dolgoztak. Minden íróban ott volt egy sértett ego, hogy ő kell megmondja a tutit, és képes is erre. Képes a világ kifejezésére, megköltésére, hisz az elődök is képesek voltak rá. Erre a magaslatra kell fellépni, hogyha szöveget ír az ember. A világ pedig az emberi élet nagy kérdésein keresztül fedte fel magát. Mi az élet értelme, miért halunk meg, mi a szerelem? Ez még nem a politikusok, a pénzemberek, a technikai zsenik, a celebek világa volt. Egyáltalán nem is ismertük őket, ahhoz televíziót kellett volna nézni, napisajtót vásárolni és olvasni. Én először 2001 szeptemberében ébredtem rá, hogy van aktuálisan történő külvilág. Ezt jól jelzi Serestély Zalán verse a kötetben. A tornyok leomlása olyan erők létezéséről tudósított, amiről fogalmam sem volt addig. Pedig akkor már huszonhat éves voltam. Már elvégeztem a filozófia szakot Kolozsváron, sőt tanárként (ahogy akkor mondtam: humánmindenesként) dolgoztam egy szakiskolában. A könyvek, a zenék, a barátságok, a szerelmek világában léteztem. Ezért tudom azt mondani, saját magam érzékenysége, kulturális alapfelszereltsége a késő modernitásé, ami, véleményem szerint, a kilencvenes évekig nem múlt el Erdélyben.

Mi változott meg? Hát az egész kultúra, hogy magvasan fogalmazzak. Amely ma már nem csak magaskultúrát jelent. Ez már régi felismerés,

de a posztmodern még semmit sem tudott a Facebookról és a Netflixről. Arról, hogy egy jó netflixes sorozat vetekedik egy alapvető irodalmi élménnyel. A világ a képernyőnkre, a telefonunkra került. Ez azonban információs sokként jelentkezik elsősorban. Nyomaszt a politika, ami mintha újra arra törne, hogy behálózza, uralja életünket, a történelem betört a hálószerkezetébe, a globalizálódott erőszak, durvaság képeit fogyasztjuk folyamatosan. Miközben mégis le vagyunk maradva mindenről. Minden túl komplikált, érthetetlen. Mindenből túl sok van. Csak futunk a megértés után, anélkül, hogy le tudnánk rántani Maya fátylát a manipulált világról. Csak személyes történetünkre támaszkodhatunk, de az nem akar kiadni semmit, ami eredeti, hisz ami velünk történik, az semmiben sem különbözik attól a sok ezer barát-történet-től, amit az Instán követünk.

Úgy gondolom, ennek a világtapasztalatnak poétikai következményei is vannak. Hogy korunk pointilista, részleges, fluid tapasztalatai állnak az mögött, hogy a versben mindent jól meg kell csavarni, hogy az erős benyomások, a sokkoló hasonlatok a nyerők. Hogy igazán vers és vers között sincs sok esetben különbség, mert mintha ugyanaz a globális tapasztalat keresné a nyers kifejeződését minden sorban. Gondolkozunk el azon, a videoklippek, de a modern látványfilmek fogyasztása is milyen perceptuális érzékenységgel, s ezáltal a hatás előidézésének milyen stratégiáival ajándékozott meg?

Valamikor a versre a legnagyobb tétek voltak bízva. Költeni azt jelentette, mondás által létet alapítani – legalábbis Martin Heidegger innen gondolta el a költés lényegét. A metamodern vers már nem akar alapító szöveg lenni, hanem közbe-vetett. Nem mond, hanem közbeszól. Nem a kezdethez, az alapvetőhöz, az elemihez méri magát, nem azt próbálja a jelentések komplex játékán keresztül szóhoz juttatni, hanem csak beleszól abba a végtelen beszélgetésbe, dumába, zajba, amivel körül vagyunk véve. Margón létező. Lábjegyzet egy olyan főszöveg mellett, ami már nem létezik. Ezért nem kell lezárni semmit, lekerekíteni, ezért nem kell keresni a kifejezés egészlegességét. Elég ha utalunk valamire. Célunk rá, érti, aki érti. Érdekes, a legtöbb vers esetében világosan láttam magam előtt azt a társadalmi-közösségi problémát, ügyet, traumát, érzékenyítési szándékot, aminek szinte illusztrációjaként született meg a vers.

Gilles Deleuze és Felix Guattari szerint a művészet perceptumokat és affektumokat hoz létre. Mintha ezt az irányvonalat vinné tovább mindenki a kötetben, hiszen erős benyomások és erős átéltségek jellemzik ezeket a verseket, de szinte abszolút közegként, amit nem lehet már meghaladni. Ahogy az is megfigyelhető, hogy a versekben alig van próbára téve a nyelv metaforaalkotó, a jelentés komplexitását kihordó képessége. Létfelejtés helyett nyelvfeljtés? Túl deklaratívak a versek. Kimondjuk, mert kimondhatjuk. S ha jól kimondjuk, az elég is, ahhoz már nem kell hangolni az olvasót, nem kell a tapasztalatok eredeti, helyettesíthetetlen artikulálásáért megküzdeni.

Ahogy már a lírai én sem létezik, legfeljebb a (de)líráló. A szinte lírai, a visszavont lírai. Ezekből a minőségekből már vers tud keletkezni. A legszomorúbb az, hogy felejthető lesz ez a vers. Nem mondható, csak olvasható, vagy sokszor olvashatatlan is. Számomra ez a legnagyobb hiány ennek a gyűjteményes kötetnek az esetében. Hogy nagyon kevés megjegyezhető, legalább hangulatában magammal vihető verset találtam benne. Ami továbbzeng bennem, ami utólagos megfejtést, elidőzést kér. A szabadvers pedig mindent leural. Számomra sokszor bántóan is. A bennük lévő poétikai váltások sokszor indokolatlanok. Most épp rövidültek a sorok, most másként tördelődött a szöveg, de indoklást ne nagyon keress! Ezzel pedig sok esetben a vers zeneisége, a szabad vers gondolatlülktetése is fel van áldozva. Egyszerűen nem adja meg a vers a saját követhetőségének a fogódzóit. Valahol elkezdődik, valahol véget ér, ne keresd ennek a mélyebb értelmét!

Még mi hiányzik számomra a kötetből? Például az, hogy nincs szerelem a versekben. Legfeljebb kiürült, elidegenedett kapcsolat. Nincs katarzis, nincs emelkedett, nincs szép, titokzatos is alig. Nincs természeti líra. Hiányzik az individuum kalandja. Az apa pozíciójának problematikussága helyett főleg az anyák kerülnek a fókuszba (természetesen apaversek is vannak). Ez mindenképpen érdekes és értelmezést kérő váltás. Érdekesnek tartom ezt a húszas években is létező szülőproblémát. Ez vagy a tinédzserkor, vagy „túl a negyvenen-ötvenen” időszak problémája szokott lenni. Mintha beleragadtak voltak az alkotók a gyerekkorukba, kezdeti családi állapotaikba, s azokat a problémákat görgetnék maguk előtt. Az anya szerep problematikussága pedig ebben a kontextusban az elfogadás, a megértés hiányát jelöli.

Sőt valami egyetemes tanácsstalanságról is lehet beszélni, ami áthatja a társadalmi-közösségi problémákat magukban görgető verseket.

Jelezni akarom, hogy amit én hiányként nevezek meg, azt nem kell egyértelműen fogyatékoságnak tekinteni. Sőt. Hiszen az nem tagadható le, hogy érzékenyek ezek a versek, hiperérezékenyek. A legtöbb költő esetében ott érezhető a megélt, megharcolt világ szóba hozásának igyekezete. Úgy is lehet olvasni ezt a kötetet, mint egy térképet, amely jelzi, meddig lehet elmenni abban a törekvésben, hogy magunkra vegyük, kihordjuk korunk extenzív totalitását. Kitapintani egy kipreparált, rángó ideget – egy szövegemben ehhez hasonlítottam a kortárs versek befogadását. Lehet ennél többet nem is lehet elvárni ott, ahol túlságosan közel került minden egymáshoz, ahol ez a közelség a bőrünkbe, az érzeinkbe van íródva. Hisz ahol nincs összefüggő világ, felesleges azt remélni, hogy a tudat töredékei, hol homályos, hol vakítóan éles képzetei valamilyen magunkkal vihető, koherens jelentéssé szerveződnek.

Azért itt a végén még jelezném: én még nem mondtam le az ebben a kötetben található szerzők esetében a több kötetten keresztül következően épülő, nagy erdélyi költészetre való várakozásról, amelynek nem a partikularitás, a különösség, a déja vu lesz a fokmérője, hanem ránk kényszeríti szuverén, költői világát.

Reggel, 2015

Mitruly Árpád

CEAUŞCHWITZEK REPERTOÁRJA,
AVAGY A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉN
GYÁRTOTT POLITIKAI FEGYVER, A VICC¹

Etnoaszttronómia, etnomikológia, hely- és ragadványnevek, néphit, történeti szájhagyomány. Ezek a kifejezések jellemzik a leginkább Zsigmond Győzöt. A szerzőről megjegyzendő, hogy a magyar néprajztudományon belül számos kutatási terület fűződik a nevéhez. Publikációi között olyan olvasmányokra tehetünk szert, amelyek a magyar gombaismerettel és -használattal kapcsolatos gyűjtéseket tükrözik. Tanári és tanszékvezetői munkája mellett névtani kutatásokat végez, továbbá alapos kutatási anyagot gyűjtött össze a magyar nép égitestismeretéről. 12 önálló kötete jelent meg (2 közülük két kiadást ért meg, 1 pedig franciául jelent meg), mindemellett 2003-tól részt vesz a világ egyetlen, Sepsiszentgyörgyön megjelenő mikológiai-etnomikológiai szaklapjának szerkesztésében (*Moeszia*, társfőszerkesztő: Pál-Fám Ferencsel), amely lap részben angol nyelvű. Szerteágazó témájú kutatási eredményeit mind a magyar, mind a román, de a nemzetközi szakma is számon tartja és elismeri.

Publikációi közé tartozik a *Három kismacska – kettő közülük kommunista. Erdélyi politikai viccek 1977–1997* című kötete, amely először 1997-ben látott napvilágot a budapesti Pont Kiadónál, majd 2006-ban megjelent a második kiadása a kiadó *Csintalan műzsa*-sorozatának egyik részeként. 2022-ben újonnan nyomtatásra került, ezúttal a Tinta Könyvkiadó gondozásában (Sárosi Csaba grafikáival a borítón), kiegészítve két másik időszakra vonatkozó gyűjteménnyel és tanulmánnyal, folklorisztikai kommentárokkal a pontosítás végett, továbbá egy *Utószóval* – hangsúlyozva Zsigmond Győző 1977-től kezdődő gyűjtési akcióját a romániai magyar szóbeli politikai vicceket illetően –, amely Voigt Vilmos tollából származik, és Adattárral. Mivel a könyv nagy része összegyűjtött szövegeket tartalmaz, kötete széles körű olvasóközönséget vonz magához. Összesen 362 viccet tartalmaz a diktatúráról

1 Zsigmond Győző: *Veszélyes humor*. Budapest, 2022, Tinta Könyvkiadó.

és a körülötte zajló eseményekről, 19 szerepel az *Újabb politikai viccek* repertoárjában (a '89 utáni időszakra összpontosítva), majd 13 anekdotát is felsorol, végül pedig *Diákbakik* címmel ellátva találjuk Áprily Lajos *Egy pohár bor* című versének rövid, ám témába illő értelmezését.

A kötet fülszövegében ('97-es kiadás) elhangzik egy rendhagyó mondat: „A viccek végül is nem azért születnek, hogy utólag elemezzük őket.” Minden bizonnyal így van, viszont érdemes figyelembe venni, hogy ezen politikai viccek újraolvasása 25 év távlatából milyen mértékben tudja feleleveníteni az adott korszellem és politikai eszme társadalmi struktúráján belüli kivételét. Bizonyára, a vicc a legáltalánosabb és legelőbb népköltészeti alkotás, amely nincs olyan mértékben tanulmányozva és kutatva, mint amennyire kellene legyen. Ennek ellenére, a viccnek, mint minden folklór műfajnak, megvannak a maga alkalmazási szabályai, helyzetei és kedvező környezeti apparátusa, amit az megkövetelhet és engedélyezhet. Néha megkönnyít egy-egy helyzetet, néha a folyamatos diskurzus végső eredményeként sajátos kommunikációs kontextusának köszönhetően születik meg. (Keszeg 2000, 69–70. p.)

A folklorisztika olyan jeles vicckutatókkal rendelkezik, mint Katona Imre (aki a modern magyar folklór jelenségeinek legelső felfedezője), Voigt Vilmos néprajzkutató, szemiotikus és Zsigmond Győző néprajztudós. Elmondható, ritka azon kutatók száma, akik folklorisztikai örömforrásként élik meg a viccek felkutatását és lejegyzését. Zsigmond Győző könyve egyaránt megállja a helyét a magyar és nemzetközi folklorisztika terén.

A bemutatandó kötet a *Veszélyes humor* címet kapta, mely címadás akarva-akaratlanul is arra utal, hogy a Tisztelt Olvasó egy olyan egységes és saját korlátaihoz igazodott viccgűjteményt tart a kezében, amely egy szűkebb tematikus csoportra, a politikai viccek tárházára irányul. Zsigmond Győző munkájával egy olyan könyv született meg, ami nem csak megközelíti a politikai viccek kíméletlen, ám humoros repertoárját, hanem egy olyan szerzőtlen közkinccsé avanszált gűjteményt eredményezett, amely a 20. század második felén végigsöprő erdélyi szóbeli népköltészeti műfaj lejegyzését tudhatja maga mögött.

A politikai viccek köztudottan valamilyen személyre vagy személyekre, intézményre, politikai ideológiára, illetve hatalomra kiélezettek. Voigt megállapítja, hogy „a vicc(készlet) erősen nemzetközi, és sokszor

hihetetlenul gyorsan reagál az emberi élet jelentős esemnyeiire”. (Voigt 1998, 322. p.) Jelen esetben Nicolae CeauŐescu, a Román Kommunista Párt vezetőjének rendszerén vesznek tréfásan elégtételt a kötetben összegyűjtött viccek. Zsigmond Győző a politikai vicccgyjtemny előszavában és az azt követő betekintben (ld. *Első díj: hsz év*) közli a gyűjtéssel járó körülményeket. Megtudhatjuk, hogy kockázatosnak vélte az 1965–1989-es *aranyakorszak* (Epoca de Aur) idején született politikai viccek terjesztiinek adatait közzétenni. A publikáláshoz a vártnál sokkal rgsebb t vezetett, nehezen és késleltetve kzltk tehát, de nagy érdeklődés övezte a megjelenést, st francia nyelven is megjelent egy francia állami kutatói sztndj keretén belül, Aix-en-Provence-ben. Itt (is) természetesen folyamatosan gyűjtötte a politikai vicceket, szaktrsaival való találkozók, konferenciák, szeminarumok alkalmával.

A szóban forgó kötet adatkzlii többnyire férfiak, rtelmisgik, m vannak közöttük nk, kis- és nagyvárosi munkások, viszont fiatalokat nem említ, ill. nem hangsúlyoz. Minden bizonnyal a diktatúra által generált felelem és passzivitás a fiatalabb generációkra intenzívebb hatást gyakorolt. Akármilyen furcsán hangzik is, adott volt a CeauŐescu-fle kommunizmus, ami okot adott arra, hogy ezek a politikai viccek megszulessenek. A kötetben szereplő viccek burkolt szemantikai apparátussal rendelkeznek: CeauŐescu és felesége a tipikus antihősök, az *aranyakorszak*, az akkori gazdasági és társadalmi nyomor, a benne l társadalmi rendszer pedig a torz szociális megklnbztetes elszenvedője.

Érdemes a kötetben szereplő mintegy 400 szövegről általánosan tudni, hogy számos vicctpust kpviselenek, tbbfele attitűd jelenik meg bennük, és általában párbeszédes formájú rövid prózai elbeszélő alkotások. A vicc mint műfaj nem ismer tabukat, nincsenek határok, melyek megllitank. Ilyen a Zsigmond Győző által összegyűjtött és feljegyzett politikai viccek tárháza is, nem tisztelnek senkit és semmit. A gyűjteményben felsorakoztatott viccek helytállnak az illető korban, a közösségben, az eseményekre, helyzetekre, a politikai rendszerekre (mint a kommunista diktatúrák) azonnal reagálnak. Ezekből a viccekbl később vicc-ciklusok születnek, amelyek erősebb és kegyetlenebb vicchullmokban csapnak le egy-egy adott személy kultuszára, illetve esemény lefolyására. A CeauŐescu-fle „fnykorszak” hanyatlása tn

a politikai viccek meglepő módon megszűntek hasonló intenzitással s oly nagy számban terjedni. Az emberek nem érezték azt a mozgatórugót, ami ez idáig életben tartotta az örömforrásként és passzív tiltakozásként elkönnyvelhető megnyilatkozási formát. Persze mindig születnek és születni is fognak politikai viccek, viszont más és más fogja azokat generálni. Bizonyára a 2001-es terrortámadás is szült számtalan poént és humoros megnyilatkozást, annak ellenére, hogy mennyire tragikus és lesújtó momentumról beszélünk (ld. *A szeptember 11-i tragédiához és következményeihez fűződő magyar politikai viccek / Romániában és Magyarországon* – Zsigmond 2022, 33., 177. p.).

A '89 utáni időszak „lecsillapította” a viccek további terjedését, illetve megszületését. A diktatúra, Ceaușescu személyi kultusza, és a kommunista-kapitalista magaviselet ugyan megpecsételte a megélhetési gondal küszködő romániai állampolgárok felfogását és világpolitikai nézetét, ám a kivülállást és passzív elfelejtést meg nem szüntető és folyamatosan emlékezet-visszaugrást generáló politikai vicctár oly módon képes visszautalni ezen eseményekre és szereplőire, ahogy a mindennapi társas beszélgetések közben fellépő élcelődések és szurkálódások végbemennek két fél között. Magyarán, ott szűrnek meg, ahol a legjobban fáj, de közben mégis felnevetünk. Egy ide illő példa:

- Hogy mondják, ha a gyermek lop?
- Mánia.
- Ha a felnőtt lop?
- Kleptománia.
- S ha egy egész ország lop?
- Románia. (Zsigmond 2022, 108. p.)

Sajnálatos, hogy továbbra is Romániával, illetve helyesebben a romániai viszonyokkal asszociálják a lopást, a mélyszegénységet, az éhséget stb. Több vicc hangsúlyozza mindezt a gyűjteményben (ld. *Szocialista ipar* – Zsigmond 2022, 195. p.):

- N. C. felajánlotta, hogy ő megoldja az észtkérdést. Megbízásából Fazekas János szólt az észtekhez:
- Ide figyeljeteK, észtek! Mától kezdve románok lesztek, nem észtek! (Zsigmond 2022. 103. p.)

Természetesen, a viccbéli jellemzések és a nemzeti, bizonyos etnikumokra vonatkozó tulajdonságok sarkított és beskatulyázó szájjal közlik azt, amit közölni szeretnének, és olykor a viccekből kirajzolódó nemzeti önarckép minden, csak nem hízelgő, esetenként nacionalista, sablonos, messzemenő sztereotip megállapításokra alkalmas. (Katona 1978, 185. p.) Ez a sztereotip háló körbevonja a viccben szereplő személyeket, kigúnyolja, lealacsonyítja, aztán félreteszi őket, majd pár oldal után újra előveszi őket, és egy másik nézőpontból, más egyedi eszközökkel és nyelvi játékokkal ötvözve gúnyolja ki azt, akit ki lehet(ett) gúnyolni. Ez az ábrázolásmód többnyire túlzó (a csattanó kedvéért), és kiélezett, ám „tükrözik a közhangulat alakulását”. (Katona 1978. 175. p.). A politikai viccek időszakosak és időszakosan megváltakozják a maguk hallgatóit és olvasóit. Egy olyan személynek, aki nem élte meg a Ceaușescu-féle kommunizmust, nem teljesen egyértelmű egy-egy vicc mondanivalója. Zsigmond Győző ezt ügyesen kikerüli, és zárójeles magyarázattal élve feltünteti azok számára a jelentést, akik nincsenek tisztában azzal, hogy például az *IMASA* egy sepsiszentgyörgyi gépgyár, az *NSZK* a Német Szövetségi Köztársaság, a *Securitate* pedig a Mihai Pacepa tábornok által vezetett román kommunista titkosszolgálatot takarta. Továbbá, az összegyűjtött viccek tökéletesen tükrözik a mai napig fennálló román, magyar, székely hagyományvilágot:

Román gyermek beszélget a magyar gyermekkel:

- Ti megünneplitek január 24-ét?
- Nem.
- Hát augusztus 23-át?
- Nem.
- S december elsejét sem ünneplitek meg?
- Nem.
- Akkor ti sohasem esztek disznóhúst? (Zsigmond 2022, 103. p.)

Itt jól látszik, hogy bevett román és magyar szokásnak számított disznóhúst enni ünnepkor, pont mint az amerikaiaknál pulykát enni hálaadáskor. Több motívum és jellemvonás társítható a kommunizmusban felnőtt vagy az azt átvészelt személyekhez. Megfigyelhető szerintem, hogy nyomokban még mai napig megtalálható az idősebb korosz-

tály hajviseletében (nők) az egységes Elena-effektus, a lazán „felpumpált” haj enyhe kifésüléssel. Ugyanígy az öltözetnél: többnyire elegáns szoknyából és kabátból álló kombináció, természetesen egyszínű, egy lógó fehér nyaklánccal díszítve. Ugyanez megfigyelhető a Ceaușescu-féle kosztüm-nyakkendő párosítás esetében. Hangsúlyos a magyar nyelv megbélyegzettségére való utalás, valamint a székely furfangal való erőteljes reagálás, rálicitálás a román nacionalizmusra. Elképesztő, hogy mennyi minden fér bele egy viccbe, és hogy egy történelmi szituációnak mennyire van egyszerre vicctípus alakító jellege és nemzetiségek esetében védekező mechanizmust kialakító hatása.

Zsigmond Győző kötetében aktualizálja az elmúlt évtizedekben kialakított képet a diktatúráról és kommunizmusról, hangsúlyozva a 20. század második felének eseményeivel kapcsolatos egyéni és kollektív tapasztalatokat. (Keszeg 2000, 72. p.) Olyan témákat érint, mint a mélyszegénység, a kommunista hatalomátvétel, a kollektivizálás, a néphagyományok, az iskoláztatás stb. A politikai viccek (és amúgy a viccek) kutatása periférikus témát jelent, főleg akkor, ha ilyen távoli eseményről van szó. Ezek a viccek akkoriban, de elmondható, hogy mostanában is képesek kimozzgatni az olvasót a reménytelennek látszó közegből, egyfajta helyzetmegkönnyítő hatással rendelkező profán szurkálódások, amelyek kiválóan szórakoztatnak, ám tökéletes példák ideológiai torzításra irányuló kísérletezésekre is (amelyet természetesen a cenzúra és a *Securitate* megtiltott). És hogy mi lehet az oka annak, hogy még ennyi idő elteltével is a kommunista politikai vicceket kutatják? Az, hogy ezek a viccek magyarázatot követelnek. Egy korszakba szorított frusztráció és félelem kinyilatkozásaként használt görbetükrök, amelyek képesek megvonni a hatalomtól a tekintélyt. Végezetül – nem csak a kötet tanulmányozása végett – teljes meggyőződéssel állíthatom, hogy a szóban forgó kötet nélkülözhetetlen munka mindazon kutatók számára, akik a folklorisztika eltökélt tanulmányozói, és természetesen azon Olvasók számára is, akik éppenséggel derülni vagy visszaemlékezni szeretnének a szövegekben tükröződő korszellem lelepleződéseire. Köszönet ezúton a szerzőnek és köszönet a kiadónak mindezért.

IRODALOM

KATONA Imre

1978 A nevetés szociológiája. In Istvánovics Márton – Kriza Ildikó (szerk.): *A komikum és a humor megjelenésének formái a folklórban*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 168–185. p.

KESZEG Vilmos

2000 Zsigmond Győző: *Három kismacska: kettő közülük kommunista. Erdélyi politikai viccek 1977–1997*. Philologia Fennő-Ugrica (Freiburg) 5–6., 69–76. p.

VOIGT Vilmos

1998 Tréfás és humoros rövid prózai műfajok. In uő. szerk.: *A magyar folklór*. Budapest, Osiris Kiadó, 318–333. p. (Első kiadás 1979)

ZSIGMOND Győző

1997 *Három kismacska: kettő közülük kommunista. Erdélyi politikai viccek 1977–1997*. Budapest, Pont Kiadó.

2022 *Veszélyes humor*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.

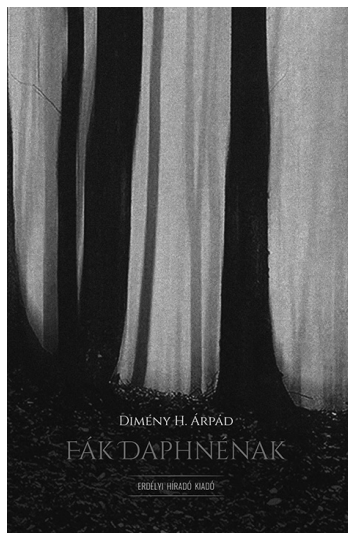

Egy alternatív emlékmű makettje, 2021

Borsodi L. László

HOL LAKIK DAPHNÉ?

Az Oravecz Imre poétikájából eredeztethető, Dimény H. Árpád *Apatológia*¹ című első kötetében érvényesülő résztvevő megfigyelés (a tárgyias költészet átlírizálásának, a lírai és az epikai nyelvhasználat szintézisének megteremtési kísérlete) a költő öt ciklusból (*Beautiful losers*; *Akusztikus rezonancia*; *A magányos hús*; *A hiány anatómiája*; *Szerelmi tanácsok csónakázás közben*), negyvenegy versből álló *Fák Daphnének*² című könyvében is tetten érhető. Mintha azonban – pontosan meg nem nevezhető módon – az lenne az olvasó érzése, hogy a lírai kód felülkerekedik az epikumon, mintha a megfigyelő *beljebb kerülne* a megfigyeltbe. S bár számos szövegben fellelni az objektiválásra való törekvést – elég, ha csak az *Akusztikus rezonancia* verseit szemrevételezzük –, világosan látjuk, hogyan jut el a versnyelv a tudományos ismeretterjesztő, elbeszélő-leíró regisztertől az elemelésig, az allegorizálásig, a „személyesig”. (S hogy ez a „személyes” idézőjelbe kerül, további dilemma eredője, amely a folytatásban tisztázásra, de legalábbis végiggondolásra szorul.) Megtörténhet – ha már fák között vagyunk –, azért gondolhatja így a szövegek sűrűjében tájékozódni kívánó befogadó, mert a tárgyiasító tendencia, a lírai én kifelé irányuló, harmadik személyben artikulálódó figyelme néhány szöveg után nagyon is kiszámíthatóvá teszi a folytatást, s ez nem biztos, hogy mindig az adott mű vagy akár a cikluskompozíció javát szolgálja. Tudja ugyanis már előre, *mire megy*

1 Kolozsvár, 2014, Sétatér Könyvek.

2 Kolozsvár, 2022, Erdélyi Híradó Kiadó.

ki a játék: mindaz, ami tárgyiasított (éntől függetlenített, személytelen), az előbb-utóbb, a vers egy pontján – hol jól kidolgozott poétikai váltással, hol túlságosan megmagyarázósan – bekerül a szerelmi retorikába, valamilyenfajta lélekbeszédbe. Hamar rájön, hogy a tudományos-természeti jelenségek leírása csak *ürügy*, hogy a „személyesről” szólhasson, és visszamenőleg allegóriává változtatja azt, ami lineárisan olvasva, akár a líra határait is feszegetve, nem minősül annak. (Ilyen értelemben nem tartom szerencsésnek, hogy ugyancsak az *Akusztikus rezonancia* mintegy halmozza a hasonló felépítésű szövegeket, noha a címadó vers mellett a *hullám/törés* is kiemelkedő poétikai teljesítmény.)

S ha netán a fentiekben túlságosan egy ciklusra szűkült volna is a befogadói dilemma, és hadilábon állna is az érvelés, a kötet egésze felől nézve – amely akár önéletrajzi szcenírozástól sem mentes énrégényként is olvastatni engedi magát – még inkább érveket talál a résztvevő megfigyelés lírizálódó jellege, az én közvetlenebb érintettsége, sőt érthetőbbé válik az imént vázolt kifelé fordulás, harmadik személyűség is. A mítoszteremtő könyvcím távlatából ugyanis (*Fák Daphnének*) utóbbi úgy értelmezhető, mint énvédő stratégia, a „személyes” eltakarása, mint ahogyan Daphné is babérfává változik, hogy megvédje becsületét az őt üldöző szerelmes Apollóonnal szemben. Így lehet a kötet egyik lehetséges motívuma az átváltozás archetípusa. Kérdés: miért kellene fák a babérfának? Miért kellene fák Daphnének: elrejtéssel megvédeni, köszönteni, hódolni előtte? Jó, de egyáltalán hol van, hol lakik Daphné? Esetleg minden nőben Daphné lakik? Akár oltalmazás, akár köszöntés, lehet, maguk a versek a fák, amelyek Daphnét, a nehezen vagy meg nem fogható szerelmet/igazi társat keresik, megtalálni vélik, oltalmazzák, hódolnak neki, távolodnak tőle, és akkor ebben a megközelítésben az öt ciklus ennek a lelki és poétikai folyamatnak a nyelvi tere, ideje. De nemcsak a nőben rejtőző Daphné megtalálása a cél, hanem az állandóan (át)változó én önmagával való szembesülése mellett arra tett kísérlet is, hogy a lírikus ráleljen arra a lehetőleg tökéletes(?), hiteles, áttűnéseiben-átváltozásaiban megragadható költői nyelvre, amely mindezt színre viszi, megszólaltatja, a lírai nyelv Daphnéjára, nevezzük egyszerűen esztétikai szépnek.

Azt gondolom ugyanis, hogy Dimény H. Árpád könyve kapcsán egyszerre lehet beszélni a lírai én és/vagy a szerelem átváltozásairól. A kötet tematikája ugyanis szinte végig ugyanaz: a szerelem, de ez hol

durvasággal párosul (*harmatfű*), hol finom lelki rezdülésekként érhető tetten (*akusztikus rezonancia; fák daphnének*), hol testi-lelki aktusként a szeretkezésben nyilvánul meg (*hullám/törés*), hol féltékenységgel (*cukorrépa*), szomorúsággal (*néma madár; a magányos hús*), érzelemmentességgel (*létező mennyország*) vagy éppen nosztalgiával társul (*szerelmi tanácsok csónakázás közben*), de gyakran ott van a vágy az elérhetetlen iránt is... (*beautiful losers; mese. 2020; a jó; virágnyelv*). Attól függően, hogy milyen élethelyzetben, érzelmi állapotban van a beszélő, milyen attitűddel közelít a másik félhez, milyen lehetőségei vannak vágyai beteljesítésének, milyen mértékben távolodik el a kedvestől/feleségtől/általában a nőtől, vagy miként és miért távolodik el tőle.

A megnevezett érzelmi állapotokkal, magatartásmintákkal összefüggésben beszélni lehet a kötet nyelvi átváltozásairól is: van nosztalgikus múltidézésből fakadó emelkedett szóhasználat (*jegyesség*), alantas(abb), pornográf regiszter (*harmatfű*), előbeszédszerűség (*azon a szombaton*), tudományos nyelvezet (az *Akusztikus rezonancia* című ciklus darabjai), publicisztikai stílusú szöveg (*rókák a hóban*), természetleírás (*fák daphnének*), ételrecept (*hurka és almástészta*) stb. Kérdés: ilyen sokféle a szerelem, vagy csak a róla szóló beszéd az? Gyanítható, hogy amint az állandó létrejöttében, változásában, hullámozásában és megszűnésében létrejövő szerelem teremti a versnyelvet, és működik ihletforrásként, fordítva is igaz: a versnyelv beszél „szerelmesen”, teremti verssé a szerelmet, ugyanolyan sokféleképpen, hiszen maga a nyelv is állandó szerepteremtő, maszköltő és maszktalanító poétikai átváltozásaiban ragadható meg (*a teremtés verse*). S talán éppen a nyelv mítoszteremtő karaktere, szerepjátékos jellege és sokféle regiszterben való megszólalása az (ugyanaz beszél, de mégis mássá váltan, beszél a szerelmes, az udvarló, a vőlegény, a férj, az apa, az elhidegült, páros magányban élő társ, a kapcsolati kötelékből más nőre vágyakozó férfi, a szeretkező férfi stb.), ami elhitheti: az énbeszéd nem alanyi önkítárulkozás, hanem szerepjáték, nyelvi forma. A „személyes” tehát eszerint marad idézőjelben, de... máris elbizonytalanodom, és szkeptikussá válok, arra hajolva, hogy megcáfoljam előbbi okfejtésemet: vajon elégséges feltétele-e, hogy – túl a költészet nyilvános beszéd jellegén és a nyelv szerepteremtő karakterén – hihető legyen, hogy a nevek helyett csupán társadalmi státusok, érzelmi magatartások által körvonalazódó megszólalás-változatok szerepelnek? Nem áll-e fenn a veszélye annak, hogy

itt valójában nem történik meg az auctor (tapasztalati) én és a nyelvi én szétválasztása, hogy előbbi túlságosan lemezteleníti magát? Lehet, ez csak olyan kritikus dilemmája – s ez ebben az esetben akadály –, aki ismeri a szerzőt, és képtelen elvonatkoztatni, különben meg a nyelv végzi a maga dolgát, és egyszerűen az őszinteség kap nyelvi formát az énben, s ez az énbeszéd hitelesíti ezt a fajta szerelmi költészeti regisztert? Nem tudom! Ezt ki-ki döntse el, főleg, aki jobb helyzetben van nálam.

Egy valami nyelvileg mindenképpen hitelesíti, és vitán felülivé teszi a kérdést, hogy itt nem különböző ének vannak, hanem ugyanaz a lírai én szólal meg különböző szerepekben: az, hogy egységes világlátással, koherens értékrenddel mindvégig ugyanarról, vagyis a szerelemről, a párkapcsolatról, a férfi-nő viszonyról, a szexualitásról vagy az arra való vágyakozásról beszél. Úgy tűnik, mintha egyében sem járna az esze, mint a kedvesen, a feleségen, a(z) (utcán megpillantott) nőn, mintha mindent a szerelem távlatából közelítene meg. Ugyanakkor az is látható, hogy bizony sokszor az én belső félelmei, bizonytalansága is előtüremkedik. Ilyeneket olvasni: a ház „torz sötétlényeinkkel” van berendezve (*házépítés*); „azt hiszi meg tudom védeni” (*kishit*); „és újra megcsomósodik bennem / a félelem” (*éjszaka autóban*). Máshol meg úgy tűnik, hogy a társ jelenléte ellenére mintha a múlt még lenne valamilyen, a jelen viszont sivár: „egymást váltják napszakonként életeink” (*házépítés*). Ismerős ez valahonnan – hasonló életérzés olvasható ki az *Apatológia* első ciklusának néhány verséből is. Az *elhidegülés*ben például ez áll: „inkább beköltözöm egy mesés nyárba, / ez házi boldogságom gyengéd hazugsága”; a *staccatóban* pedig ez: „én tudom, hogy már nincs az a béke, / ami beállhatna szépen szívközépre”.

Ha az eddig megírt életmű³ felől olvassuk a *Fák Daphnének* című kötetből idézeteket, világos, hogy Dimény költői világának visszatérő/állandó életérzéséről van szó. A kérdés az csupán, hogy a diszharmonia, az érzelmi, szellemi és testi egymásra hangolódás hullámmása, az egymástól való időleges elhidegülés hozzátartozik-e a szerelem természetéhez, vagy inkább zavarja annak megélését, netán törvényszerű, hogy ami korábban érzelmi mámor, extázis volt, az végleges elidegenedéssé váljék valamikor. S bár a kötet hangszerelése egysíkú,

3 Dimény H. Árpádnak az *Apatológia* után még egy verseskönyve jelent meg *Levelek a szomszéd szobába* címmel (Kolozsvár–Budapest, 2016, Erdélyi Híradó Kiadó – Fiatal Írók Szövetsége).

hiszen ugyanaz a (férfi) én szólal meg (talán egyszer csak a nő, a *létező mennyországban*), úgy tűnik, bármelyik beszélne, két eredője van a tragikumnak: az egyik, hogy hogyan lesz két ember boldogságából páros magány (*néma madár; harmatfű*), illetve hogyan válhat végérvényesen árvává az, akinek a halál miatt kell elveszítenie a párját (*egyszer csak egyikünk*). A tragikum mégsem válik kétségbeeséssé, mert a „Csak másban moshatod meg arcodat” József Attila-i gondolat jegyében a szerelem a megismerés és önmegismerés feladatává, az önmagunkkal, nem utolsósorban a költészettel való szembenézés fájdalmas emberi és alkotói imperatívuszává válik. Ezzel a szerelemfelfogással összefüggésben jut kifejezésre Dimény H. Árpád ars poeticája: „számomra mindig is abban rejlett a versírás nehézsége, / hogy ki legyen az alanya” (*a szereplők*); „A hó pedig reggelre visszarendeződik, / mint amikor a papírlapra szórt vasreszelék alatt / elhúzol egy mágnest.” (*hólapátolás jézussal*) Ahogy a szerelem, úgy a versírás is: állandó küzdelem, kezdés és újakezdés, rendeződés és újra-/visszarendeződés, gyönyör és gyötrellem, magány és páros magány. A nő is, akár a vers: gyötrelmet és örömet ad, majd eltűnik. Utána marad az üresség, marad az üres lap. Da Capo al Fine...

Az újakezdéssel-folytatással kapcsolatban pedig abban reménykedik e költészet olvasója, hogy szerzője úgy húzza el a papírlap alatt a mágnest, hogy eltűnnek a leegyszerűsítő, semmitmondó címek (*rend; inkább; járvány; továbbfut*), a helyenként közhelyes megfogalmazások („a hétköznapi élet diadalán” – *nyár vége*; „az idő furcsa szépsége abban rejlik” – *időkapszula*; „nevezzük egy szerelem bevonzásának” – *létező mennyország*), a túlságosan szétbeszélt szövegek (*nem hagylak el*). A mesterkelt önreflexió (*metaforák*), a képi világ koherenciáját megszakító, a szövegsíkok közötti váltást ellehetetlenítő deiktikus nyelvi gesztusok (*rádiókitörések*), az olykor bántó didaxis (*rend; csillagfényképek; a vers díszlete*) helyett pedig olyan versek formálódnak, amelyekben a sejtetés, az utalás kap helyet (*egyszer csak egyikünk; akusztikus rezonancia; a jó; a teremtés verse*), a szövegvilágon belül végbemenő sikés/vagy regiszterváltások pedig többnézőpontúságot, drámaiságot (*hullám/törés; a magányos hús; szerelmi tanácsok csónakázás közben; summer of '93*), olyan versnyelvet teremtenek, amelynek a színeváltozásában, netán játékos-ironikus megszólalásában feldereng majd Daphné vonzó alakja.

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Antal István - Székelyudvarhely
Antal Margit - Csíkszereda
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Árvey Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília - Gyergyóremete
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Bán Árpád - Alsóboldogfalva
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Bardócz Ferenc - Gyergyóditró
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva

Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlók
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bíró Sándor - Gyergyószentmiklós
Blénassy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Antal - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Bölöni Ildikó - Bikafalva
B. Tomos Hajnal - Négyfalva
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos

- Csávossy György - Nagyvárád
 Csatlós Mihály Levente - Kézdivásárhely
 Cseke Péter - Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes - Nyárádköszvényes
 Dr. Csiszár Anna - Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba - Csíkszereda
 Csúcs Mária - Csíkszereda
 Daczó Katalin - Csíkszépvíz
 Dánél Sándor - Csíkszereda
 Damó Csaba - Kézdivásárhely
 Darkó Béla - Marosvásárhely
 Daróczi Béla - Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József - Csíkszereda
 Darvas Mária - Gyergyóalfalu
 Dávid Katalin - Székelyudvarhely
 Dávid Péter Pál - Sepsiszentgyörgy
 Dávid Zoltán - Kolozsvár
 Deák Botond - Réty
 Deák Ferenc - Csernáton
 Deme László - Csernáton
 Demeter Edit - Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs - Csíkszereda
 Dénes Emőke - Homoródalmás
 Dénes Erzsébet - Homoródszentpál
 Doboly Beatrice - Vajdahunyad
 Dobos Sándor - Nagyvárád
 Dimény János - Nagybacon
 Dr. Dombi Csaba Ábel - Felsőbánya
 Domokos Éva - Arad
 Ft. Drócsa László - Nyárádszereda
 Egyed Emese - Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor - Csíkszereda
 Elekes András - Csíkpálfalva
 Elekes Antal - Temesvár
 Elekes-Józsa Márton - Gyergyóújfalu
 Elekes Károly - Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter - Kászonaltíz
 Elekes Zsuzsanna - Gyergyóújfalu
 Farkas Ambrus - Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal - Székelyudvarhely
 Farkas László - Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós - Segesvár
 Farkas Réka - Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert - Csíkszereda
 Fekete István - Csíkszereda
 Ferencz Edit - Gyergyóremete
 Ferencz Éva - Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella - Kézdivásárhely
 Ferencz Imre - Csíkszereda
 Dr. Ferencz László - Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán - Brassó
 Dr. Finta Ella - Szilágysomlyó
 Fodor György - Székelyudvarhely
 Dr. Fodor István - Csíkszereda
 Fodor István - Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál - Sepsiszentgyörgy
 Forró László - Bukarest
 Fuják Gyula - Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva - Szeben
 Fülöp Dénes - Székelyudvarhely
 Fülöp Géza - Marosvásárhely
 Fülöp Lajos - Székelykeresztúr
 Fülöp László - Csernáton
 Fülöp Sándor - Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás - Majlát
 Fülöp-Török Réka - Kézdivásárhely
 Gábor Emőke - Csíkszereda
 Gagyi József - Csíkszentlélek
 Gajdó Albert - Csernáton
 Gál Katalin - Gyergyóújfalu
 Gálfalvi György - Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső - Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor - Marosvásárhely
 Gazda Árpád - Magyarfenes
 Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely

- Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíksicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Ilyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Incze Szabó László – Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármásfalva
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Gizella – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplak
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Eszter – Gyergyószárhegy
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Máraféfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Éva – Borszék
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 László Csaba – Csíkszereda
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda

- Lázár Pál - Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc - Arad
Léstyán Dénes - Csíkszereda
Léstyán Sándor - Kézdivásárhely
Loghin Gizella - Brassó
Lőrincz József - Székelyudvarhely
Luka Klára - Sepsikőröspatak
Dr. Major Zoltán Zsigmond - Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba -
Felsőbánya
Markó Béla - Marosszentkirály
Markó Ilona - Csíkszentgyörgy
Marton Erzsébet - Marosvásárhely
Dr. Marton József - Gyulafehérvár
Márton Ferenc - Temesvár
Maštaleriu Erzsébet - Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
Mátyás Endre - Szováta
Mester János - Marosvásárhely
Mester Zoltán - Szováta
Mihály János - Lövéte
Mihály Orsolya - Kolozsvár
Miklós István Csongor - Csíkszereda
Mikola Éva - Torja
Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
Mirk László - Csíkszereda
Molnár Csaba - Csíkszereda
Molnár Endre - Marosvásárhely
Murányi János - Székelyudvarhely
Nádudvary György - Brassó
Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
Nagy Benedek - Csíkszereda
Nagy József - Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos - Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda - Nagyvárad
Nagy Sándor - Székelyudvarhely
Nemes Előd - Sepsiszentgyörgy
Novák Sándor - Marosvásárhely
Oláh Sándor - Csíkszereda
Orbán Gábor - Gyergyószentmiklós
Orbók Ilona - Csíkszereda
Pál Tibor - Kézdiszentlélek
Pál Zoltán - Csikdánfalva
Pálffy József - Csíkszereda
Papp Zoltán - Zilah
Pásztor Ferenc - Sepsiszentgyörgy
Péntek János - Kolozsvár
Pénzes Jenő - Bereck
Péter Éva - Csíkszereda
Péter Gergely - Csíkszereda
Péter Péter - Székelyudvarhely
Petres Sándor - Csíkszereda
Dr. Piros György - Csíkszereda
Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
(8 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely
Dr. Rácz Katalin - Marosvásárhely
Ráduly János - Kibéd
Rákosi István - Sepsiszentgyörgy
Rákosi Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Rancz Árpád - Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
Kézdivásárhely
Rokaly József - Gyergyószentmiklós
Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
Sata Lóránd - Voluntari
Sántha Emese - Marosvásárhely
Ft. Sárközi Sándor - Csíkszereda
Sárosi Csaba - Kézdivásárhely
Sárosi Teréz - Kézdivásárhely
Sata Kinga Koretta - Magyarvista
Sata Klára - Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
Seprődi József - Dicsőszentmárton
Silye Béla - Székelyudvarhely
Siklódi Olga - Székelyudvarhely
Sipos László - Felvinc
Sóbester Klára - Marosvásárhely
Sófalvi László - Székelyudvarhely

- Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
 Straub Etelka - Nagyvárad
 Szabó-Bíró Brigitta - Csikjenőfalva
 Szabó Attila - Nagyalambfalva
 Szabó Enikő - Szentegyháza
 Szabó Ferenc - Gyergyóditró
 Szabó József - Székelyudvarhely
 Szabó Judit - Kézdivásárhely
 Szabó Judit - Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna - Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
 Szabó Nándor - Csíkszereda
 Szabó Piroska - Nagyvárad
 Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs - Székelyudvarhely
 Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán - Székelyudvarhely
 Szatmári József - Marosvásárhely
 Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
 Szávai Márton - Énlaka
 Szebeni Norbert - Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján - Csíkszereda
 Székely Ágnes - Balánbánya
 Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
 Szentes D. Gáspár - Madéfalva
 Szentes Gábor - Madéfalva
 Szilágyi István - Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd -
 Sáromberke
 Szőcs István - Szentegyháza
 Tamás Béla - Csíkszereda
 Tamás Dénes - Réty
 Tamás Géza - Székelyudvarhely
 Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára - Csíkszereda
 Tánzos Vilmos - Kolozsvár
 Tankó Gyula - Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke - Maros-szentgyörgy
 Tiboldi István - Csíkszereda
 Tódor Béla - Kézdiálbis
 Tódor Gábor - Homoródmás
 Tófalvi Zoltán - Marosvásárhely
 Tóth Mária - Arad
 Tötös Katalin - Zilah
 Török Áron - Sepsiszentgyörgy
 Török József - Lövete
 Török István - Koronka
 Török Mária - Csíkszereda
 Tövissi Zsolt - Csíkszereda
 Tuross Judit - Marosvásárhely
 Ütő László - Székelykeresztúr
 Ványolós A. István - Székely-
 udvarhely
 Varga Lőrinc - Gyergyószentmiklós
 Varga Edit - Gyergyóremete
 Vén Ferenc - Kézdiálbis
 Veres István - Szatmárnémeti
 Dr. Veress István - Szilágysomlyó
 Veress János - Kovászna
 Vetró András - Kézdivásárhely
 Víg Zsolt - Kolozsvár
 Vitályos Réka - Marosvásárhely
 Vorzsák Margit - Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila - Csikkarcfalva
 Zrinyi István József - Mangalia
 Zöld János - Salamás
 Zsigmond Győző - Sepsiszentgyörgy
 Zsók József - Sepsiszentgyörgy
 Zsók László - Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK*
- Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza - Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 - Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet -
 Szováta

- Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy (5 db. egyéves előfizetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdi-polyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Komandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon

- Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
- Községi Könyvtár – Oklánd
- Községi Könyvtár – Oroszhegy
- Községi Könyvtár – Ozsdola
- Községi Könyvtár – Parajd
- Községi Könyvtár – Réty
- Községi Könyvtár – Románandrásfalva
- Községi Könyvtár – Sepsibodok
- Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
- Községi Könyvtár – Siménfalva
- Községi Könyvtár – Székelyderzs
- Községi Könyvtár – Székelyvarság
- Községi Könyvtár – Szentábrahám
- Községi Könyvtár – Szenterzsébet
- Községi Könyvtár – Torja
- Községi Könyvtár – Újszékely
- Községi Könyvtár – Uzon
- Községi Könyvtár – Váralja
- Községi Könyvtár – Vargyas
- Községi Könyvtár – Zabola
- Községi Könyvtár – Zágon
- Községi Könyvtár – Zetelaka
- Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
- Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
- Manpres Distribution Kft. – Bukarest
- Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
- Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
- Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
- Nemzeti Színház – Marosvásárhely
- Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
- Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
- Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
- Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
- Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
- Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
- Római Katolikus Plébánia – Tűr
- Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
- Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
- Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
- Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
- Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
- Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
- Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
- Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
- Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
- Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
- Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
- Unitárius Parókia – Marosvásárhely
- Városi Könyvtár – Barót
- Városi Könyvtár – Borszék
- Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
- Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
- Városi Könyvtár – Kovászna
- Városi Könyvtár – Maroshévíz
- Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
- Városi Könyvtár – Szentegyháza
- Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
- Városi Művelődési Ház – Barót

Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
Ágh István – Budapest
Alföldy Jenő – Kecskemét
André András – Martonvásár
Dr. Antal Balázs – Budapest
Bakos József – Budapest
Dr. Balássy Péter – Szombathely
Bálint Gábor – Dabas
Dr. Baricz Zsolt – Szeged
Barta László – Budapest
Dr. Bartók Gergely – Budapest
Báthori Csaba – Budapest
Beke Mihály András – Budapest
Bereczky Gábor – Budapest
Bertha Zoltán – Debrecen
Bíró Miklós – Budapest
Birtalan Ferenc – Budapest
Dr. Botz Lajos – Pécs
Bodor Ádám – Budapest
Borbás János – Veszprém
Boga Tamás László – Szeged
Burján Pál – Pécs
Czakó Gábor – Budapest
Császár Zoltán – Budapest
Csender Levente – Üröm
Csontó Lajos – Pilisborosjenő
Dávid Ferenc – Szentes
Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
Dr. Demeter Béla – Szikszó
Demse Márton – Budapest
Dr. Dobos László – Budapest
Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
Farkas Zoltán – Veszprém
Fazakas Lehel – Gödöllő
Fazekas Edit – Cegléd
Dr. Fazekas Márta – Budapest
Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
Fejér Istvánné – Szentes
Fekete Béláné – Budapest
Fekete Miklós – Szeged
Ferenz Ernő – Páty
Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
Dr. Ferencz Csaba – Budapest
Ferencz I. Szabolcs – Budapest
Fritsch László – Budapest
Dr. Füleky György – Budapest
Fűrjesi Csaba – Budapest
Füzi Michael Stephan – Budapest
Dr. Gál József – Budapest
Gálffy Attila – Budapest
Gátay István – Devecser
Dr. Gottwald Péter – Győr
Guba Pál – Miskolc
Dr. Gönczi Béla – Nagykőrös
György Tünde – Budapest
Gyurka Eta – Budapest
Hankó Zoltán – Kistarcsa
Harmath Ilona – Baja
Dr. Hartványi Tamás – Győr
Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
Herman Levente – Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
Ilia Mihály – Szeged
Iancu Laura – Velence
Jámбор Zoltánné – Makó
Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
Juhász Béla – Abasár
Kántor József – Baja
Karap Ágnes – Budapest

- Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Kézdi Anna - Battonya
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Kiss Éva - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Csereszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kollár Albin - Dunakeszi
 Kósa Lajos - Debrecen
 Koszta Csaba - Sukoró
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császáz
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kőfalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Kuti József - Tura
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márkus Béla - Debrecen
 Marosi Gábor - Budapest
 Márton Károly - Hőgyész
 Márton Lajos - Budapest
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miakich Gábor - Budapest
 Miklós András - Miskolc
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Levente - Szigetmonostor
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nagy-Major Gábor - Pápa
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh István - Százhalombatta
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pados József - Sárszentmihály
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyzsűcs
 Péter László - Szeged
 Pintér Henriett - Budapest
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém
 Dr. Szabó Béla - Göd
 Szakolczay Lajos - Budapest
 Száraz Miklós György - Budapest
 Szarka Gábor - Pomáz
 Szarvas László - Tura
 Szathmári István - Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin - Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan - Isaszeg
 Székely László - Budapest
 Szeles András - Encs

Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tók János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkársága – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Budapest

MTA Társadalomtudományi Központ – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogoróssy János Városi Könyvtár – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft. – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Franciaország

Buna István – Antony
 Dènes-Pichot Hanga – Chécý
 Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várdaróc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Haáz Katalin – Braunschweig
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultz Orsolya – Rostock
 Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
 Szakács-Konnerth Mihály –
 Friedrichshafen
 Száva Péter – Krefeld
 Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Gödri Zsolt – Benglen

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

Apró József – Topolya
 Benda Török Lívia – Moholgunaras
 Csáki Edina – Topolya
 Lengyel Emese – Topolya
 Nagy Majláth Ágota – Topolya
 Nyirádi Hajnalka – Topolya
 Pressburger Kucor Blanka – Topolya
 Rancz Károly – Pancsova
 Surányi Roland – Óbecse (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Tari István – Óbecse
 Vajda Annamária – Topolya
 Vastag Gázsó Hargita – Topolya
 Zolcer Andrea – Topolya
 Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Órös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. <i>Székely költők az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. <i>Székely írók az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. <i>Bethlen Gábor leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódy Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.